

U.S. Embassy Kyiv

МОЛОДІЖНИЙ КЛУБ ПРАВОСУДДЯ

РОБОЧА ПРОГРАМА

позашкільної групи

Автори програми:

Овчарова Г. – координатор діяльності Молодіжних клубів правосуддя у містах Буча, Кропивницький, Луцьк і Львів за проектом «Справедливість для української молоді: розслідування та переслідування воєнних злочинів російської федерації проти українських дітей» від Всеукраїнської громадської організації – Центр «Розвиток демократії»

Перекальська І. – керівник Молодіжного клубу правосуддя у м. Буча, який діяв на базі Бучанського центру позашкільної роботи ім. Андрія Куцєвалова

© ВГО – Центр «Розвиток демократії», 2026

Використання матеріалів цього посібника, повністю або частково, допускається за умови обов'язкового посилання на джерело.

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність програми

В умовах триваючої збройної агресії проти України особливого значення набуває формування у молоді розуміння прав людини і прав дитини, принципів верховенства права та відповідальності за воєнні злочини, а також розвиток критичного мислення і навичок безпечної роботи з інформацією.

З метою розвитку цих компетентностей у межах проєкту «Справедливість для української молоді: розслідування та переслідування воєнних злочинів російської федерації проти українських дітей», який реалізується у 2024–2026 роках за підтримки Відділу з правоохоронних питань (INL) Посольства США в Україні та адмініструється міжнародною організацією PH International (Project Harmony, Inc.), у партнерстві з українськими громадськими організаціями – Всеукраїнською громадською організацією – Центр «Розвиток демократії» та громадською організацією «Придунайський центр громадських ініціатив», а також профільними державними інституціями – Департаментом з питань захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора України та Управлінням ювенальної превенції Національної поліції України – створено та функціонують Молодіжні клуби правосуддя.

Клуби діють у п'яти містах України: Бучі, Болграді, Кропивницькому, Луцьку та Львові. У період з вересня 2024 року по травень 2026 року в їхній роботі беруть участь понад 150 дітей віком 13–18 років, які залучені до системних щотижневих позашкільних занять. Заняття побудовані за принципом поступового формування знань: спочатку учасники знайомляться з основними правами дитини та системою їх захисту, після чого переходять до теми воєнних злочинів російської федерації проти українських дітей і механізмів їх розслідування та притягнення до відповідальності. Навчання відбувається у практичному форматі, наближеному до реальних правових ситуацій: учасники працюють з кейсами, беруть участь у моделюванні судових процесів та виконують завдання з використанням OSINT-методів.

Паралельно в межах проєкту проводяться інформаційні семінари-дискусії для фахівців у сферах кримінального права, охорони здоров'я, освіти, соціальної роботи та громадянського суспільства. Тематика семінарів охоплює стандарти забезпечення конфіденційності та недопущення розголошення інформації щодо дітей, які стали свідками або постраждали від воєнних злочинів, а також застосування методів розслідування на основі відкритих джерел (OSINT / Open Source Intelligence) для формування та аналізу доказової бази.

За результатами узагальнення практичного досвіду реалізації проєкту та з метою систематизації й масштабування напрацьованих підходів розроблено навчальну програму обсягом 85 занять (170 годин). Програма є підсумковим продуктом проєкту та після його завершення буде використовуватися ВГО – Центр «Розвиток демократії» у подальшій роботі з дітьми та молоддю з питань документування, розслідування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини російської федерації проти українських дітей.

Мета діяльності клубу

Формування у молоді правової культури, свідомого ставлення до прав людини і прав дитини, розуміння принципів правосуддя та розвиток практичних навичок участі у правових і суспільних процесах.

Завдання програми

- підвищення обізнаності щодо прав людини та прав дитини;
- формування розуміння воєнних злочинів та їх правових наслідків;
- ознайомлення з системою захисту прав дитини;
- розвиток критичного мислення;
- формування навичок OSINT-аналізу;
- розвиток комунікаційних та дебатних навичок;
- формування громадянської активності.

Цільова аудиторія

Молодь віком 13–18 років

Тривалість програми

85 занять × 2 години = 170 годин

Форми роботи

- інтерактивні заняття
- дебати
- рольові ігри
- ігрові суди
- кейс-аналіз
- OSINT-розслідування
- зустрічі з фахівцями
- волонтерська діяльність

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Модуль	К-сть занять	Години
1	Вступ до правосуддя	5	10
2	Права дитини	15	30
3	Злочини проти дітей	15	30
4	Система захисту прав дитини	10	20

5	Міжнародне гуманітарне право	8	16
6	Документування злочинів	7	14
7	OSINT і цифрова безпека	10	20
8	Конфіденційність	5	10
9	Судовий процес	5	10
10	Психологія	3	6
11	Волонтерство	2	4
	Загалом	= 85	= 170

3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ

1. ВСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ (5 занять / 10 год)

- Що таке право і правосуддя
- Як працює держава як система захисту прав

- Основні правові інститути: поліція, прокуратура, суд
- Роль громадянина в правовій системі
- Вступ до логіки правових рішень (як виникає справа)

2. ПРАВА ДИТИНИ (15 / 30 год)

- Конвенція ООН про права дитини
- Основні права: життя, освіта, захист, розвиток
- Соціальні права та соціальний захист дітей (допомоги, опіка, державна підтримка)
- Права дитини в сім'ї та школі
- Права в цифровому середовищі (приватність, дані, онлайн-безпека)
- Порушення прав дитини

3. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДІТЕЙ (15 / 30 год)

- Класифікація злочинів проти дітей
- Насильство, експлуатація, булінг
- Кіберзлочини проти дітей (грумінг, шахрайство, шантаж)
- Соціальна інженерія та маніпуляції
- Використання соціальних вразливостей
- Аналіз реальних кейсів і наслідків

4. СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ (10 / 20 год)

- Державні органи захисту прав дітей
- Роль поліції, соціальних служб, прокуратури
- Опіка, піклування, служби у справах дітей
- Як подається скарга і починається розслідування
- Механізми соціального захисту дітей
- Міжнародні організації захисту дітей

5. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (8 / 16 год)

- Основи міжнародного права
- Женевські конвенції
- Захист цивільного населення (включно з дітьми)
- Порушення прав людини у конфліктах. Военні злочини
- Відповідальність за военні злочини
- Робота міжнародних судів

6. ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ (7 / 14 год)

- Як фіксуються порушення прав
- Збір доказів: фото, відео, свідчення
- Цифрові докази і їх достовірність
- Основи OSINT для перевірки інформації

- Ланцюг збереження доказів (chain of custody)
- Етика документування

7. OSINT ТА ЦИФРОВА БЕЗПЕКА (10 / 20 год)

- Пошук інформації у відкритих джерелах (OSINT)
- Аналіз соцмереж і цифрових слідів
- Перевірка фото і відео
- Виявлення фейків і маніпуляцій
- Кіберзлочини і захист від них
- Захист акаунтів, 2FA, паролі
- Соціальна інженерія та захист від неї

8. КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ (5 / 10 год)

- Персональні дані та їх захист
- Цифрова приватність
- Як збираються і використовуються дані
- Права людини на приватність
- Етика роботи з інформацією
- Витоки даних і їх наслідки

9. СУДОВИЙ ПРОЦЕС (5 / 10 год)

- Як працює судова система
- Ролі учасників процесу
- Взаємодія поліції, прокуратури і суду
- Докази і їх оцінка
- Цифрові докази в суді
- Моделювання судових засідань

10. ПСИХОЛОГІЯ (3 / 6 год)

- Психологія поведінки в конфліктах
- Психологія злочинця і жертви
- Маніпуляції та вплив
- Емоційна реакція у кризових ситуаціях
- Основи стресостійкості

11. ВОЛОНТЕРСТВО (2 / 4 год)

- Що таке волонтерство і громадянська активність
- Допомога вразливим групам
- Соціальні ініціативи
- Роль громадян у захисті прав
- Практичні волонтерські кейси

Заняття № 1

Модуль: 1. Вступ до правосуддя

Тема: Що таке право і правосуддя

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовими поняттями «право» та «правосуддя», допомогти зрозуміти їхню роль у житті суспільства та кожної людини, а також розкрити взаємозв'язок між правилами, законами та справедливістю.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між моральними нормами та нормами права.
- Знають базові визначення понять «право», «закон» і «правосуддя».
- Уміють наводити приклади того, як право впливає на їхнє повсякденне життя та захищає їх.
- Розуміють символізм атрибутів правосуддя (на прикладі Феміди).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

Актуалізація теми: Мозковий штурм. Учасникам пропонується назвати перші асоціації зі словами «право» та «суд» (записуються на фліпчарті/дошці, ін.).

Запитання / міні-дискусія: Чи можливо уявити світ, у якому раптом зникли абсолютно всі закони та правила? Що б сталося на вулицях нашого міста через один день/тиждень?

Ключові поняття: Право, закон, правосуддя, справедливість, верховенство права.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

○ *Що таке «право»:* система загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених і гарантованих державою. Різниця між правилами (в школі, вдома, у грі) та Законом.

○ *Що таке «правосуддя»:* форма державної діяльності, яка полягає в розгляді та вирішенні судами справ із метою захисту прав і свобод людини. Акцент на тому, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

○ *Символи правосуддя:* розбір образу богині Феміди. Чому в неї зав'язані очі (неупередженість), чому вона тримає ваги (зважування доказів добра і зла) та меч (невідворотність покарання).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

Вправа «Створення власної держави» (30 хв): Учасники діляться на малі групи. Їм пропонується уявити, що вони опинилися на безлюдному острові і мають створити нове суспільство. Їхнє завдання — розробити 5 базових законів для мирного співіснування та придумати систему вирішення спорів (хто буде суддею і як каратимуть порушників).

○ *Аналіз ситуацій та підготовка рішень:* Групи обговорюють усередині команди, які права є найважливішими (на життя, власність, свободу слова тощо) і фіксують їх на папері.

○ *Презентація результатів:* Кожна група представляє свій «Кодекс острова» та відповідає на запитання інших груп.

Кейс-аналіз «Справедливо чи законно?» (30 хв): Тренер зачитує короткі ситуації (наприклад, ситуацію, коли людина вкрала їжу, щоб нагодувати дитину). Учасники повинні розділитися на позиції і визначити: чи є це діяння законним? А чи є воно справедливим з людської точки зору?

Обговорення, дебати, рефлексія: Чому закони іноді можуть здаватися несправедливими? Як суспільство має реагувати на такі закони і як їх можна змінювати правовим шляхом?

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Право — це не лише про заборони та покарання. Це, перш за все, інструмент, який захищає нас, гарантує нашу безпеку та свободу.

● **Ключові висновки:** Правосуддя відновлює справедливість, а незнання законів не звільняє від відповідальності.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Одне слово» — кожен учасник по колу одним словом описує свою головну емоцію або найважливішу думку, яку він забирає із собою після заняття.

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусії (командні, в малих групах).
- Кейс-аналіз (вправа «Справедливо чи законно?»).
- Рольові ігри / симуляції (вправа «Створення власної держави»).

Матеріали:

- Презентація з базовими термінами та візуалізацією символів правосуддя (Феміда).
- Фліпчарт, маркери, самоклеючі стікери, ручки, аркуші паперу формату А4 для роботи в групах.
- Роздруковані кейси (короткі ситуації) для аналізу.

Допоміжні матеріали: презентація [Що таке правила.pdf](#)

Заняття № 2

Модуль: 1. Вступ до правосуддя

Тема: Як працює держава як система захисту прав.

Мета заняття: Пояснити учасникам механізми, через які держава гарантує та захищає права своїх громадян, а також ознайомити з основними інститутами державної влади, що виконують правозахисну функцію.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють концепцію держави як сервісу для забезпечення прав і свобод.
- Знають базовий принцип поділу влади (законодавча, виконавча, судова).
- Вміють визначати, до якого державного чи правозахисного органу слід звертатися в різних життєвих ситуаціях.
- Розуміють роль Конституції як головного "суспільного договору".

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Мозковий штурм. Тренер малює на дошці велике коло з написом "Держава" і просить учасників назвати асоціації (наприклад: податки, закони, поліція, захист, дороги).
- **Запитання / міні-дискусія:** Ким для нас є держава: суворим наглядцем, який карає, чи сервісною службою, яка нам допомагає? Чому люди взагалі колись вирішили об'єднатися в держави?
- **Ключові поняття:** Держава, Конституція, поділ влади, правозахисні органи, Уповноважений з прав людини (Омбудсмен).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Держава як механізм захисту:* Держава існує для того, щоб гарантувати безпеку та права тих, хто в ній живе. Конституція України як головний "договір" між громадянами та владою.

○ *Принцип поділу влади:* Щоб держава не стала тираном, влада ділиться на три гілки: законодавчу (ті, хто пишуть правила — Парламент), виконавчу (ті, хто втілюють їх у життя — Уряд, поліція) та судову (ті, хто вирішують суперечки та карають за порушення).

○ *Хто конкретно нас захищає:* Огляд основних органів (Національна поліція, суди, прокуратура, служби у справах дітей, Уповноважений Верховної Ради з прав людини).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

○ *Рольова гра "Баланс влади" (25 хв):* Учасники діляться на три групи: "Парламент", "Уряд" та "Суд". Тренер дає завдання: у країні проблема — зростає кількість кіберзлочинів серед молоді. "Парламент" має за 10 хвилин придумати короткий закон для вирішення проблеми. "Уряд" має скласти план, як цей закон виконати (кого найняти, де взяти гроші). "Суд" має оцінити закон — чи не порушує він базові права людини (наприклад, право на приватність в інтернеті).

○ *Кейс-аналіз "Маршрут захисту" (35 хв):* Кожна група отримує картки з описаними життєвими ситуаціями порушення прав. Приклади кейсів: 1) В інтернет-магазині підлітку не повернули гроші за бракований товар; 2) У школі відбувається систематичний булінг; 3) Людина стала свідком ДТП або крадіжки.

Підготовка рішень / позицій: Групи мають прописати покроковий алгоритм дій для кожної ситуації: куди дзвонити, до якого органу писати заяву чи скаргу.

Презентація результатів та обговорення: Представники груп зачитують свої алгоритми, інші учасники та тренер доповнюють або коригують їх.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Держава має складний, але логічний механізм захисту. Щоб він спрацював, громадянин повинен знати свої права та вміти "вмикати" цей механізм відповідними зверненнями.

● **Ключові висновки:** Поділ влади гарантує відсутність диктатури. Кожна проблема має свій державний орган, який зобов'язаний її вирішити.

● **Зворотний зв'язок:** Учасники по колу відповідають на запитання: "Який державний орган або механізм захисту став для мене сьогодні відкриттям?".

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусії (командні, в малих групах).
- Рольова гра (моделювання взаємодії гілок влади).
- Кейс-аналіз (пошук рішень для конкретних ситуацій порушення прав).

Матеріали:

- Презентація з візуальною схемою поділу гілок влади та структурою правоохоронних органів.
- Роздруковані кейси з життєвими ситуаціями для роботи в групах.
- Фліпчарт, самоклеючі стікери, маркери, папір, ручки для підготовки презентацій групами.
- Роздруковані витяги з Конституції України (статті щодо прав та свобод людини), або ж електронний варіант, наприклад, слайд в презентації.

Допоміжні матеріали: презентація Що таке конституція.pdf

Заняття № 3

Модуль: 1. Вступ до правосуддя

Тема: Основні правові інститути: поліція, прокуратура, суд.

Мета заняття: Сформувати в учасників чітке розуміння функцій, повноважень та меж відповідальності ключових правоохоронних і судових органів, а також показати алгоритм їхньої взаємодії під час розслідування та розгляду справ.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють завдання поліції, прокуратури та суду.
- Розуміють життєвий цикл кримінальної справи: від моменту заяви про злочин до винесення вироку судом.
- Знають, що поліція не може самостійно "посадити у в'язницю", а суд є незалежним арбітром.
- Вміють визначати роль кожного органу на практичних прикладах.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Міні-опитування. Тренер запитує: «Хто в Україні має право відправити людину за ґрати?» (Очікувана помилка: багато хто відповість «поліція», що стане гарним стартом для розвінчування міфів).

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому функції пошуку злочинця, його обвинувачення та покарання розділені між різними органами? Що було б, якби все це робила одна людина чи установа?

- **Ключові поняття:** Досудове розслідування, слідчий, прокурор, підозра, державне обвинувачення, суддя, вирок.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Поліція (Слідство)*: Це «очі та руки» правосуддя. Вони виїжджають на місце події, збирають докази, опитують свідків, розшукують підозрюваних.
- *Прокуратура (Нагляд і Обвинувачення)*: Це «мозок і контроль». Прокурор керує слідством (перевіряє, чи поліція діє законно), затверджує підозру і, головне, виступає в суді від імені держави, доводячи вину особи.
- *Суд (Правосуддя)*: Це «незалежний арбітр». Суддя не шукає доказів. Він сидить у залі, слухає прокурора (який звинувачує) та адвоката (який захищає), зважує докази і виносить остаточне рішення (вирок).
- *Візуалізація ланцюжка*: Злочин -> Поліція (докази) -> Прокурор (обвинувальний акт) -> Суд (вирок).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / рольова гра):

- *Вправа «Ланцюжок правосуддя» (15 хв)*: Учасники отримують картки з діями (наприклад: «зібрати відбитки пальців», «винести вирок», «зачитати обвинувачення в суді», «допитати свідка», «призначити покарання»). Їхнє завдання — правильно розподілити ці картки між трьома стовпчиками: Поліція, Прокуратура, Суд.
- *Рольова гра «Справа про викрадений телефон» (45 хв)*: Група ділиться на три команди: "Поліція", "Прокуратура" та "Суд". Тренер дає фабулу простої справи (викрадення телефону в школі).
 - Команда "Поліції" має за 10 хвилин написати план: які докази вони зберуть і кого опитають.

■ Команда "Прокуратури" вивчає цей план і складає промову обвинувачення (чому підозрюваний винен).

■ Команда "Суду" готує перелік запитань до поліції та прокурора, щоб переконатися, що доказів достатньо.

○ *Презентація результатів:* Міні-судове засідання, де поліція звітує про докази, прокурор звинувачує, а суд виносить рішення.

Обговорення, дебати, рефлексія: Чи легко було суддям прийняти рішення? Чи вистачило доказів від поліції? Чому важливо, щоб прокурор контролював роботу поліції?

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Жоден правоохоронний орган не має абсолютної влади. Система побудована на взаємному контролі (стримування і противаги), щоб уникнути несправедливого покарання невинних.

● **Ключові висновки:** Поліція шукає, прокурор звинувачує, суд вирішує.

● **Зворотний зв'язок:** Учасники діляться враженнями, відповідаючи на запитання: «Роль якого органу (поліції, прокуратури чи суду) під час гри здалася вам найскладнішою чи найцікавішою і чому?»».

Методи та форми практичної роботи:

- Рольова гра (моделювання розслідування та міні-судового засідання).
- Робота в малих групах (розподіл функцій за картками).
- Кейс-аналіз (робота з фабулою правопорушення).

Матеріали:

- Презентація зі схемами роботи органів (ланцюжок розслідування).

- Набір роздрукованих карток для вправи «Ланцюжок правосуддя» (або стікери з написами, які клеїти на фліпчарт в різні колонки).
- Роздрукована фабула (опис справи) для рольової гри.
- Елементи для антуражу (наприклад, імпровізований молоток для команди "Суду").

Допоміжні матеріали: (презентація щодо діяльності суду)

 [ЩО ТРЕБА ЗНАТИ, АБИ ЗАХИСТИТИ СВОЇ ПРАВА В СУДІ.pdf](#)

Заняття № 4

Модуль: 1. Вступ до правосуддя

Тема: Роль громадянина в правовій системі

Мета заняття: Допомогти учасникам усвідомити, що громадянин є не лише споживачем прав, але й активним елементом правової системи, який має обов'язки, несе відповідальність та здатний впливати на дотримання законів і здійснення правосуддя.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють баланс і нерозривний зв'язок між правами та обов'язками громадянина.
- Знають базові форми участі громадян у правосудді (статус свідка, понятого, присяжного).
- Вміють визначати законні способи впливу на правову систему та місцеве самоврядування (петиції, звернення, громадський контроль).
- Здатні критично оцінювати наслідки громадянської пасивності та байдужості до правопорушень.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Терези». Тренер малює на фліпчарті ваги. На одній чаші — «Мої права», на іншій — «Мої обов'язки». Учасникам пропонується назвати, чого, на їхню думку, у повсякденному житті більше і що люди частіше згадують у конфліктах.

- **Запитання / міні-дискусія:** Уявіть ідеальну поліцію та ідеальний суд. Чи працюватиме правова держава, якщо громадянам абсолютно байдуже до законів, і вони ніколи не повідомляють про злочини, які бачать?

- **Ключові поняття:** Громадянська відповідальність, правосвідомість, правомірна поведінка, інститут присяжних, громадський контроль.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Дві сторони медалі:* Чому не буває прав без обов'язків (наприклад, право на чисте довкілля працює лише тоді, коли є обов'язок не смітити).

- *Громадянин як опора правосуддя:* Як звичайні люди допомагають системі. Розбір статусів: хто такий свідок, хто такий понятий під час обшуку, і хто такі присяжні (люди з народу, які ухвалюють рішення в суді разом із суддею).

- *Інструменти впливу:* Як молодь та дорослі можуть змінювати правила (електронні петиції, мирні зібрання, звернення до депутатів, волонтерський контроль).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / дискусія):

- *Кейс-аналіз «Свідок мимоволі» (30 хв):* Групи отримують картки з ситуаціями. Наприклад: «Ви побачили, як знайомі з паралельного класу пошкодили зупинку громадського транспорту» або «Ви стали свідком того, як хтось намагається вкрати велосипед біля школи».

Аналіз ситуацій та підготовка рішень: Команда має розробити алгоритм дій. Що зробити першочергово? Кому повідомити? Як подолати психологічний бар'єр і страх «бути стукачем»? Які будуть наслідки для громади, якщо всі промовчать?

Презентація результатів: Представники груп озвучують свої алгоритми дій.

○ **Міні-дебати (30 хв):** Задається гостра тема: «Чи є повідомлення поліції про дрібне правопорушення свого сусіда/знайомого високим громадянським обов'язком чи зрадою дружніх стосунків?». Учасники діляться на три команди («За» і «Проти», «Судді») та наводять аргументи.

● **Обговорення, дебати, рефлексія:** Обговорення суду присяжних. Тренер запитує: «Якби вас завтра запросили стати присяжним у складній кримінальній справі, чи погодилися б ви взяти на себе відповідальність за долю іншої людини?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Правоохоронна система сліпа і глуха без допомоги громадян. Безпека на вулицях та справедливість у судах починаються з небайдужості кожного з нас.

● **Ключові висновки:** Мовчання про злочин робить нас його співучасниками на моральному рівні. Активна позиція — це найсильніший інструмент захисту демократії.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Мій наступний крок». Учасники по колу називають одну маленьку дію, яку вони можуть зробити вже сьогодні-завтра, щоб проявити свою громадянську відповідальність (наприклад, донести сміття до урни, зробити зауваження порушнику або підписати корисну петицію).

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусії (командні, в малих групах).
- Кейс-аналіз (робота з життєвими ситуаціями вибору).
- Дебати (щодо моральних та правових дилем).

Матеріали:

- Презентація з візуалізацією балансу прав/обов'язків та форм участі у правосудді.
- Роздруковані кейси для роботи в малих групах.
- Фліпчарт, маркери, бажано листи А4 та ручки, щоб учасники записали тези при підготовці до дебатів.

Допоміжні матеріали: Ти і поліція. Серія 3 (виклик підлітка до слідчого, алгоритм дій), Ти і поліція. Серія 4 (адмін.правопорушення, права затриманого і т.п.), <https://youtu.be/zMx2IqgZVyM?si=DfEG341i-HfbXkmD> (замовчування інформації про булінг),

Заняття № 5

Модуль: 1. Вступ до правосуддя

Тема: Вступ до логіки правових рішень (як виникає справа)

Мета заняття: Навчити учасників відрізняти звичайні життєві ситуації від юридичних фактів, показати алгоритм мислення юриста та пояснити, як саме емоційний конфлікт перетворюється на офіційну правову справу.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють поняття «юридичний факт» та «правопорушення».
- Вміють відокремлювати емоції від сухих фактів під час аналізу ситуації.
- Розуміють базову логіку юриста: Факт + Закон = Правове рішення.
- Здатні скласти найпростіший алгоритм дій для ініціювання справи (наприклад, звернення до поліції).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Уявіть, що хтось не привітався з вами на вулиці, і ви сильно образилися. А тепер уявіть, що хтось розбив вікно у вашому будинку. Чому в першому випадку поліція вам не допоможе, а в другому — відкриє справу?».

- **Запитання / міні-дискусія:** В який саме момент звичайна сварка або подія перетинає межу і стає справою для суду чи поліції?

- **Ключові поняття:** Юридичний факт, кваліфікація дій, заява (скарга), доказова база, правове рішення.

2. Теоретичний блок (20-30 хв):

Пояснення:

○ *Анатомія юридичного факту:* Юристи працюють не з емоціями, а з подіями чи діями, які породжують правові наслідки.

○ *Як виникає справа (Ланцюжок подій):* 1) Порухнення права (або конфлікт) -> 2) Звернення особи (заява до поліції чи позов до суду) -> 3) Правова кваліфікація (пошук відповідної статті в законі) -> 4) Рішення.

○ *Формула юридичної логіки:* Щоб виграти справу або довести вину, потрібно поєднати три елементи: Що сталося? (Факт) + Що про це каже держава? (Закон) + Як це підтвердити? (Доказ).

3. Практична частина (60-80 хв)

● Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

Вправа-сортування «Справа чи не справа?» (15 хв): Групи отримують набір із 10 карток із різними ситуаціями (наприклад: «Друг не повернув позичені 100 грн», «Однокласник систематично пише погрози в Telegram», «Ви запізнилися на урок», «Магазин відмовився прийняти браковані кросівки»). Завдання — розсортувати їх на дві колонки: «Є підстави для правової справи» та «Немає підстав (просто життєвий конфлікт)».

Рольова гра «Перекладач з емоційного на юридичну» (35 хв): Кожна група отримує фабулу — емоційну розповідь «потерпілого» (наприклад, історію про те, як підліток купив телефон через Instagram, перерахував гроші, а продавець зник, і як сильно підліток через це плакав).

Підготовка рішень: Групи повинні виписати з цього емоційного тексту лише сухі юридичні факти та скласти проект короткої заяви до кіберполіції, відкинувши все зайве.

Презентація результатів: Кожна група зачитує свою «заяву». Інші учасники в ролі «слідчих» оцінюють, чи достатньо фактів для того, щоб відкрити справу.

- **Обговорення, дебати, рефлексія:** Чому правова система вимагає бюрократії та формалізму (заяв, бланків, сухого викладу фактів)? Чи не робить це систему занадто «холодною» до людської біди?

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Справа ніколи не виникає сама по собі. Вона виникає лише тоді, коли життєва подія стикається із законом, і є ініціатор (заявник або поліція), який запускає правовий механізм.

- **Ключові висновки:** Юридична логіка — це вміння дивитися на ситуацію крізь призму закону та доказів, залишаючи емоції за дверима кабінету.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Рюкзак юриста» — що корисного з сьогоднішнього заняття ви «покладете у свій рюкзак», щоб використати в реальному житті?.

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусії (в малих групах).
- Кейс-аналіз (сортування ситуацій).
- Рольова гра / Практикум (складання заяви з відсіюванням емоцій).

Матеріали:

- Презентація зі схемою «Як виникає справа» та «Анатомією факту».
- Роздруковані картки для вправи «Справа чи не справа?».
- Роздруковані емоційні тексти фабул для перекладу на «юридичну мову».
- Бланки або шаблони для складання простої заяви.

Допоміжні матеріали: Як правильно подати заяву про злочин

Заняття № 6

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Конвенція ООН про права дитини

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовим міжнародним документом, що гарантує та захищає права дітей, розкрити його структуру та навчити підлітків розпізнавати власні права й випадки їх порушення в повсякденному житті.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що таке Конвенція ООН та чому дітям був потрібен окремий міжнародний договір.
- Знають 4 базові принципи Конвенції (недискримінація, найкращі інтереси дитини, право на життя/розвиток, повага до поглядів дитини).
- Вміють співвідносити конкретні життєві ситуації з відповідними статтями Конвенції.
- Усвідомлюють, що їхні права закінчуються там, де починаються права іншої людини.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує учасників: «Як ви думаєте, до якого віку людина вважається дитиною за міжнародними законами?» (Правильна відповідь: до 18 років).
- **Запитання / міні-дискусія:** Чому права людини існують для всіх, але для дітей ООН довелося створювати окремий, спеціальний документ? Чим дитина відрізняється від дорослого з точки зору вразливості?

● **Ключові поняття:** ООН (Організація Об'єднаних Націй), Конвенція, дискримінація, найкращі інтереси дитини, право на голос.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

○ *Що таке Конвенція:* Це не просто декларація чи побажання, це міжнародний закон. У 1989 році лідери країн світу зібралися і домовилися, що діти потребують особливого захисту. Україна ратифікувала її у 1991 році.

○ *Чотири "кити" (принципи) Конвенції:*

1. Всі діти рівні (недискримінація).

2. Будь-які дії дорослих чи держави мають враховувати *найкращі інтереси дитини*.

3. Кожна дитина має невід'ємне право на життя, виживання та здоровий розвиток.

4. Дитина має право висловлювати свою думку (право бути почутим), і ця думка має враховуватися дорослими.

○ *Категорії прав:* Захист (від насильства), Забезпечення (медицина, їжа, освіта), Участь (свобода думки, об'єднань).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

Вправа «Карта прав» (20 хв): Учасники об'єднуються у 3 групи. Кожна група отримує великий аркуш і набір роздрукованих карток із адаптованими статтями Конвенції (наприклад: «право на освіту», «право на гру», «право на приватність», «право не бути залученим у війну»). Завдання — наклеїти ці права на силует людини, розподіливши їх за рівнем важливості на думку групи (від найкритичніших біля серця до менш критичних).

Кейс-аналіз «Порушення чи виховання?» (40 хв): Тренер роздає групам ситуації з життя.

■ *Ситуація 1:* Батьки читають особисті переписки підлітка в Telegram, аргументуючи це "безпекою".

■ *Ситуація 2:* Дитина хоче ходити на гурток малювання, а батьки примушують ходити на бокс.

■ *Ситуація 3:* Вчитель на уроці при всьому класі висміює зовнішній вигляд учня.

Аналіз та підготовка рішень: Групи мають знайти у тексті Конвенції статтю, яка порушується в їхньому кейсі, і запропонувати спосіб вирішення конфлікту з точки зору права.

Презентація результатів та обговорення: Команди захищають свої рішення. Тренер модерує дискусію про баланс між правом дитини на приватність та обов'язком батьків забезпечувати безпеку.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Конвенція ООН — це «Конституція для дітей» усього світу. Вона дає дітям голос, але водночас нагадує дорослим про їхню відповідальність.

● **Ключові висновки:** Права неможливо заслужити (вони є від народження), їх неможливо відібрати, і всі вони однаково важливі.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Відкритий мікрофон». Тренер пропонує учасникам продовжити фразу: «Сьогодні я зрозумів/зрозуміла, що маю повне право на...».

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусії (командні, фронтальна бесіда).
- Робота в малих групах (ранжування прав).
- Кейс-аналіз (аналіз реальних життєвих ситуацій на предмет порушення Конвенції).

Матеріали:

- Презентація з ключовими фактами про ООН та структуру Конвенції.
- Роздруковані адаптовані для дітей версії Конвенції ООН про права дитини (можна завантажити з сайту ЮНІСЕФ).
- Картки з описом життєвих ситуацій (кейсів).
- Фліпчартний папір із намальованими силуетами людини, маркери, клей або скотч.

Допоміжні матеріали:

- <https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-child-friendly-version>
(Конвенція ООН про права дитини, дитяча версія).
- У всіх нас є права | Дитячий мультфільм | ЮНІСЕФ ,
- [Постер конвенції](#)
- 2 серія: «Як виникли права дитини»

Заняття № 7

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Основні права: життя, освіта, захист, розвиток

Мета заняття: Розкрити сутність чотирьох базових категорій прав дитини (виживання/життя, розвиток, захист, участь), навчити розрізняти їх у повсякденному житті та розуміти механізми їх забезпечення на рівні держави і громади.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють складові прав на життя, освіту, захист та розвиток.
- Розуміють, як ці права реалізуються на практиці в їхній громаді.
- Вміють аналізувати життєві кейси та ідентифікувати, яке саме базове право порушується чи обмежується.
- Здатні аргументовано відстоювати своє право на розвиток та освіту.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Вправа «Острів виживання». Тренер пропонує уявити, що учасники опинилися на острові. Їм потрібно обрати лише 4 речі/умови, які їм критично необхідні для того, щоб не просто вижити, а й стати повноцінними членами суспільства.

● **Запитання / міні-дискусія:** Чи достатньо людині лише їжі та безпеки (права на життя)? Чому без освіти та можливостей для творчості суспільство деградує?

- **Ключові поняття:** Базові потреби, право на освіту, гармонійний розвиток, захист від експлуатації.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Пояснення:**

- *Право на життя (виживання):* Це не лише захист від фізичного знищення, а й забезпечення базових умов — доступ до медицини, чистої води, адекватного харчування та житла.

- *Право на освіту:* Забезпечення рівного доступу до навчання. Школа — це не просто обов'язок, це інструмент, який дає держава для того, щоб ви могли стати самостійними.

- *Право на розвиток:* Право на дозвілля, гру, культурне життя. Наприклад, коли ви маєте можливість відвідувати молодіжні простори, хаби або центри розвитку та творчості, працювати з новітніми технологіями чи мистецтвом — це пряма реалізація вашого права на всебічний розвиток талантів.

- *Право на захист:* Захист від будь-яких форм насильства, булінгу, економічної експлуатації (незаконної праці) та втягнення у злочинну діяльність.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

- *Вправа «Аудит громади» (20 хв):* Учасники об'єднуються у групи. Завдання — намалювати карту своєї громади (Ірпеня, Бучі тощо) і позначити на ній локації/установи, які забезпечують реалізацію цих 4 базових прав (наприклад: лікарня = життя, школа = освіта, поліція/укриття = захист, молодіжний центр/парк = розвиток).

- *Аналіз ситуацій (кейс-аналіз) (30 хв):* Тренер роздає групам картки з неоднозначними ситуаціями.

■ *Кейс 1:* Батьки змушують 15-річного підлітка працювати на сімейному городі щодня по 5 годин замість виконання домашніх завдань та відпочинку.

■ *Кейс 2:* У школі забороняють створювати учнівський клуб за інтересами, аргументуючи це тим, що "школа тільки для навчання за програмою".

Підготовка рішень / позицій: Команди визначають, які базові права тут конфліктують (наприклад, обов'язок допомоги в сім'ї vs право на відпочинок і освіту), та шукають правове рішення.

Презентація результатів: Команди виступають зі своїми висновками.

● **Обговорення, дебати, рефлексія (20 хв):** Міні-дебати на тему «Чи є доступ до інтернету сьогодні таким же базовим правом людини, як право на освіту та розвиток?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Усі чотири категорії прав нерозривно пов'язані. Неможливо забезпечити повноцінний розвиток дитини, якщо вона не відчуває себе у безпеці або не має доступу до освіти.

● **Ключові висновки:** Держава створює інфраструктуру (школи, лікарні, поліцію), але саме молодь має активно користуватися цими можливостями для свого розвитку.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Мішень». На дошці малюється мішень із 4 секторами (Життя, Освіта, Захист, Розвиток). Учасники стікерами позначають той сектор, який, на їхню думку, в їхньому житті зараз реалізується найкраще і найцікавіше.

Методи та форми практичної роботи:

● Дискусії (командні, в малих групах).

- Кейс-аналіз (аналіз конфліктів прав).
- Проектна робота (малювання «карти прав громади»).
- Дебати.

Матеріали:

- Презентація з поясненням 4 базових категорій прав дитини.
- Фліпчарт, ватмани (для створення «карти громади»), кольорові маркери, стікери.
- Роздруковані кейси з життєвими ситуаціями для аналізу в групах.

Допоміжні матеріали:

- [ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ УРОК ДО ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ ДИТИНИ](#) («Права дитини — це про мене! Мій день, мої права, мій урок» – план заняття).
- 1 серія: «Що таке права дитини»
- 3 серія: «Як зрозуміти, що права дитини порушуються та як діяти, ...»

Заняття № 8

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Права в цифровому середовищі: приватність, використання персональних даних, онлайн-безпека.

Мета заняття: Сформувати в учасників розуміння їхніх цифрових прав, навчити захищати свої персональні дані в інтернеті та критично оцінювати ризики, пов'язані з онлайн-приватністю та цифровим слідом.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що таке цифрові права та які дані є персональними.
- Розуміють поняття «цифровий слід» та як він може вплинути на їхнє майбутнє.
- Вміють налаштовувати базову приватність у соцмережах та захищати свої акаунти.
- Здатні ідентифікувати онлайн-загрози (фішинг, кібербулінг) та знають алгоритми протидії.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер пропонує учасникам відкрити налаштування смартфонів і перевірити свій «Екранний час». Скільки годин на добу ми проводимо у цифровому світі?

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи є інтернет публічним простором (як вулиця), чи приватним (як власна кімната)? Кому насправді належать фотографії, які ви сьогодні завантажили в Instagram чи TikTok?

- **Ключові поняття:** Цифрові права, персональні дані, конфіденційність, цифровий слід, кібербезпека.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Ваші права в онлайні:* Право на доступ до інтернету, свободу вираження поглядів, право на анонімність та «право на забуття» (можливість вимагати видалення своїх даних).

- *Персональні дані:* Що це таке (повне ім'я, геолокація, номер телефону, IP-адреса, біометрія). Як великі корпорації збирають наші дані, щоб продавати таргетовану рекламу.

- *Цифровий слід:* Правило «те, що потрапило в мережу, залишається там назавжди». Як необережні коментарі чи фотографії можуть зашкодити репутації під час вступу до університету чи працевлаштування.

- *Онлайн-безпека:* Базові правила цифрової гігієни. Що таке надійні паролі, чому необхідна двофакторна автентифікація (2FA) та в чому небезпека відкритих публічних Wi-Fi мереж.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / OSINT):

Вправа «Цифровий детектив» (OSINT-елемент) (30 хв): Учасники об'єднуються в пари. Завдання — використовуючи лише пошук і відкриті джерела (соцмережі), знайти якомога більше інформації про певну публічну особу (або спеціально створений для тренінгу профіль). Мета вправи — наочно показати, як багато даних люди добровільно віддають у мережу.

Аналіз ситуацій (кейс-аналіз) (20 хв):

■ *Кейс 1 (Межі публічного):* Ви стали адміністратором сторінки молодіжного центру в Instagram. Для промоції ви виклали кумедні фотографії з тренінгу, але кілька учасників вимагають їх видалити, бо не давали згоди на публікацію. Які права тут стикаються і як правильно модерувати публічні сторінки проектів?

■ *Кейс 2 (Соціальна інженерія):* Ви отримали голосове повідомлення в Telegram від кращого друга з проханням терміново скинути гроші на невідому картку, бо він «у біді».

Підготовка рішень / позицій: Команди розробляють алгоритми перевірки інформації та правила цифрового етикету під час роботи з чужими даними.

Презентація результатів: Групи діляться знайденими «цифровими слідами» під час OSINT-вправи та презентують свої рішення для кейсів.

● *Обговорення, дебати, рефлексія (20 хв):* Міні-дебати на тему «Чи має право школа або роботодавець карати людину за її особисті публікації в приватних соціальних мережах?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Цифрове середовище надає безмежні можливості для освіти, спілкування та самовираження, але вимагає від нас усвідомленості та відповідальності за кожен клік.

● **Ключові висновки:** Мої дані — це моя власність. Базова безпека акаунтів (2FA, складні паролі) є обов'язком, а не опцією.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Обіцянка собі». Кожен учасник по черзі називає одне налаштування безпеки (наприклад, увімкнути двофакторну автентифікацію, закрити профіль, відв'язати номер телефону), яке він зобов'язується зробити на своєму девайсі одразу після заняття.

Методи та форми практичної роботи:

- OSINT-дослідження (пошук інформації з відкритих джерел).
- Кейс-аналіз (робота із ситуаціями з соціальної інженерії).
- Дебати (щодо меж приватності).

Матеріали:

- Презентація з правилами налаштування приватності (скріни з Instagram, Telegram).

- Смартфони з доступом до інтернету в учасників (для виконання OSINT-дослідження).

- Роздруковані кейси.

- Чек-лист «Базова безпека мого смартфона» (роздається кожному учаснику для домашнього використання).

Допоміжні матеріали:

- 4 серія: «Цифрова безпека»
- 10 клас. Громадянська освіта. Як забезпечити приватність в цифров...
- Цифрова гігієна. Захист особистих даних #6

Заняття № 9

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Що таке сім'я та шлюб: яку роль відіграє сім'я в житті людини, права та обов'язки подружжя.

Мета заняття: Пояснити правову природу сім'ї та шлюбу, допомогти молоді усвідомити рівність прав чоловіка та жінки у сімейних відносинах, а також розібратися у взаємних обов'язках та майнових правах подружжя.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між юридичним шлюбом (zareєстрованим у РАЦС) та фактичним проживанням.
- Знають шлюбний вік в Україні та умови укладання шлюбу.
- Вміють розрізняти особисту приватну власність та спільну сумісну власність подружжя.
- Здатні аргументовано обговорювати розподіл сімейних обов'язків на засадах партнерства та поваги.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює на дошці серце (емоції) та печатку (закон). Запитує аудиторію: «Яке місце займає держава у стосунках двох людей, які кохають одне одного?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Навіщо люди взагалі офіційно одружуються? Чи не простіше просто жити разом без зайвих паперів? Які правові ризики несе відсутність шлюбу?

● **Ключові поняття:** Сім'я, шлюб, Сімейний кодекс України, спільна сумісна власність, шлюбний договір, рівноправність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

○ *Сім'я як інститут:* Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права й обов'язки. Роль сім'ї у захисті та розвитку особистості.

○ *Шлюб і держава:* Шлюб — це добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі. Чому згода має бути виключно добровільною (без примусу) і з якого віку можна одружуватися.

○ *Права та обов'язки подружжя:*

■ *Немайнові:* право на материнство/батьківство, право на повагу, вибір прізвища, спільне вирішення питань життя сім'ї.

■ *Майнові:* що є особистою власністю (подароване, успадковане, придбане до шлюбу), а що — спільною сумісною (зарплата, куплена в шлюбі машина чи квартира).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

○ *Кейс-аналіз «Чиє це майно?» (30 хв):* Учасники діляться на малі групи і отримують картки з життєвими ситуаціями.

■ *Ситуація 1:* Чоловік до шлюбу купив авто. У шлюбі дружина виграла в лотерею велику суму. Хто чим володіє після розлучення?

■ *Ситуація 2:* Дружина працює і заробляє гроші, а чоловік займається домашнім господарством та виховує дітей. Як має ділитися майно, якщо вони вирішать розійтись?

Підготовка рішень: Групи повинні, спираючись на логіку рівності (або витяги з Сімейного кодексу), визначити правовий статус майна у кожному кейсі.

○ *Рольова гра «Шлюбний договір» (30 хв):* Команди діляться на пари («наречені»). Їм пропонується скласти проект шлюбного договору на 5 пунктів, де вони мають домовитися про розподіл фінансів, домашніх обов'язків та утримання майна. Завдання тренера — спостерігати, наскільки легко учасникам домовлятися і чи немає перекосів у бік гендерних стереотипів.

○ *Презентація результатів та обговорення (20 хв):* Дебати на тему «Шлюбний договір: це прояв цивілізованого підходу до стосунків чи ознака недовіри та меркантильності?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Сім'я будується на коханні та повазі, але щоденне життя регулюється законом. Знання своїх сімейних прав допомагає уникати конфліктів та будувати партнерські, рівні стосунки.

● **Ключові висновки:** У шлюбі не буває «головного» і «підлеглого» з точки зору закону. Всі важливі рішення мають прийматися спільно, а майно, нажите в шлюбі, належить обом порівну, незалежно від того, хто працював, а хто займався побутом.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Фундамент». Кожен учасник називає одну цінність або одне правило (наприклад, повага до особистого простору, фінансова прозорість, рівний поділ хатньої роботи), яке він вважає найважливішим для міцної сім'ї.

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (майнові спори).
- Рольова гра (моделювання переговорів/укладання договору).

- Дебати.
- Дискусії (робота в малих групах).

Матеріали:

- Презентація з базовими поняттями Сімейного кодексу України.
- Роздруковані кейси про поділ майна.
- Бланки для створення «шлюбного договору».
- Фліпчарт та маркери.

Допоміжні матеріали:

- **Що таке сім'я.pdf**(презентація на зазначену тему)
- **26. Шлюб. Види шлюбів**
- **9 клас. Основи правознавства. Сім'я. Шлюб. Взаємні права й обов'...**

Заняття № 10

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Батьки і діти: коли і як виникають права та обов'язки між батьками і дітьми.

Мета заняття: Ознайомити учасників із правовою природою взаємовідносин між батьками та дітьми, пояснити підстави виникнення взаємних прав і обов'язків (особливо щодо виховання та утримання) та навчити правовим шляхам вирішення сімейних конфліктів.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що права та обов'язки виникають на підставі походження дитини (кровного споріднення) або усиновлення.
- Розуміють взаємний характер обов'язків: батьки зобов'язані утримувати дітей до повноліття, а повнолітні діти — непрацездатних батьків.
- Вміють розрізняти межі батьківського контролю та власні права на свободу вибору (навчання, професії, віросповідання).
- Знають правові наслідки ухилення від виконання батьківських обов'язків (аліменти, позбавлення батьківських прав).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Уявіть ситуацію: підліток погано вчиться, прогулює школу і не слухається. Чи можуть батьки на цій підставі сказати: "Ти нам більше не син/донька, ми знімаємо з себе всі обов'язки і припиняємо тебе годувати"?».

- **Запитання / міні-дискусія:** З якого саме моменту виникають обов'язки? Чи зникають обов'язки батьків після розлучення? А після того, як дитині виповнюється 18 років?

- **Ключові поняття:** Походження дитини, свідоцтво про народження, аліменти, повноліття, позбавлення батьківських прав, взаємне утримання.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Точка відліку:* Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них (підтвердженому органом РАЦС). Шлюб між батьками не є обов'язковою умовою — дитина має ті ж самі права, навіть якщо батьки не одружені.

- *Обов'язки батьків (за Сімейним кодексом):* Забрати дитину з пологового будинку, зареєструвати народження, виховувати, піклуватися про здоров'я, забезпечити здобуття повної загальної середньої освіти, поважати дитину та утримувати її до досягнення 18 років (або до 23 років, якщо дитина продовжує навчання).

- *Обов'язки дітей:* Повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

- *Крайні заходи:* Що таке позбавлення батьківських прав. Наголос на тому, що позбавлення прав не звільняє батьків від обов'язку платити аліменти.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / дискусія):

- *Кейс-аналіз «Сімейні конфлікти» (30 хв):* Групи отримують картки із ситуаціями, які потрібно вирішити спираючись на закон.

- *Ситуація 1:* Батьки розлучилися. Дитина залишилася жити з матір'ю. Батько відмовляється купувати дитині одяг та давати гроші, аргументуючи тим,

що він "з нею більше не живе". Які права дитини порушено і як змусити батька виконувати обов'язки?

■ *Ситуація 2:* 16-річна дівчина хоче вступити до художнього коледжу, а батьки наполягають на юридичному ліцеї і погрожують не оплачувати навчання в іншому закладі. Де межа між правом батьків на виховання та правом дитини на власний розвиток?

■ *Ситуація 3:* Мати в молодості покинула сина і була позбавлена батьківських прав. Через 30 років вона захворіла і подала в суд на сина, вимагаючи, щоб він виплачував їй аліменти на утримання. Чи зобов'язаний син їй допомагати?

Підготовка рішень: Команди розбирають кейси, шукають правові аргументи та готують відповіді.

Презентація результатів: Групи озвучують рішення, інші учасники можуть ставити уточнюючі запитання.

○ *Дебати (20 хв):* Тема: «Чи має закон карати батьків (наприклад, штрафами) за хуліганські вчинки та правопорушення їхніх дітей віком до 14 років?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Відносини між батьками та дітьми мають глибокий правовий зв'язок. Закон захищає слабшу сторону: до 18 років це дитина, а в старості — непрацездатні батьки.

● **Ключові висновки:** Обов'язки щодо дитини є рівними для обох батьків, незалежно від того, проживають вони разом чи окремо.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Коло відповідальності». Тренер просить кожного учасника назвати один свій поточний обов'язок у сім'ї, який він виконує

добровільно, поважаючи працю батьків (наприклад, прибирання кімнати, догляд за молодшим братом).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (аналіз реальних сімейних правових ситуацій).
- Дискусії (робота в малих групах).
- Дебати.

Матеріали:

- Презентація з витягами статей із Сімейного кодексу України (про права та обов'язки).
- Роздруковані кейси для роботи в групах.
- Фліпчарт, маркери.

Допоміжні матеріали:

- [коли і як держава регулює.pdf](#)
- [КОЛИ І ЯК ВИНИКАЮТЬ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ БАТЬКІВ І ДІТ...](#)
- [9 клас. Основи правознавства. Сім'я. Шлюб. Взаємні права й обов'...](#)
- [В сім'ї права дитини звучать щодня | UNICEF](#)

Заняття № 11

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Освіта — право чи обов'язок: права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, як уникнути конфлікту між учнем і вчителем.

Мета заняття: Розкрити подвійну правову природу освіти (як невід'ємного права і водночас конституційного обов'язку), ознайомити учасників із їхніми законними правами в школі та навчити екологічних, правових інструментів вирішення конфліктів із педагогами та адміністрацією.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою згідно з Конституцією.
- Чітко розрізняють права та обов'язки здобувачів освіти та вчителів (за Законом України «Про освіту»).
- Знають межі повноважень вчителя (щодо вилучення речей, оцінювання, недопуску до уроку).
- Вміють застосовувати алгоритм мирного вирішення конфлікту та знають, як звернутися до Освітнього омбудсмена.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Провокаційне питання. Тренер запитує: «Якщо освіта — це моє законне право, чи можу я просто відмовитися ним користуватися і не ходити до школи взагалі?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому держава змушує дітей вчитися? Що станеться із суспільством, якщо освіта стане виключно добровільною з 1-го класу?

- **Ключові поняття:** Конституційний обов'язок, учасники освітнього процесу, автономія школи, булінг, Освітній омбудсман.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Закон і Конституція:* Стаття 53 Конституції України (освіта є обов'язковою, а держава забезпечує її доступність).

- *Баланс інтересів:* * **Права учня:** на безпеку, повагу до гідності, захист від дискримінації, вільне висловлення думки.

- **Обов'язки учня:** виконувати освітню програму, поважати права інших учнів на навчання (не зривати уроки), берегти майно.

- **Межі прав вчителя:** Вчитель має право на повагу і безпечні умови праці, але не має права виганяти з уроку, публічно принижувати оцінками чи конфісковувати приватну власність (телефони, навушники).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / рольова гра):

- *Вправа «Міфи шкільних коридорів» (15 хв):* Тренер зачитує поширені ситуації, а учасники за допомогою зелених/червоних карток визначають, міф це чи закон. (Наприклад: «Вчитель може не пустити на урок через відсутність шкільної форми» — Міф; «Учень має право відмовитися від чергування в класі» — Закон, примусова праця заборонена).

- *Рольова гра «Шкільний суд» (45 хв):* Групи отримують змодельовані конфлікти (можна подати їх як реальні ситуації з ліцеїв вашого міста для більшого залучення):

■ *Кейс 1:* Учень на уроці постійно відволікається на смартфон. Вчителька забирає телефон і каже, що віддасть лише батькам.

■ *Кейс 2:* Учень систематично голосно коментує слова вчителя, заважаючи іншим. Вчителька виставляє його за двері.

■ *Кейс 3:* Адміністрація школи вимагає від учнів здати гроші на ремонт класу, погрожуючи не видати табелі.

Підготовка та вирішення: Команди мають розподілити ролі (учень, вчитель, директор, медіатор) і розіграти конструктивний діалог, спираючись на знання прав та обов'язків обох сторін.

○ *Складання алгоритму захисту (20 хв):* Спільне створення покрокової інструкції. Що робити, якщо конфлікт не вирішується словами? (Діалог з класним керівником -> письмова заява директору -> звернення в управління освіти -> скарга до служби Освітнього омбудсмена).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Школа — це перше місце, де ми вчимося захищати свої права юридичним, а не емоційним шляхом. Взаємна повага працює краще, ніж крики чи скарги.

● **Ключові висновки:** Твоє право на самовираження і відпочинок закінчується там, де починається право твого однокласника на здобуття освіти в тиші. Телефон — твоя власність, але зрив уроку — це порушення закону.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Валіза в школу». Учасники по колу називають одне правило або інструмент вирішення конфліктів, який вони "беруть із собою" в школу на наступний день.

Методи та форми практичної роботи:

- Рольова гра (моделювання конструктивного вирішення конфлікту).
- Кейс-аналіз (правова оцінка дій вчителів та учнів).
- Бліц-опитування з картками («Міфи шкільних коридорів»).

(Можна додати дебати чи дискусію за наявності часу на тему того, чи варто дозволити дітям самим обирати предмети для вивчення, чи має бути певна база з предметів, яку всі вчитимуть.)

Матеріали:

- Презентація з витягами із Закону України «Про освіту».
- Роздруковані кейси (фабули конфліктів) для рольових ігор.
- Червоні та зелені картки для голосування.
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- ОСВІТА.pdf
- ЯКІ ПРАВА МЕНІ НАСПРАВДІ ПОТРІБНІ В ШКОЛІ (1).pdf
- ПРАВО НА ОСВІТУ | УСЕ, ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕ...
- Сім'я допомагає реалізувати право на освіту

Заняття № 12

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Дебати: «Чи має школа готувати більше до життя, ніж до тестів?»

Мета заняття: Сформувати в учасників навички аргументованої дискусії, публічного виступу та критичного аналізу інформації. Допомогти молоді через призму права на освіту (ст. 53 Конституції України та Конвенція ООН) проаналізувати сучасну освітню систему та її відповідність реальним потребам випускників.

Очікувані результати:

- Учасники знають базові правила проведення класичних дебатів (наприклад, спрощений формат Карла Поппера).
- Вміють будувати аргумент за структурою: Теза -> Пояснення -> Доказ (приклад) -> Висновок.
- Здатні критично оцінювати позицію опонентів та ставити влучні контраргументуючі запитання.
- Розуміють баланс між академічними знаннями (тестами, ЗНО/НМТ) та практичними навичками (soft skills, фінансова грамотність тощо).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер пропонує учасникам пригадати свій останній тиждень у школі та скласти на фліпчарті два списки: «Що з вивченого знадобиться мені для здачі іспитів?» та «Що з вивченого я зможу використати завтра в реальному житті?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи є високі бали на тестах гарантією успішного та щасливого життя? Якщо школа скасує всі оцінки та іспити, чи буде у вас мотивація вчитися?

- **Ключові поняття:** Дебати, аргумент, контраргумент, теза, академічні знання, життєві навички (soft skills).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Що таке дебати:* Це не сварка і не перехід на особистості. Це структурована суперечка за чіткими правилами, де переможця визначають судді на основі логіки та сили аргументів, а не гучності голосу.

- *Структура сильного аргументу (ПРАВ):*

- **Позиція** (чітка заява).

- **Роз'яснення** (чому це так).

- **Аргумент/Приклад** (факт, статистика, життєва ситуація).

- **Висновок** (як це підтверджує вашу позицію).

- *Розподіл ролей у дебатах:* Команда Ствердження (Уряд), Команда Заперечення (Опозиція), Таймкіпер (слідкує за часом) та Судді.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Підготовка до дебатів (20 хв):**

- Група ділиться на дві команди по 3-4 спікери (Ствердження і Заперечення) та колегію Суддів (3-5 осіб).

- *Команда Ствердження* готує аргументи на користь того, що школа повинна фокусуватися на практичних навичках (фінансова грамотність, психологія, правознавство, комунікація), навіть якщо це зменшить години на традиційні науки.

○ *Команда Заперечення* готує аргументи на користь того, що школа має давати міцну академічну базу та готувати до стандартних тестів, адже це розвиває дисципліну, пам'ять і є об'єктивним критерієм для вступу до університетів.

(Як показує практика, задля уникнення телефонів в дебатах, варто дати учасникам тему заздалегідь, не розділяючи їх на команди. Так вони підготуються цілісно і дебати будуть дійсно захоплюючими).

● **Проведення дебатного раунду (40 хв):**

○ Виступ 1-го спікера Ствердження (представлення позиції та перших аргументів) — 3 хв.

○ Перехресні запитання від команди Заперечення — 2 хв.

○ Виступ 1-го спікера Заперечення (відбиття аргументів та представлення своєї позиції) — 3 хв.

○ Перехресні запитання від команди Ствердження — 2 хв.

○ ... *(виступи 2-х і 3-х спікерів з обох сторін за аналогічною схемою, з фокусом на контраргументацію та підведення підсумків).*

● **Робота суддів та запитання із залу (10-20 хв):**

○ Поки судді радяться і заповнюють протоколи оцінювання, глядачі (якщо є) або тренер ставлять командам запитання. Судді оголошують свій вердикт, обов'язково пояснюючи, чиї аргументи були переконливішими (без оцінки самих учасників).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Ідеальна система освіти — це баланс. Життєві навички неможливо здобути без базової академічної дисципліни, а самі по собі формули без розуміння, як їх застосувати, не мають сенсу.

● **Ключові висновки:** Вміння слухати опонента і знаходити слабкі місця в його логіці — це навичка, яка необхідна і юристу, і будь-якому свідомому громадянину.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Зміна думки». Тренер запитує в учасників: «Чия особиста думка щодо теми змінилася або доповнилася після того, як ви почули аргументи обох сторін?».
-

Методи та форми практичної роботи:

- Навчальні дебати (робота в командах).
- Критичний аналіз.
- Оцінювання (робота колегії суддів).

Матеріали:

- Презентація/схема структури аргументу та правил дебатів.
- Бланки для суддів (з критеріями оцінювання: логіка, доказовість, культура мовлення, дотримання часу).
- Таймер (можна використовувати на смартфоні або проекторі).
- Фліпчарт, маркери, папір і ручки для підготовки команд.

Допоміжні матеріали:

- Debate + Урок №2 . Що таке дебати
- Debati-Shlyah-do-uspihu (1).pdf

Заняття № 13

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Трудові права неповнолітніх (частина 1): які гарантії на працю надає Конституція України, як шукати роботу, скласти резюме та пройти співбесіду.

Мета заняття: Ознайомити підлітків із базовими конституційними гарантіями у сфері праці, сформувати практичні навички безпечного пошуку першої роботи, навчити складати ефективне резюме (CV) без попереднього комерційного досвіду та підготувати їх до впевненого проходження співбесіди.

Очікувані результати:

- Учасники знають зміст статті 43 Конституції України (право на працю та захист від експлуатації).
- Вміють розпізнавати шахрайські вакансії під час пошуку роботи в інтернеті.
- Здатні скласти структуроване резюме, перетворюючи шкільні досягнення, волонтерство чи хобі на свої переваги (soft skills).
- Володіють базовими техніками самопрезентації та знають етикет ділового спілкування на співбесіді.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Мозковий штурм «Мої очікування від першої роботи». Тренер пропонує учасникам назвати головні причини, чому підлітки шукають роботу (кишенькові гроші, незалежність, досвід, нові знайомства).

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи стикалися ви з оголошеннями про роботу в Telegram або Instagram, які обіцяють «1000 грн за годину роботи з телефону»? Як ви вважаєте, що криється за такими пропозиціями?

- **Ключові поняття:** Право на працю, примусова праця, резюме (CV), soft skills, hard skills, шахрайство при працевлаштуванні.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Конституційні гарантії:* Розбір статті 43 Конституції України. Кожен має право на працю, заборона використання примусової праці, право на належні, безпечні і здорові умови праці.

- *Безпека пошуку:* Як відрізнити нормальну вакансію від шахраїв. Червоні прапорці: прохання скинути гроші за «матеріали для роботи», вимога надати фото паспорта до співбесіди, відсутність чітких обов'язків.

- *Анатомія резюме для підлітка:* Що писати, якщо досвіду нуль? Фокус на soft skills: організація шкільних заходів (в т.ч. дебатів), волонтерство, ведення сторінок у соцмережах, навички роботи в команді.

- *Секрети співбесіди:* Пунктуальність, охайний зовнішній вигляд, мова тіла, зоровий контакт. Важливість того, що не лише компанія обирає вас, але й ви обираєте компанію (які питання доречно ставити роботодавцю).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / майстерня / рольова гра):

- *Майстерня «Моє перше CV» (30 хв):* Учасники отримують бланки-шаблони резюме. Тренер пропонує уявити, що вони шукають роботу на літо у своєму регіоні. Кожен має обрати одну з ролей і скласти під неї резюме:

1. Аніматор або помічник вихователя в дитячому центрі розвитку.
2. SMM-менеджер для місцевого молодіжного простору.

3. Помічник у садовому центрі або спеціаліст з міського озеленення (догляд за клумбами, рослинами).

4. Бариста в місцевій кав'ярні.

Завдання: Виписати свої шкільні або життєві навички так, щоб вони підходили під обрану вакансію (наприклад, для роботи з рослинами — уважність до деталей та любов до природи; для роботи з дітьми — емпатія, стресостійкість, знання розвиваючих ігор).

○ *Рольова гра «Співбесіда» (40 хв):* Учасники об'єднуються в пари (Роботодавець — Кандидат). «Роботодавець» отримує картку з трьома типовими питаннями (Наприклад: «Чому ви хочете працювати саме у нас?», «Яка ваша найсильніша риса?», «Що ви будете робити, якщо клієнт почне конфліктувати?»).

Кожен учасник має 5 хвилин, щоб пройти міні-співбесіду на основі щойно написаного резюме, після чого вони міняються ролями. Тренер спостерігає та дає м'які поради щодо мови тіла та впевненості.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Пошук роботи — це тяжка робота, яка вимагає підготовки. Відмова на співбесіді — це не трагедія, а тренування і нормальний етап дорослого життя.

● **Ключові висновки:** Конституція гарантує право на працю, але щоб отримати хороше місце, треба вміти продавати свої навички. Резюме — це ваша візитівка, а співбесіда — можливість показати свою адекватність та бажання вчитися.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексія по колу: «Що під час рольової співбесіди було найскладнішим — відповідати на незручні питання чи самому оцінювати кандидата?».

Методи та форми практичної роботи:

- Практична майстерня (індивідуальне написання резюме).
- Рольова гра (моделювання ситуації співбесіди).
- Дискусія та розбір реальних прикладів шахрайських вакансій.

Матеріали:

- Презентація зі структурою класичного резюме та прикладами «до/після» (як нудно описати навичку і як креативно).
- Роздруковані бланки-шаблони для складання резюме, ручки.
- Картки з питаннями для роботодавця (для рольової гри).
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- **Трудові права неповнолітніх (1).pdf**
- **9 клас. Правознавство. Трудовий договір. Робочий час та час відпоч...**
- **ПРАВО НА ПРАЦЮ | УСЕ, ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕН...**
- **Що таке резюме та із чим його їдять? #2**
- **ЯК ВЛАШТУВАТИСЯ НА РОБОТУ.pdf**

Заняття № 14

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Трудові права неповнолітніх (частина 2): як влаштуватися на роботу та звільнитися з неї, що таке заробітна плата і де зазвичай працюють підлітки.

Мета заняття: Ознайомити підлітків із легальною процедурою працевлаштування та звільнення, пояснити правила нарахування заробітної плати та норми робочого часу, а також навчити розпізнавати порушення трудових прав на робочому місці.

Очікувані результати:

- Учасники знають перелік документів, необхідних для офіційного працевлаштування.
- Розуміють, що таке скорочений робочий час для неповнолітніх і як при цьому зберігається рівень заробітної плати.
- Знають заборони щодо праці молоді (нічні зміни, важкі роботи, матеріальна відповідальність, випробувальний термін).
- Вміють аналізувати трудовий договір та знаходити в ньому порушення прав неповнолітніх.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Міні-опитування: «Де найчастіше підпрацьовує молодь у вашій громаді (наприклад, у кав'ярнях вашого міста, на доставці, у дитячих просторах чи центрах розвитку)?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи може роботодавець сказати підлітку: «Ти працюєш менше годин, ніж дорослий, тому я і заплачу тобі менше»?

- **Ключові поняття:** Трудовий договір, згода батьків, медогляд, випробувальний термін, скорочений робочий час, матеріальна відповідальність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (згідно з Кодексом законів про працю України):

- *Як влаштуватися:* З 16 років — самостійно (потрібен паспорт, ідентифікаційний код, медогляд). З 14 до 15 років — лише у вільний від навчання час із письмової згоди одного з батьків.

- *Робочий час:* 14–15 років — 24 години на тиждень (на канікулах) або 12 годин (під час школи). 16–18 років — 36 годин на тиждень (на канікулах) або 18 годин (під час школи).

- *Заробітна плата (Ст. 194 КЗпП):* Це найголовніший бонус! Незважаючи на те, що підлітки працюють скорочений час, зарплата їм виплачується в такому ж розмірі, як і працівникам відповідних категорій при повній тривалості робочого часу.

- *Що суворо заборонено:* Встановлювати випробувальний термін; залучати до нічних змін (з 22:00 до 06:00), роботи у вихідні; укладати договір про повну матеріальну відповідальність.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / квест-аналіз):

- *Вправа «Юридичний сканер» (30 хв):* Тренер об'єднує учасників у малі групи і роздає кожній команді «Трудовий договір», спеціально складений із помилками та юридичними пастками для неповнолітнього (наприклад, на посаду баристи в місцевому кафе).

Завдання: Знайти 5 порушень закону і підкреслити їх червоним маркером. (Приклади пасток у тексті: 1. Встановлюється випробувальний термін 1 місяць. 2. Працівник зобов'язаний відшкодувати повну вартість розбитого посуду. 3. Графік роботи з 18:00 до 23:00. 4. Відпустка надається лише через 11 місяців роботи. 5. Зарплата виплачується пропорційно відпрацьованим годинам без доплат).

○ **Кейс-аналіз «Складне звільнення» (20 хв):** Групи отримують ситуацію: Підліток працював кур'єром на літніх канікулах. Почалося навчання, він не встигає і хоче звільнитися. Керівник каже: «Ти повинен відпрацювати ще два тижні, інакше я не виплачу тобі зарплату за останній місяць».

Підготовка рішень: Команди мають знайти аргументи, чому це незаконно, і прописати алгоритм дій для підлітка (написання заяви, скарга до Держпраці або залучення батьків).

○ **Дебати (20 хв):** Тема: «Чи варто дозволити підліткам працювати в нічні зміни та вихідні дні за умови подвійної оплати праці та їхнього власного бажання?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Офіційне працевлаштування може здаватися нудним через папірці (договір, медогляд), але саме воно є єдиним щитом від неоплаченої праці, штрафів та експлуатації.

● **Ключові висновки:** Закон на боці молоді. Підліток має право на дорослу зарплату за коротший час роботи і має право на відпустку в зручний для нього час, навіть якщо не відпрацював пів року.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Одне правило». Кожен учасник озвучує одне правило з сьогоднішнього заняття, яке він точно запам'ятає і використає, коли влаштовуватиметься на свою першу роботу.

Методи та форми практичної роботи:

- Робота з документами (пошук правових помилок у тексті).
- Кейс-аналіз (ситуації щодо звільнення).
- Дебати.

Матеріали:

- Презентація з витягами статей КЗпП України щодо праці молоді (робочий час, зарплата, звільнення).
- Роздруковані фейкові «Трудові договори» з порушеннями (по одному на кожну групу), червоні маркери.
- Картки з кейсом про звільнення.
- Фліпчарт.

Додаткові матеріали:

- Трудові права неповнолітніх (1).pdf
- Особливості праці неповнолітніх (вебінар)

Заняття № 15

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Дебати: «Чи варто дозволити підліткам офіційно працевлаштовуватись із 14 років без додаткових обмежень?»

Мета заняття: Через формат структурованої дискусії проаналізувати переваги та ризики раннього виходу молоді на ринок праці, навчити учасників зважувати економічні вигоди та загрози для здоров'я й освіти, а також закріпити навички публічного виступу і побудови контраргументів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють логіку держави щодо встановлення вікових цензів у трудовому праві (захист від експлуатації).
- Вміють будувати аргументи як на захист економічної самостійності підлітків, так і на захист їхнього права на дитинство та повноцінну освіту.
- Здатні вести дискусію з повагою до опонента, використовуючи факти та статистику, а не лише емоції.
- Усвідомлюють реальні небезпеки тіньового («чорного») ринку праці для неповнолітніх.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Просте опитування аудиторії (підняттям рук): «Хто з вас хотів би мати власні зароблені гроші вже сьогодні? А хто вважає, що у 14 років краще зосередитися виключно на школі, гуртках та відпочинку?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому зараз за законом (КЗпП України) загальний вік працевлаштування — 16 років, а у 14 можна працювати лише за згодою батьків, у вільний від школи час і тільки на легких роботах? Чи не застаріло це правило для сучасного покоління?

- **Ключові поняття:** Трудова дієздатність, експлуатація дитячої праці, фінансова незалежність, тіньова зайнятість.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (нагадування правил дебатів та закону):

- *Юридичний контекст:* Держава обмежує працю не для того, щоб «не дати підліткам заробити», а для того, щоб захистити їхнє здоров'я (яке ще формується) та гарантувати, що робота не завадить здобути обов'язкову середню освіту.

- *Тіньовий ринок:* Суворі правила іноді призводять до того, що 14-річні підлітки йдуть працювати неофіційно (наприклад, кур'єрами, роздавальниками листівок, різноробочими на місцевих підприємствах), де їхні права взагалі не захищені і їм можуть просто не заплатити.

- *Правила аргументації:* Нагадування структури аргументу ПРАВ (Позиція, Роз'яснення, Аргумент/Приклад, Висновок).

3. Практична частина (60-80 хв)

Підготовка до дебатів (20 хв):

- Учасники діляться на команду Ствердження (Уряд), команду Заперечення (Опозиція) та колегію Суддів.

Орієнтовні напрямки для команди Ствердження (За вільне працевлаштування з 14 років):

- Рання фінансова грамотність та відповідальність.

- Можливість допомогти родині у складних економічних умовах.
- Легалізація роботи: підлітки і так працюють з 14 років неофіційно. Якщо знизити вік і спростити процедуру, вони будуть захищені трудовим договором, і роботодавці не зможуть їх «кинути» на гроші.
 - *Орієнтовні напрямки для команди Заперечення (ПРОТИ, залишити суворі обмеження):*
 - Небезпека для освіти: заробивши перші гроші, підліток втрачає мотивацію до навчання, що руйнує його довгострокове майбутнє.
 - Фізичне та психологічне вигорання (роботодавці вимагають багато, а нервова система підлітка ще не готова до жорсткого корпоративного середовища).
 - Демпінг зарплат: масовий вихід 14-річних на ринок дозволить роботодавцям платити менше всім працівникам некваліфікованої праці.

Проведення дебатного раунду (40 хв):

- Почергові виступи спікерів обох команд згідно з регламентом (по 3 хвилини на виступ + 2 хвилини на перехресні запитання).
- Таймкіпер суворо контролює час, навчаючи учасників вкладатися у відведені ліміти під час промови.

Робота суддів та обговорення (20 хв):

- Судді заповнюють бланки оцінювання та оголошують результати. Вони коментують логіку аргументів кожної команди та вказують на найсильніші контраргументи.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Свобода завжди йде поруч із відповідальністю. Бажання мати власні гроші у 14 років є абсолютно нормальним і прогресивним, але держава мусить шукати баланс між економікою та захистом майбутнього нації — її освітою.

- **Ключові висновки:** Незалежно від того, яким є закон зараз, будь-яка праця неповнолітнього повинна бути безпечною, легальною і не заважати його гармонійному розвитку.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Голосування після дебатів». Тренер пропонує учасникам ще раз проголосувати: хто за вільне працевлаштування з 14 років, а хто — за збереження обмежень. Порівняти, чи змінили дебати початкову думку аудиторії.

Методи та форми практичної роботи:

- Навчальні дебати (робота в командах).
- Оцінювання та зворотний зв'язок (робота колегії суддів).
- Дискусія.

Матеріали:

- Бланки для суддів із критеріями (доказовість, логіка, культура мовлення).
- Таймер.
- Папір та ручки для нотаток команд під час підготовки контраргументів.

Додатковий матеріал:

- Debate + Урок №2 . Що таке дебати
- Debati-Shlyah-do-uspihu (1).pdf

Заняття № 16

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Права споживачів: хто такі споживачі та якими законами передбачено їхні права в Україні.

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовим законодавством у сфері захисту прав споживачів, навчити їх відстоювати свої інтереси в магазинах та інтернеті, а також сформуванати навичку правильного алгоритму дій у разі придбання неякісного товару або послуги.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що основним документом є Закон України «Про захист прав споживачів».
- Розуміють різницю між товарами «належної» та «неналежної» якості.
- Знають правило «14 днів» та перелік товарів, які не підлягають поверненню.
- Вміють діяти в типових конфліктних ситуаціях (ціна на ціннику відрізняється від чека, пошкодження товару в залі магазину).
- Розуміють ризики покупок в соціальних мережах і знають, як перевіряти продавців.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Бліц-опитування: «Хто з вас сьогодні або вчора купував каву, булочку чи оплачував проїзд у маршрутці? Вітаю, ви всі — споживачі, і у вас щойно виникли права».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи замовляли ви коли-небудь товар в інтернеті, який у реальності виявився зовсім не таким, як на фото (очікування vs реальність)? Чи вдалося вам повернути гроші? Чому магазини часто відмовляють підліткам у поверненні?

- **Ключові поняття:** Споживач, продавець/виконавець, фіскальний чек (розрахунковий документ), гарантійний строк, експертиза, Держпродспоживслужба.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Закон як щит*: Закон України «Про захист прав споживачів» створений саме тому, що споживач вважається слабшою стороною порівняно з бізнесом.
- *Золоте правило 14 днів*: Ви маєте право повернути або обміняти товар належної якості протягом 14 днів (не рахуючи дня купівлі), якщо він не підійшов за розміром, кольором чи фасоном. **Умови**: товар не використовувався, збережено бірки та є чек.
- *Що повернути не можна*: Перелік товарів-винятків (нижня білизна, ліки, ювелірні вироби, друковані видання, засоби гігієни, косметика).
- *Товар неналежної якості*: Якщо річ зламалася під час гарантійного строку не з вашої вини, ви маєте право на: 1) безкоштовний ремонт, 2) заміну на такий самий товар, 3) повернення грошей.
- *Класика супермаркетів*: * Ціна на касі вища, ніж на ціннику (Закон: ви маєте право купити за ціною на ціннику).
- Ви випадково розбили товар у залі до каси (Закон: ризик випадкового знищення несе власник магазину, ви не зобов'язані платити, якщо це не було зроблено навмисно).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / рольова гра):

- *Вправа-руханка «Повернути чи залишити?» (15 хв)*: Тренер називає товари (наприклад: розпаковані навушники, шкарпетки, зимова куртка, книга, кросівки, золота каблучка, телефон із подряпиною, парфуми). Учасники мають плеснути в долоні, якщо товар **МОЖНА** повернути протягом 14 днів, і тупнути ногою, якщо **НЕ МОЖНА**. (Або використовувати якісь інші рухи, не має значення)
- *Рольова гра «Споживач vs Адміністратор» (40 хв)*: Учасники діляться на пари і розігрують життєві ситуації. Завдання споживача — домогтися свого, використовуючи посилання на закон та ввічливість, а не крик.
- *Ситуація 1*: Підліток купив кросівки, один раз вдягнув їх на вулицю, зрозумів, що вони тиснуть, і прийшов повертати в магазин. (Адміністратор має відмовити, бо товар має сліди носіння, але може запропонувати ремонт, якщо відклеїлась підошва).

■ *Ситуація 2:* На ціннику шоколадка коштує 40 грн, а на касі пробивають 65 грн. Касир каже: «Ми просто не встигли поміняти цінники, акція закінчилась».

○ *Кейс-аналіз «Instagram-шопінг» (25 хв):* Групи отримують завдання скласти чек-лист «Ознаки шахрайського інтернет-магазину». Що має насторожити? (Відсутність післяплати, оплата на особисту картку фізособи без видачі електронного чека, закриті коментарі, відсутність ФОП). Як діяти, якщо гроші скинули, а товар не прийшов? (Звернення до кіберполіції та банку).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Споживчі права працюють лише тоді, коли ви маєте доказ покупки (чек) і знаєте, як грамотно вести діалог з продавцем.

● **Ключові висновки:** Чек — це ваш головний юридичний документ у магазині. Без нього довести факт покупки надзвичайно складно. Не соромтеся вимагати продати товар за ціною, вказаною на ціннику.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Мій досвід». Кожен учасник називає одну свою майбутню покупку і каже: «Коли я купуватиму [назва речі], я обов'язково перевірю [наприклад: гарантійний талон / відгуки / чи зберігаю я чек]».

Методи та форми практичної роботи:

- Рольова гра (моделювання діалогу з персоналом магазину).
- Кейс-аналіз (аналіз реальних ситуацій у супермаркетах та в інтернеті).
- Вправа-руханка для закріплення переліку товарів, що не підлягають поверненню.

Матеріали:

- Презентація або інфографіка з основними положеннями Закону «Про захист прав споживачів» та правилом «14 днів».
- Зразки реальних фіскальних чеків (роздати групам для ознайомлення: де вказано ФОП, де дата, де сума).
- Роздруковані кейси для рольової гри.
- Фліпчарт та маркери для створення чек-листа безпечних інтернет-покупок.

Додаткові матеріали:

- [Знай свої права: куди звертатись за захистом прав? | ДЕРЖПРОДСПОЖИВСЛУЖБА](#)
- СВІДОМО ПРО: Захист прав споживачів
- Вебінар "Захист прав споживачів"
- Права споживачів (1).pdf

Заняття № 17

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Гендер та гендерна рівність: історія жінок, які виборювали право голосу, рівні права та можливості жінок і чоловіків, гендерна політика.

Мета заняття: Розкрити суть понять «гендер» та «гендерна рівність», ознайомити молодь з історією боротьби за права жінок (рух суфражисток) та навчити розпізнавати й долати гендерні стереотипи і дискримінацію в сучасному суспільстві.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють поняття біологічної статі та гендеру (соціальної ролі).
- Знають ключові історичні факти про рух суфражисток та здобуття жінками базових прав (на освіту, працю, голосування).
- Вміють ідентифікувати прояви сексизму, «скляної стелі» та розриву в оплаті праці.
- Розуміють, що гендерна рівність звільняє від жорстких стереотипів не лише жінок, але й чоловіків.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер пропонує учасникам швидко, не замислюючись, назвати асоціації до словосполучень «справжній чоловік» та «справжня жінка». Всі відповіді записуються на фліпчарті у дві колонки.

- **Запитання / міні-дискусія:** Подивіться на ці списки. Чи є ці риси вродженими (як колір очей), чи їх нав'язує нам суспільство з дитинства (через іграшки, казки, рекламу)? Що буде, якщо хлопець захоче стати вихователем у дитсадку, а дівчина — пілотом військового літака?

- **Ключові поняття:** Стать, гендер, гендерна рівність, суфражизм, сексизм, фемінізм, «скляна стеля» (бар'єр у кар'єрі).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Стать vs Гендер:* Стать — це біологія і фізіологія. Гендер — це соціальна роль, поведінка та очікування, які суспільство приписує людям залежно від їхньої статі.

- *Історичний екскурс (Суфражистки):* Ще трохи більше 100 років тому жінки не мали права голосувати на виборах, навчатися в університетах, розпоряджатися власними грошима чи навіть подати на розлучення. Розповідь про рух суфражисток (від англ. *suffrage* — виборче право), які виходили на протести, терпіли арешти і голодування заради прав, які сьогодні здаються нам базовими.

- *Рівність можливостей сьогодні:* Рівність не означає, що чоловіки і жінки однакові. Це означає, що їхні права, обов'язки та можливості (у професії, в сім'ї, в політиці) не повинні залежати від того, з якою статтю вони народилися.

- *Гендерна політика в Україні:* Боротьба з розривом в оплаті праці (жінки в середньому досі отримують менше за ту саму роботу), протидія гендерно зумовленому насильству та забезпечення рівного представництва молоді у прийнятті рішень.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / творче завдання):

○ **Вправа «Анти-Стереотип» (20 хв):** Групи отримують картки з поширеними стереотипами (наприклад: «Дівчата гірше розуміються на точних науках та ІТ», «Хлопчики не плачуть і не повинні показувати слабкість», «Місце жінки — на кухні, а чоловік — годувальник»).

Завдання: Спростувати стереотип фактами, логікою або реальними прикладами відомих людей (наприклад, згадати Аду Лавлейс — першу програмістку, або чоловіків-шеф-кухарів).

○ **Кейс-аналіз «Прихована дискримінація» (30 хв):** Аналіз життєвих ситуацій.

■ **Ситуація 1 (Співбесіда):** 23-річна дівчина та 23-річний хлопець приходять на співбесіду на однакову посаду. Дівчину запитують: «Коли ви плануєте виходити заміж і йти в декрет?», а хлопця запитують лише про його професійний досвід. Чому це порушення закону та рівних прав?

■ **Ситуація 2 (Школа):** На уроці трудового навчання хлопців відправляють працювати з деревом, а дівчат — шити фартухи, не даючи права вибору.

○ **Аналіз рекламних кампаній (20 хв):** Тренер показує приклади сексистської реклами (де жінку використовують як об'єкт для продажу шин, або чоловіка висміюють за невміння включити пральну машину). Завдання груп — «переписати» концепцію реклами так, щоб вона стала гендерно-нейтральною та поважливою.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Історія боротьби за рівні права доводить, що суспільні норми можуть змінюватися. Гендерна рівність — це показник цивілізованості та демократичності держави.

● **Ключові висновки:** Обмежуючи людину через її стать, суспільство втрачає талановитих спеціалістів. Рівні права — це не війна статей, а партнерство, де і хлопець, і дівчина мають свободу бути тими, ким вони хочуть.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Смітник стереотипів». Учасники записують на стікерах один гендерний стереотип, якого вони хочуть позбутися у своєму житті назавжди, мнуть його і символічно викидають у кошик.

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (правова оцінка ситуацій прихованої дискримінації).
- Критичний аналіз медіа (робота з рекламою).
- Групова робота (спростування стереотипів).

Матеріали:

- Презентація з історичними фото суфражисток, статистикою гендерного розриву в оплаті праці та прикладами рекламних постерів.
- Картки з описаними кейсами.
- Фліпчарт, маркери, стікери для рефлексії.
- Невелика коробка або кошик для вправи «Смітник стереотипів».

Допоміжні матеріали:

- Гендер.pdf
- Стаття і гендер
- Що таке гендерна рівність і гендерні стереотипи?
- [«Ми різні – ми рівні»](#)

Заняття № 18

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Сексуальна освіта, стосунки та комунікація: згода (консент), як говорити про свої потреби та як встановлювати і поважати особисті кордони.

Мета заняття: Сформувати в учасників розуміння тілесної автономії та концепції активної згоди (консенсусу) у будь-яких стосунках. Навчити молодь розпізнавати маніпуляції, екологічно відстоювати власні кордони та поважати відмови інших людей без образ і тиску.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між фізичними, емоційними та цифровими кордонами.
- Знають правовий аспект: що таке «вік згоди» в Україні (16 років) і чому це важливо з точки зору Кримінального кодексу.
- Розуміють правило активної згоди (консенту): мовчання не означає «так»; згоду можна відкликати в будь-який момент.
- Вміють говорити тверде «Ні» у відповідь на тиск і розпізнавати емоційний шантаж (наприклад, фрази «якщо ти мене любиш, то...»).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Крок назустріч». Учасники стають парами один навпроти одного на відстані 3-4 метрів. Один починає повільно йти назустріч, інший має сказати «Стоп» у той момент, коли відчує дискомфорт від наближення. Обговорення: чому для кожного ця відстань різна?

- **Запитання / міні-дискусія:** Як ви розумієте, що людина хоче, щоб її обійняли? Чи є відсутність слова «Ні» автоматичною згодою на дію?

- **Ключові поняття:** Тілесна автономія, особисті кордони, консент (згода), вік згоди, емоційний шантаж.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Моє тіло — моє діло (Тілесна автономія):* Ніхто не має права торкатися вас, ваших речей чи вашого телефону без дозволу.

- *Що таке Консент (Згода):* Пояснення на відомому прикладі «Правило чаю» (якщо людина сказала, що хоче чай, а потім передумала — ви не вливаєте його їй до рота силою; якщо людина спить — ви не робите їй чай). Згода має бути: добровільною, свідомою, конкретною і такою, що може бути змінена в будь-яку хвилину.

- *Правовий аспект (Вік згоди):* В Україні, згідно з Кримінальним кодексом, вік добровільної згоди на сексуальні стосунки становить 16 років. Будь-які контакти повнолітньої особи з особою, яка не досягла 16 років, є кримінальним злочином, незалежно від «бажання» чи емоцій.

- *Цифрові кордони:* Прохання надіслати інтимні фото (секстинг) — це також порушення кордонів, якщо це робиться під тиском, і може мати серйозні правові наслідки.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / рольова гра):

- *Вправа «Мої кола близькості» (20 хв):* Кожен учасник малює на аркуші кілька кіл (одне в одному, як мішень). Центр — це я. Далі — сім'я, друзі, знайомі (наприклад, з молодіжного хабу чи школи), незнайомці. Завдання: розписати, кому

і що дозволено (кому можна брати мій телефон, кому можна обіймати мене при зустрічі, кому можна позичати мої речі).

○ **Кейс-аналіз «Розпізнай маніпуляцію» (30 хв):** Групи отримують картки з діалогами. Потрібно знайти фразу-маніпуляцію і запропонувати, як правильно на неї відповісти, захистивши свої кордони.

■ **Ситуація 1:** «Всі наші друзі вже давно це роблять. Ти що, маленька/ий? Чому ти ламаєшся?» (Тиск через «нормалізацію»).

■ **Ситуація 2:** «Я ж заплатив за тебе в кафе і привіз додому, хіба я не заслужив хоча б на поцілунок?» (Товарно-грошова маніпуляція).

■ **Ситуація 3:** Хлопець вимагає у дівчини пароль від її Instagram: «Якщо у нас серйозні стосунки, у нас не має бути секретів. Тобі є що приховувати?» (Порушення цифрових кордонів).

○ **Рольова гра «Як сказати Ні» (20 хв):** Робота в парах. Тренування використання «Я-повідомлень» без виправдань. Замість: «Вибач, я не можу, бо мама сваритиме...», казати: «Мені це не подобається, я не хочу цього робити».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Повага до себе починається з вміння чути власні потреби та захищати їх. Здорові стосунки будуються виключно на довірі, спілкуванні та активній згоді обох партнерів.

● **Ключові висновки:** Мовчання — це не згода. Слово «Ні» є повним і закінченим реченням, яке не потребує додаткових пояснень чи виправдань.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Термометр безпеки». Тренер запитує: «Яка одна річ чи фраза з сьогоднішнього заняття допоможе вам почуватися більш впевнено і безпечно у майбутніх стосунках?». Учасники по колу діляться думками.

Методи та форми практичної роботи:

● Психологічні вправи з простором («Крок назустріч»).

- Індивідуальна робота з самоаналізом («Кола близькості»).
- Кейс-аналіз (робота з маніпулятивними діалогами).
- Рольова гра (тренування навичок відмови).

Матеріали:

- Презентація з правилами консенту (FRIES — Freely given, Reversible, Informed, Enthusiastic, Specific).
- Папір А4 та кольорові маркери для малювання «Кіл близькості».
- Картки з кейсами-діалогами.
- Короткий відеоролик про «Правило чаю» (Tea Consent, доступний в українському перекладі на YouTube) для показу під час теоретичного блоку.

Рекомендовано запросити спікера для поглиблення в тему. Цю тему можуть висвітлити спікери із ГО “Дівчата”, рух TEENERGIZER.

Допоміжні матеріали:

- [Гарячі лінії психологічної допомоги та протидії насиллю | UNICEF](#)
- [Tea consent/Згода на секс - не складніша, ніж чашка чаю!](#)
- [Культура згоди | Сексуальна освіта](#)

Заняття № 19

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Цивільна дієздатність та фінансові права неповнолітніх: власні гроші, банківські картки та договори.

Мета заняття: Розкрити поняття цивільної дієздатності, пояснити молоді еволюцію їхніх фінансових і майнових прав залежно від віку (до 14 років та з 14 до 18 років), а також навчити відповідально користуватися банківськими послугами та розуміти наслідки укладання угод.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між правоздатністю (яка є від народження) та дієздатністю (яка зростає з віком).
- Знають, що таке «дрібний побутовий правочин» і які покупки можна здійснювати самостійно в будь-якому віці.
- Чітко усвідомлюють обсяг своїх фінансових прав з 14 років (право на стипендію, зарплату, відкриття банківського рахунку).
- Розуміють правові наслідки завдання шкоди чужому майну та хто несе за це фінансову відповідальність.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Провокаційне запитання. Тренер запитує: «Бабуся подарувала вам на день народження 2000 гривень. Батьки кажуть: "Давай ми покладемо їх у спільний бюджет, бо треба купити продукти". Чи мають вони право забрати ці гроші без вашого дозволу?».

● **Запитання / міні-дискусія:** З якого віку людина стає повноцінним власником своїх грошей? Чи може 13-річний підліток самостійно піти в магазин і купити новий смартфон, якщо він сам на нього накопичив?

● **Ключові поняття:** Цивільна правоздатність, дієздатність (часткова та неповна), правочин, банківський рахунок, авторське право, майнова відповідальність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (на основі Цивільного кодексу України):

○ *Правоздатність vs Дієздатність:* Правоздатність — це здатність мати права (ви маєте право на житло з народження). Дієздатність — це здатність своїми діями набувати прав та обов'язків (ви не можете у 5 років продати квартиру).

○ *Часткова дієздатність (до 14 років):* Можна вчиняти лише *дрібні побутові правочини* (купити хліб, квиток у кіно, морозиво). Такі покупки мають відповідати віку і стосуватися недорогих речей. Смартфон — це не дрібний правочин.

○ *Неповна дієздатність (від 14 до 18 років):* Золотий час фінансової свободи. Підліток має право:

1. Самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами.

2. Самостійно відкрити банківський рахунок і керувати ним.

3. Здійснювати права на результати своєї творчості (якщо написав пісню, створив дизайн — маєш авторське право і можеш отримувати гонорар).

○ *Відповідальність:* Якщо 15-річний розбив вікно у школі, він зобов'язаний відшкодувати збитки *зі своїх грошей*. Батьки платять лише тоді, коли у підлітка немає власних доходів.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / гра):

○ **Вправа-розминка «Можна чи не можна?» (15 хв):** Тренер називає дії, а учасники показують зелену (можна) або червону (не можна/тільки з дозволу батьків) картку.

■ **Приклади:** 12 років — купити хліб (Зелена). 15 років — купити мопед (Червона — потрібна згода батьків). 14 років — оформити банківську картку (Зелена). 16 років — продати бабусину квартиру (Червона). 13 років — зареєструвати авторське право на вірш (Зелена).

○ **Кейс-аналіз «Фінансові конфлікти» (35 хв):** Робота в малих групах. Аналіз ситуацій:

■ **Ситуація 1 (Невдала покупка):** 13-річний підліток накопичив гроші і купив у магазині дорогі навушники. Батьки дізналися, прийшли в магазин і вимагають повернути гроші, бо вони не давали згоди. (**Рішення:** Магазин зобов'язаний повернути гроші, оскільки правочин виходить за межі дрібного побутового, і дитина до 14 років не мала права його укласти без батьків.)

■ **Ситуація 2 (Власні зароблені):** 15-річна дівчина працює влітку і заробляє гроші на розкрутці соцмереж (SMM). Вона хоче витратити їх на курси з дизайну, а батьки вимагають віддати гроші їм на ремонт. (**Рішення:** З 14 років підліток самостійно розпоряджається своїм заробітком, згода батьків не потрібна.)

■ **Ситуація 3 (Шкода):** 16-річний хлопець катався на електросамокаті і подряпав чуже авто. Хто буде платити за ремонт?

○ **Майстерня «Моя перша картка» (15 хв):** Аналіз умов популярних молодіжних банківських продуктів. Які ліміти можуть встановлювати батьки? Як безпечно користуватися PayPass на смартфоні? Що робити, якщо картку загублено або хтось просить назвати CVV-код?

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Держава довіряє підліткам з 14 років власні гроші, визнаючи їх достатньо дорослими для ухвалення фінансових рішень. Але свобода розпоряджатися грошима автоматично означає відповідальність за свої вчинки та покупки.

- **Ключові висновки:** Гроші, які ви заробили або отримали як стипендію після 14 років — це 100% ваша власність. Водночас дорогі покупки (нерухомість, транспорт) до 18 років потребують письмової згоди батьків.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Скарбничка». Учасники по колу називають одну фінансову дію чи ціль, яку вони планують реалізувати найближчим часом, використовуючи свої законні права (наприклад, відкрити депозитну банку, зареєструвати авторське право на свій малюнок тощо).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (правова оцінка майнових конфліктів).
- Бліц-гра з картками на швидкість прийняття правових рішень.
- Дискусії (в малих групах).

Матеріали:

- Презентація з витягами статей Цивільного кодексу України (ст. 31, 32, 33).
- Зелені та червоні картки для кожного учасника.
- Роздруковані кейси для роботи в групах.
- Фліпчарт і маркери.

Допоміжні матеріали:

- [Які майнові права має дитина? — Єнот Фінн](#)
- [Добірка основних прав дітей в Україні](#)

Заняття № 20

Модуль: 2. Права дитини

Тема: Медичні права підлітків: вік самостійних рішень, медична таємниця та турбота про здоров'я.

Мета заняття: Ознайомити молодь із їхніми законними правами у сфері охорони здоров'я, пояснити межі медичної таємниці, навчити самостійно та відповідально ухвалювати рішення щодо свого фізичного й ментального здоров'я.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що з 14 років вони набувають права на самостійне звернення до лікаря та вибір фахівця.
- Розуміють сутність поняття «медична таємниця» та які саме дані вона захищає.
- Вміють розпізнавати порушення своїх медичних прав (наприклад, розголошення діагнозу в школі).
- Знають, як і де можна отримати безкоштовну психологічну допомогу (особливо в умовах воєнного стану).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Міні-опитування: «Уявіть, що у вас сильно болить живіт, але ви не хочете турбувати батьків, які на роботі. Хто з вас піде в місцеву амбулаторію сам? А кого без мами навіть не пустять до кабінету?».
- **Запитання / міні-дискусія:** Чи має право шкільна медсестра або класний керівник при всьому класі сказати: «Так, Іваненко, завтра ти не йдеш на фізкультуру, бо в тебе проблеми з серцем?»

- **Ключові поняття:** Медична таємниця, інформована згода на лікування, декларація з сімейним лікарем, ментальне здоров'я, тілесна недоторканність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (згідно з Цивільним кодексом та Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»):

- *Магічний вік 14 років:* Саме з 14 років підліток стає повноцінним пацієнтом, який має право *самостійно* звернутися за медичною допомогою, обрати сімейного лікаря (підписати декларацію) і вимагати надання повної інформації про свій стан.

- *Інформована згода:* З 14 років жодне медичне втручання (щеплення, аналіз крові, пломбування зуба) не може проводитися без особистої згоди підлітка. Ви самі підписуєте папірець перед процедурою.

- *Медична таємниця (Ст. 286 ЦКУ):* Лікар не має права розголошувати сам факт вашого звернення до лікарні, діагноз чи результати аналізів. Після 14 років лікар не має права без вашого дозволу розповідати ці деталі навіть вашим батькам (за винятком ситуацій, що прямо загрожують вашому життю, або інфекційних хвороб).

- *Ментальне здоров'я:* Право на звернення до психолога без дозволу батьків (що особливо критично для підлітків, які переживають булінг, домашнє насильство або наслідки війни).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / дискусія):

- *Вправа-тест «Таємниця чи ні?» (15 хв):* Тренер називає ситуації, а учасники повинні визначити, чи це є порушенням медичної таємниці.

- *Приклад 1:* Вчителька каже: «Маріє, ти вчора була у гінеколога, принеси довідку». (Порушення).

■ *Приклад 2:* Лікар швидко повідомляє поліцію, що привіз 16-річного хлопця з вогнепальним пораненням. (Не порушення — закон зобов'язує повідомляти про кримінал).

■ *Приклад 3:* Фармацевт в аптеці голосно на весь зал запитує: «Вам ці таблетки від депресії одну пачку чи дві?». (Порушення).

○ *Кейс-аналіз «Складні пацієнти» (35 хв):* Групи отримують ситуації для правового розбору.

■ *Ситуація 1:* 15-річний хлопець хоче зробити планове щеплення від правця. Батьки є категоричними «антивакцинаторами» і забороняють йому це робити. Чи може підліток піти в поліклініку і вакцинуватися самостійно? (*Рішення: Так, з 14 років він має повне право дати згоду на щеплення без дозволу батьків*).

■ *Ситуація 2:* 16-річна дівчина підозрює в себе інфекційну хворобу і звертається до приватної клініки. Лікар після огляду дзвонить її матері і все розповідає. Чи порушив він закон? (*Рішення: Так, з 14 років діє медична таємниця, лікар мав запитати дозволу в пацієнтки, окрім випадків прямої загрози життю*).

○ *Створення «Дорожньої карти здоров'я» (20 хв):* Учасники в групах складають покрокову інструкцію (можна у вигляді плаката) для своїх однолітків: «Що робити, якщо ти відчув погіршення ментального стану, але боїшся сказати батькам?». Завдання — знайти 3-4 безкоштовні онлайн або офлайн ініціативи (наприклад, Національна гаряча лінія, Teenenergizer, місцеві молодіжні простори), куди можна звернутися анонімно.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Право на самостійні медичні рішення з 14 років — це не привід приховувати проблеми від батьків, а інструмент захисту. Держава дає вам цей інструмент, щоб ви могли турбуватися про себе навіть тоді, коли в сім'ї є непорозуміння.

- **Ключові висновки:** Ніхто не має права обговорювати ваші діагнози публічно (особливо в школі). Здоров'я, як фізичне, так і ментальне — це ваша приватна власність.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Мій лікар». Учасники по черзі продовжують фразу: «Для мене ідеальний лікар — це той, який...» (наприклад: слухає мене, а не тільки маму; не сварить за те, що я загубив медкартку; все пояснює зрозумілою мовою).

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз правових кейсів (ситуації з лікарської практики).
- Бліц-тестування на знання меж медичної таємниці.
- Проектна робота (створення інструкції-плаката).

Матеріали:

- Презентація з витягами із Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (зокрема ст. 39 та 43).
- Роздруковані кейси для груп.
- Ватмани (A3/A2) та кольорові маркери для малювання дорожньої карти.
- Список корисних контактів гарячих ліній психологічної підтримки для молоді (роздати наприкінці заняття як пам'ятку).

Додаткові матеріали:

- [Консультації | Teenergizer](#)
- [Проект ПОРУЧ](#)
- [Tellme.com.ua](#)
- [Контакти психологічної підтримки: для цивільних, для ветеранів, для дітей і підлітків, для ВПО і постраждалих від війни](#)
- 10 серія: «Психологічна безпека — як не зламатися під тиском»

Заняття № 21

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Вступ до теми: Злочини проти дітей як окрема категорія правопорушень у національному та міжнародному праві.

Мета заняття: Пояснити учасникам причини виділення злочинів проти неповнолітніх в окрему, більш суворо карану категорію права; ознайомити з базовою класифікацією таких правопорушень у мирний час та під час збройних конфліктів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють концепцію «особливої вразливості» дитини перед злочинцем.
- Знають різницю між злочинами за національним законодавством (Кримінальний кодекс України) та міжнародними воєнними злочинами.
- Здатні назвати 6 серйозних порушень проти дітей під час збройних конфліктів (за класифікацією ООН).
- Вміють аналізувати фабулу правопорушення та відносити її до відповідної категорії злочинів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Провокаційне запитання. Тренер запитує: «Уявіть дві ситуації. У першій грабіжник вириває телефон з рук 30-річного чоловіка. У другій — з рук 10-річного хлопчика. Чи однакове покарання має понести грабіжник? Чому закон вважає другий випадок більш тяжким?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому діти частіше стають мішенню для шахраїв чи маніпуляторів? Які риси віку (довірливість, фізична слабкість, залежність від дорослих) роблять дитину ідеальною жертвою?

- **Ключові поняття:** Вразливість, обтяжуючі обставини, Кримінальний кодекс України (ККУ), міжнародне гуманітарне право (МГП), Резолюція Ради Безпеки ООН 1612.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Чому це окрема категорія:* Злочин проти дитини руйнує не лише її сьогодення, але й формує травму на все майбутнє життя. Тому в Кримінальному кодексі вчинення злочину щодо малолітньої особи завжди є *обтяжуючою обставиною* (тобто покарання буде суворішим).

- *Національна класифікація (ККУ):* 1. Злочини проти життя та здоров'я (насильство, залишення в небезпеці). 2. Злочини проти статевої свободи (розбещення, сексуальне насильство). 3. Злочини проти волі (викрадення, незаконне позбавлення волі). 4. Експлуатація (втягнення у жебрацтво, злочинну діяльність).

- *Міжнародна класифікація (Воєнні злочини):* 6 найтяжчих порушень проти дітей під час війни, визначених ООН: 1) Вбивства та каліцтва; 2) Вербування та використання дітей-солдатів; 3) Зґвалтування; 4) Викрадення (депортація); 5) Напади на школи та лікарні; 6) Відмова у гуманітарному доступі.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз):

- *Вправа-класифікатор «Стіна злочинів» (25 хв):* На фліпчарті намальовано дві колонки: «Національний злочин (ККУ)» та «Воєнний злочин

(МГП)». Учасники у групах отримують картки з короткими описами подій. Завдання — правильно прикріпити картку та аргументувати вибір.

■ *Приклад картки 1:* Сусід систематично б'є 12-річного хлопця та забирає в нього гроші. (ККУ).

■ *Приклад картки 2:* Військові окупаційної армії вивезли автобус дітей з інтернату на територію іншої держави. (МГП — Викрадення/Депортація).

■ *Приклад картки 3:* Підлітка змушують працювати на будівництві по 10 годин на день без оплати. (ККУ — Експлуатація).

○ *Кейс-аналіз «Анатомія злочину» (35 хв):* Групи отримують деталізовану фабулу справи (можна взяти адаптовані матеріали з новин або реальних вироків, наприклад, втягнення підлітків у розповсюдження наркотиків через Telegram).

Завдання для груп: 1. Визначити, яку вразливість дитини використав злочинець (бажання легких грошей, довірливість). 2. Знайти, в який момент ситуація перетворилася з «простої пропозиції» на злочин. 3. Скласти алгоритм для підлітка: як не потрапити в таку пастку.

Презентація результатів: Кожна група представляє свій аналіз. Тренер доповнює юридичними фактами.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Злочини проти дітей — це не просто порушення закону, це удар по майбутньому суспільства. Саме тому як національне законодавство, так і міжнародні суди ставляться до них з максимальною строгістю.

● **Ключові висновки:** Злочинець завжди шукає слабке місце. Найкращий захист від злочинів (особливо шахрайства чи втягнення у кримінал) — це критичне мислення, знання своїх прав та обережність в інтернеті.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Одне слово». Учасники по колу одним словом або короткою фразою описують емоцію, з якою вони виходять із заняття (наприклад: «обізнаність», «обережність», «впевненість», «розуміння загрози»).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (робота з фабулами).
- Вправа-класифікатор (робота зі стікерами та фліпчартом).
- Дискусія.

Матеріали:

- Презентація з переліком 6 серйозних порушень ООН проти дітей та основними статтями ККУ.
- Роздруковані картки з короткими ситуаціями для вправи «Стіна злочинів».
- Роздруковані деталізовані кейси для роботи в малих групах.
- Фліпчарт, маркери, скотч або магніти.

Допоміжні матеріали:

- 11 серія: «Я знаю – я дію»
- [ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДИТИНИ: ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ](#)
- http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_43%282%29__32.pdf

Заняття № 22

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Воєнні злочини РФ (*частина 1*): Депортація, примусове переміщення та зміна громадянства українських дітей.

Мета заняття: Сформувати в учасників чітке юридичне розуміння понять «депортація» та «примусове переміщення», пояснити, чому зміна громадянства дитини під час війни є тяжким міжнародним злочином, і розібрати механізми притягнення винних до відповідальності на прикладі рішень МКС.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють законну «евакуацію» та незаконні «депортацію / примусове переміщення».
- Розуміють, що право на збереження ідентичності (громадянства, імені, сімейних зв'язків) гарантоване Конвенцією ООН про права дитини.
- Знають про ордер на арешт від Міжнародного кримінального суду як правовий прецедент.
- Вміють аналізувати факти з новин та давати їм правильну юридичну кваліфікацію.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер пропонує учасникам подивитися на свої паспорти або ID-картки (чи просто уявити їх). Запитує: «Що робить вас громадянином України? Тільки цей шматок пластику чи щось більше? Уявіть, що хтось силою забирає цей документ, видає інший і каже, що відтепер ви належите до іншої нації. Чи законно це?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому, на вашу думку, Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав свій перший ордер на арешт президента рф не за руйнування міст, а саме за депортацію українських дітей?

- **Ключові поняття:** Депортація, примусове переміщення, ідентичність, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Римський статут, Женевські конвенції.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (спираючись на Міжнародне гуманітарне право):

- *Депортація vs Примусове переміщення:*

- **Депортація** — це незаконне вивезення людей (дітей) через державний кордон на територію держави-агресора (в рф або Білорусь).

- **Примусове переміщення** — це переміщення в межах окупованих територій (наприклад, з Херсона до Криму). Обидві дії заборонені статтею 49 Четвертої Женевської конвенції.

- *Евакуація чи злочин?* Держава-окупант має право тимчасово евакуювати дітей із зони бойових дій *лише* якщо їхньому життю є пряма загроза, і *тільки* за згодою законних опікунів. Але окупант зобов'язаний повернути їх назад, щойно небезпека мине. рф цього не робить, відправляючи дітей у «табори перевиховання» або передаючи на незаконне усиновлення.

- *Зміна громадянства та стирання ідентичності:* Згідно зі ст. 8 Конвенції ООН про права дитини, дитина має право на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство. Примусова видача російських паспортів українським сиротам — це злочин, спрямований на стирання їхньої національної ідентичності.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / міні-дослідження):

Вправа-маркер «Законно чи незаконно?» (20 хв): Тренер зачитує сценарії, а групи повинні визначити юридичний статус дії (Евакуація / Депортація / Примусове переміщення) та обґрунтувати відповідь.

■ *Сценарій 1:* Український дитячий будинок організовано вивозять з-під обстрілів у Польщу за погодженням з урядом України. (*Законна евакуація*).

■ *Сценарій 2:* Дітей з окупованого міста вивозять у табір до Криму «на оздоровлення», але після закінчення зміни не повертають батькам, вимагаючи, щоб батьки самі приїхали за ними. (*Примусове переміщення*).

■ *Сценарій 3:* Українську дитину-сироту відправляють до Підмосков'я і передають у російську прийомну сім'ю зі зміною імені. (*Депортація та воєнний злочин*).

Кейс-аналіз «Ордер із Гааги» (30 хв): Учасники діляться на три команди: «Слідчі», «Міжнародні юристи» та «Журналісти».

■ *Слідчі:* виписують із наданих роздруківок новин факти, які доводять, що вивезення дітей було не «порятунком», а спланованою державною політикою рф (наприклад, спрощення законів рф для швидкого усиновлення українських дітей).

■ *Юристи:* знаходять порушені статті Римського статуту та аргументують, чому ці дії підпадають під юрисдикцію МКС.

■ *Журналісти:* готують коротке повідомлення (допис у соцмережі) для іноземної аудиторії про те, чому це не «гуманітарна місія», а злочин.

Презентація результатів та обговорення (10-20 хв): Презентація напрацьовань команд. Обговорення ініціативи «Bring Kids Back UA» — як Україна шукає і повертає своїх дітей.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Депортація дітей — це спроба вкрасти майбутнє країни. Це один із найтяжчих міжнародних злочинів, який не має строку давності.

- **Ключові висновки:** Міжнародне право може здаватися повільним, але ордери на арешт від МКС перетворюють винних на міжнародних вигнанців. Важливо фіксувати кожен факт зміни громадянства чи незаконного переміщення — для майбутніх трибуналів.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Ключ». Кожен учасник по черзі називає один ключовий факт, юридичний термін або інсайт, який допоміг йому сьогодні зрозуміти різницю між злочином і порятунком на війні.

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (аналіз політичних та правових рішень на прикладі МКС).
- Рольова робота в групах («Слідчі», «Юристи», «Журналісти»).
- Дискусія та бліц-вправа на класифікацію сценаріїв.

Матеріали:

- Презентація з цитатами зі ст. 49 Женевської конвенції, ст. 8 Конвенції про права дитини та інформацією про рішення Міжнародного кримінального суду.

- Роздруковані короткі інформаційні довідки/новини про систему «перевиховання» та незаконного усиновлення українських дітей (для роботи групи «Слідчі»).

- Фліпчарт, маркери, папір формату А4.

Допоміжні матеріали:

- Соціальні аспекти війни.pdf
- Міжнародне гуманітарне право.pdf
- 9 серія: «Евакуація, депортація і примусове переміщення»
- 7 серія: «Діти і війна»

Заняття № 23

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Воєнні злочини рф (частина 2): Наслідки збройного конфлікту — сирітство, руйнування шкіл та лікарень, мінна небезпека.

Мета заняття: Сформувати в учасників розуміння гуманітарних та матеріальних наслідків збройної агресії проти дітей через призму міжнародного права; ознайомити з правовим статусом цивільної інфраструктури (шкіл та лікарень) під час війни; навчити базових правил мінної безпеки в умовах деокупованих та прифронтових територій.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що цілеспрямовані напади на заклади освіти та охорони здоров'я є воєнними злочинами згідно з Женевськими конвенціями.
- Розуміють правовий статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування внаслідок війни, а також механізми їхнього захисту державою.
- Чітко знають і вміють застосовувати алгоритм дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів (ВНП).
- Вміють розпізнавати офіційні та неофіційні попереджувальні знаки мінної небезпеки.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Безпечний простір». Тренер пропонує учасникам заплющити очі та уявити місця, де вони почуваються найнадійніше в

повсякденному житті (школа, дитячий чи молодіжний центр, міський парк, подвір'я лікарні).

- **Запитання / міні-дискусія:** Як війна змінює ці простори? Чому руйнування школи — це не просто знищення будівлі, а удар по праву дитини на розвиток та майбутнє?

- **Ключові поняття:** Міжнародне гуманітарне право (МГП), цивільні об'єкти, особливий захист, вибухонебезпечні предмети (ВНП), мінна безпека, статус дитини війни.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Захист шкіл та лікарень у МГП:* Згідно з Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами, заклади освіти та охорони здоров'я мають статус цивільних об'єктів і перебувають під особливим захистом. Напади на них, використання їх як військових позицій або складів зброї є прямим воєнним злочином.

- *Соціальні наслідки (Воєнне сирітство):* Хто такі діти, які втратили батьків через війну. Як держава та міжнародні фонди забезпечують їхній захист, право на виховання в сім'ї (інститути опіки, ДБСТ), та чому міжнародне право суворо забороняє іноземне усиновлення дітей із зон конфлікту без згоди їхньої держави.

- *Мінна загроза як тривалий злочин:* Україна наразі є однією з найбільш замінованих країн світу. Мінний бруд залишається в землі на десятиліття після завершення боїв. Розбір основних видів загроз: протипіхотні міни («пелюстки»), протитанкові міни, розтяжки, нерозірвані снаряди та міни-пастки (замасковані під іграшки чи побутові предмети).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / інтерактивний квест / симуляція):

○ *Аналіз кейсів «Захищений об'єкт» (25 хв):* Учасники в групах розбирають реальні задокументовані випадки руйнування освітньої та медичної інфраструктури (наприклад, авіаудари по школах або обстріли лікарень на Київщині та сході України). Завдання — сформулювати правову позицію для міжнародного трибуналу: які саме норми гуманітарного права були порушені агресором.

○ *Практикум з мінної безпеки «Поміть небезпеку» (35 хв):* Тренер демонструє макети, фотографії або слайди із зображеннями різних типів ВВП та маркувальних знаків (офіційних — червоні прапорці з черепом, та неофіційних — залишена хустка на гілці, схрещені палиці, каміння на дорозі).

○ *Симуляційна гра «Крок за кроком»:* Учасникам моделюють ситуацію: «Ви пішли на прогулянку до лісу/парку і помітили предмет, схожий на іржаву міну або металевий циліндр з дротом». Кожна група має покроково продемонструвати правильний алгоритм дій, спираючись на три золоті правила:

1. Не підходь!
2. Не чіпай!
3. Телефонуй 101 або 102!

○ *Розробка інфографіки (20 хв):* Створення плаката чи допису для соціальних мереж молодіжного центру на тему: «Мінна безпека для моїх друзів: де підстерігає небезпека влітку (водойми, лісосмуги, зруйновані будівлі)».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Наслідки війни для дітей вимірюються не лише днями обстрілів, але й роками відновлення інфраструктури та очищення землі. Знання правил безпеки — це особистий внесок кожного у виживання.

- **Ключові висновки:** Школи та лікарні є недоторканими. Будь-який невідомий предмет на вулиці чи на природі має вважатися смертельно небезпечним, доки піротехніки не доведуть протилежне.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій алгоритм». Кожен учасник по черзі називає три цифри: «101» або «102» і каже, яку першу інформацію він передасть рятувальникам у разі виявлення підозрілого предмета (точне місце, опис предмета здалеку, відсутність людей поруч).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (робота з міжнародними фактами руйнувань).
- Симуляційна гра-моделювання (відпрацювання навичок безпечної поведінки).
- Проектна творча робота в групах (створення безпекових інфографік).

Матеріали:

- Презентація з фотоматеріалами маркування мінної небезпеки та типами ВВП.
- Плакати або пам'ятки від ДСНС / ЮНІСЕФ щодо мінної безпеки.
- Роздруковані матеріали для кейс-аналізу воєнних злочинів проти інфраструктури.
- Ватмани, кольорові маркери, стікери.

Допоміжні матеріали:

- [Загадки на тему мінної безпеки | UNICEF](#)
- Мультифільм ЮНІСЕФ Україна про мінну безпеку: повітряний змій
- Мультифільм ЮНІСЕФ Україна про мінну безпеку: лісовий скарб
- Мультифільм ЮНІСЕФ Україна про мінну безпеку: безпечні канікули
- Суперкоманда проти мін. 1 серія з перекладом жестовою мовою

- [Суперкоманда проти мін | UNICEF](#)
- [Посібник для освітян: як розповідати школярам про мінну безпеку | UNICEF](#)
- [СИРІТСТВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА](#)
- [Міжнародне гуманітарне право](#)

Заняття № 24

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК): Специфіка злочину, механізми захисту та допомоги постраждалим.

Важливе застереження для тренера: Ця тема є глибоко чутливою та тригерною. На початку заняття необхідно створити атмосферу абсолютної безпеки та довіри. Тренер обов'язково наголошує на правилі «стоп»: кожен учасник має право не брати участі в конкретному обговоренні, взяти паузу або вийти з кімнати, якщо відчує психологічний дискомфорт. Усі завдання виконуються без деталізації графічних подробиць самих злочинів, із фокусом на правових та правозахисних аспектах.

Мета заняття: Пояснити учасникам правову природу СНПК як воєнного злочину та забороненого міжнародним правом інструменту війни; ознайомити з міжнародними та національними механізмами захисту прав постраждалих, а також сформулювати розуміння підходу, орієнтованого на інтереси та безпеку постраждалої особи (victim-centered approach).

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між СНПК та загальнокримінальними злочинами (СНПК як зброя війни, системний характер, відсутність строку давності).
- Знають, які саме дії охоплюються поняттям СНПК згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду.
- Ознайомлені з базовими принципами взаємодії з постраждалими (конфіденційність, безпека, повага, недопущення ревіктимізації).
- Знають алгоритм дій та контакти ключових служб допомоги в Україні.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (15 хв)

- **Актуалізація теми та безпековий бриф:** Тренер озвучує тему і правила безпеки в групі. Проводиться коротка дискусія: «Чому під час збройних конфліктів міжнародні закони окремо виділяють і суворо карають насильство проти цивільних осіб? Що означає поняття "насильство як зброя війни"?».

- **Пояснення термінології:** СНПК — це не випадкові дії окремих дисциплінарних порушників, це засіб тиску, залякування та руйнування громад, який використовується армією-агресором цілеспрямовано.

- **Ключові поняття:** СНПК, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, ревіктимізація (повторна травматизація), стигматизація, невідкладні проміжні репарації.

2. Теоретичний блок (25 хв)

Пояснення (юридичний аспект):

- *СНПК у міжнародному праві:* Відповідно до Римського статуту, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, визнається воєнним злочином, а в окремих випадках — злочином проти людяності або складовою геноциду. Воно не має строку давності.

- *Що входить до поняття СНПК:* Це не лише зґвалтування. Це будь-які дії сексуального характеру, вчинені під примусом військовими або представниками окупаційної влади (зокрема: примусове оголення під час «фільтрації», сексуальне рабство, примусова вагітність, примусова стерилізація, погрози сексуальним насильством щодо людини або її близьких).

- *Підхід, орієнтований на постраждалих (Victim-centered approach):* Головне право постраждалої особи — це право на безпеку, конфіденційність та медичну/психологічну допомогу. Суспільство і правоохоронці мають діяти так,

щоб людина не почувалася винною (подолання стигми) і не переживала травму знову під час допитів чи публікацій у медіа.

3. Практична частина (65 хв)

Виконання завдань (робота в групах / розробка інфокарт):

○ **Вправа «Дорожня карта допомоги» (30 хв):** Учасники об'єднуються в команди. Кожна група отримує перелік офіційних серйозних правозахисних та медичних інституцій, які діють в Україні (наприклад: Центри допомоги врятованим, лінії правової допомоги «ЮрФем», урядова гаряча лінія 1547, БФ «Голоси дітей» тощо).

Завдання: Скласти логічний алгоритм (дорожню карту) першочергових дій для захисту постраждалої особи. Що має бути першим? (1. Безпечне місце -> 2. Невідкладна медична допомога -> 3. Кваліфікована психологічна підтримка -> 4. Юридична фіксація злочину за добровільною згодою особи).

○ **Кейс-аналіз «Етика, медіа та приватність» (20 хв):** Розбір змодельованої ситуації в малих групах.

■ *Ситуація:* Після звільнення території блогери або журналісти намагаються зняти сюжет про постраждалу родину, розпитуючи підлітка на камеру про пережите, обіцяючи «справедливість через розголос у соцмережах». Ім'я та обличчя дитини при цьому повністю відкриті.

■ *Завдання:* Визначити, які права дитини та принципи безпеки тут порушуються. Сформулювати 3-4 заповіді етичного поводження з інформацією (абсолютна анонімність, робота журналістів тільки за згодою та у присутності психолога, заборона деталізації травми).

○ **Обговорення та рефлексія (15 хв):** Міні-дискусія про концепцію проміжних репарацій. Чому держава та міжнародні фонди намагаються виплачувати фінансову допомогу та надавати реабілітацію постраждалим уже

зараз, не чекаючи офіційного вироку міжнародного трибуналу над лідерами країни-агресора?

4. Підсумок (15 хв)

- **Узагальнення результатів:** СНПК — це важкий злочин війни, провина за який на 100% лежить на агресорі. Найважливіша місія суспільства — підтримати тих, хто пройшов через це, забезпечити їм правовий захист та повну конфіденційність.

- **Ключові висновки:** Знання алгоритмів допомоги рятує життя. Культура підтримки та відсутність осуду (стигматизації) допомагають постраждалим швидше повернутися до безпечного життя та відновити свої права.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Ресурсне коло». Тренер просить кожного учасника за бажанням назвати одне слово чи якість (наприклад: «солідарність», «повага до кордонів», «чутливість», «право на захист»), яка є найважливішою для побудови безпечного та правового суспільства.

Методи та форми практичної роботи:

- Робота в малих групах (картування сервісів підтримки).
- Кейс-аналіз (критичний розбір етичних та правових порушень у сфері інформації).
- Керована дискусія із дотриманням безпекових психологічних стандартів.

Матеріали:

- Презентація із законодавчими дефініціями СНПК (Римський статут).
- Довідкові інформаційні картки з контактами офіційних служб, гарячих ліній та Центрів допомоги врятованим.
- Ватмани, кольорові маркери для створення дорожніх карт.
- Пам'ятки з правилами безпечної та етичної комунікації.

Допоміжні матеріали:

- [Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти](#)
- [СНПК Пам'ятка](#)
- <https://www.facebook.com/share/v/1CmqGKopW2/>
- <https://www.instagram.com/reel/DS7WMr8Ed9I/>

Заняття № 25

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Домашнє насильство: Види (фізичне, психологічне, економічне), алгоритм дій та куди звертатися за допомогою.

Важливе застереження для тренера: Тема домашнього насильства є дуже поширеною, тому велика ймовірність, що в групі є підлітки, які стикалися з цим особисто. Тренеру необхідно уникати осуду батьків у загальному контексті, наголошуючи саме на *діях*, які є неприпустимими. Обов'язково нагадайте про правило «стоп» (можливість не відповідати на питання або вийти, якщо стає емоційно важко) і тримайте під рукою контакти психолога.

Мета заняття: Допомогти підліткам розпізнавати різні форми домашнього насильства (особливо приховані: психологічне та економічне), деконструювати суспільні міфи щодо насильства в сім'ї та надати чіткий, дієвий алгоритм пошуку допомоги.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між звичайним сімейним конфліктом (сваркою) та домашнім насильством (систематичністю, дисбалансом влади).
- Знають 4 види домашнього насильства згідно із Законом України (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне).
- Здатні розпізнати «цикл насильства» (наростання напруги — вибух — примирення/«медовий місяць»).
- Мають збережені в телефонах контакти ключових гарячих ліній (102, 1547, 116 111).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює на фліпчарті великий будинок і запитує: «Які асоціації у вас викликає слово "дім"?». Учасники називають слова (безпека, затишок, родина, відпочинок). Потім тренер каже: «На жаль, за статистикою, для багатьох людей найнебезпечнішим місцем є не темна вулиця, а власна квартира».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому люди роками терплять насильство і не звертаються до поліції? (Обговорення страху, сорому, фрази «не винось сміття з хати», фінансової залежності).

- **Ключові поняття:** Домашнє насильство, аб'юз, цикл насильства, віктимність (звинувачення жертви).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»):

- *Що таке домашнє насильство:* Це не просто разова сварка, де двоє рівні. Це умисні дії, коли одна людина має владу над іншою і систематично завдає їй шкоди.

- *Види насильства:*

1. **Фізичне:** Ляпаси, штовхання, утримання силою. (Навіть «виховний» ремінь — це злочин).

2. **Психологічне:** Найпоширеніше і найменш помітне. Постійна критика, образи, знецінення, контроль соцмереж, шантаж, погрози.

3. **Економічне:** Позбавлення їжі, одягу, кишенькових грошей як покарання; заборона підлітку витратити власно зароблені кошти; маніпуляції житлом («поки живеш у моєму домі...»).

4. **Сексуальне:** Будь-які дії сексуального характеру без згоди.

○ *Цикл насильства*: Тренер малює коло: Напруга -> Акт насильства -> Каяття та подарунки («медовий місяць») -> Знову напруга. Пояснення, чому кривдник рідко змінюється сам без втручання фахівців.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / складання алгоритму):

○ *Вправа «Міф чи Реальність» (20 хв)*: Тренер зачитує твердження, а учасники голосують картками (зелена — правда, червона — міф) і пояснюють свою позицію.

■ *Твердження 1*: Насильство буває лише в неблагополучних або бідних сім'ях. *(Міф. Статус і гроші не гарантують відсутності аб'юзу).*

■ *Твердження 2*: Жертва часто сама провокує кривдника своєю поведінкою. *(Міф. Відповідальність за насильство ЗАВЖДИ лежить на тому, хто його вчиняє).*

■ *Твердження 3*: Якщо вдарив один раз, обов'язково вдарить ще. *(Реальність, якщо не розірвати цикл).*

○ *Кейс-аналіз «Сварка чи злочин?» (30 хв)*: Групи отримують ситуації і мають визначити: це конфлікт чи вид насильства (і який саме).

■ *Кейс 1*: Мама заборонила сину йти гуляти, бо він не вимив посуд, як вони домовлялися. *(Конфлікт/виховний процес).*

■ *Кейс 2*: Вітчим щодня називає 14-річну доньку «тупою» і «нікчемою», через що вона боїться виходити з кімнати. *(Психологічне насильство).*

■ *Кейс 3*: Батько відбирає у 16-річного сина гроші, які той заробив на розклеюванні оголошень, аргументуючи це тим, що «діти не вміють витратити». *(Економічне насильство).*

- *Складання «Тривожної валізки / Алгоритму порятунку» (20 хв):*

Спільна робота. Що робити підлітку, якщо він став свідком або жертвою? Кого кликати, якщо поліція ігнорує?

- Запис номерів: **102** (Поліція), **1547** (Урядова лінія з протидії насильству), **116 111** (Національна гаряча лінія для дітей та молоді).

- Обговорення ролі центрів соціальних служб та мобільних бригад соціально-психологічної допомоги (можна навести реальні контакти служб, що діють у вашій громаді).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Сім'я має бути найбезпечнішим місцем на землі. Якщо це не так, шукати допомоги ззовні — це не зрада родини, а акт порятунку свого життя та здоров'я.

- **Ключові висновки:** Насильство ніколи не є вашою провиною. Слова «я тебе годую, тому ти будеш терпіти» не мають юридичної сили, бо права дитини захищає держава.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Телефонний довідник». Тренер просить усіх учасників прямо зараз дістати смартфони і зберегти номер 116 111 під назвою «Допомога», щоб він завжди був під рукою.

Методи та форми практичної роботи:

- Розвінчування міфів (інтерактивне голосування).
- Аналіз кейсів для розрізнення конфлікту та аб'юзу.
- Дискусія та практичне закріплення контактів екстрених служб.

Матеріали:

- Презентація з графіком «Циклу насильства» (Колесо Ленор Вокер).
- Зелені та червоні картки для вправи з міфами.
- Роздруковані кейси для груп.

- Фліпчарт та маркери.
- Пам'ятки/візитівки з номерами гарячих ліній (роздати кожному учаснику наприкінці).

Допоміжні матеріали:

- [Гарячі лінії психологічної допомоги та протидії насиллю | UNICEF](#)
- [Про запобігання та протидію домашньому насильству](#)
- Домашнє насильство: відповіді на поширені запитання
- [Що ховається за маскою? Насильство – не особиста справа](#)

Заняття № 26

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Гендерно зумовлене насильство (ГЗН): Як стереотипи призводять до злочинів і як суспільство може цьому протидіяти.

Мета заняття: Допомогти учасникам усвідомити зв'язок між нешкідливими на перший погляд жартами чи стереотипами та реальними злочинами. Навчити молодь розпізнавати прояви гендерно зумовленого насильства у своєму оточенні та медіапросторі, а також формувати нульову толерантність до них.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють поняття ГЗН та відрізняють його від інших видів злочинів.
- Знають концепцію «Піраміди насильства» (як від жартів суспільство переходить до виправдання злочинів).
- Здатні критично аналізувати контент у соціальних мережах (Instagram, TikTok) на предмет гендерних упереджень.
- Вміють створювати просвітницькі меседжі для протидії ГЗН у своїй громаді.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Слова з дитинства». Тренер просить учасників згадати, які фрази щодо поведінки хлопців і дівчат вони найчастіше чули від дорослих (наприклад: «дівчинка має бути поступливою», «б'є — значить любить», «справжні чоловіки не плачуть і не скаржаться», «сама винна, що так одяглася»). Всі фрази записуються на фліпчарті.

- **Запитання / міні-дискусія:** Як ці фрази впливають на нас, коли ми виростаємо? Чи може віра в те, що «чоловік завжди головний», стати виправданням для того, щоб він застосував силу в конфлікті?

- **Ключові поняття:** Гендерно зумовлене насильство (ГЗН), Піраміда насильства, віктімблеймінг (звинувачення жертви), токсична маскуліність, культура згоди.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Що таке ГЗН:* Це насильство, яке вчиняється над людиною саме через її гендерну приналежність. Воно базується на нерівності влади. Більшість постраждалих — жінки та дівчата, але чоловіки та хлопці також страждають від ГЗН (наприклад, коли їм відмовляють у допомозі через стереотип «чоловік має терпіти»).

- *Концепція «Піраміди насильства»:*

- *Фундамент (Нормалізація):* Сексистські жарти, стереотипи («жіноча логіка», об'єктивація тіла в рекламі). Це ще не кримінал, але це створює ґрунт.

- *Середина (Знецінення та контроль):* Контроль одягу, заборона спілкуватися з друзями, переслідування (сталкінг), домагання на вулиці (кетколінг).

- *Вершина (Злочини):* Фізичне побиття, сексуальне насильство, вбивство (феміцид). Тренер наголошує: вершина неможлива без мовчазної згоди суспільства на рівні фундаменту.

- *Віктімблеймінг:* Окремий блок про звинувачення жертви. Чому питання «А що вона там робила вночі?» перекладає відповідальність зі злочинця на постраждалу і як це допомагає кривдникам уникати покарання.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / медіа-аналіз / креативна майстерня):

○ **Вправа «Розбір піраміди» (20 хв):** Групи отримують картки з різними життєвими ситуаціями. Їхнє завдання — розмістити ці картки на відповідному рівні намальованої на ватмані Піраміди насильства (Фундамент, Контроль, Злочин).

■ **Приклад 1:** Хлопець свистить услід дівчині на вулиці і кричить «Яка фігурка!». (*Середина/Знецінення*).

■ **Приклад 2:** Блогер знімає відео, де розповідає, що жінки за своєю природою менш інтелектуальні, тому мають підкорятися. (*Фундамент*).

■ **Приклад 3:** Колишній хлопець погрожує розіслати приватні фото дівчини її однокласникам, якщо вона не повернеться. (*Контроль/Злочин*).

○ **Кейс-аналіз «Медіа-сканер» (20 хв):** Робота з реальними або змодельованими дописами в Instagram/Facebook. Групам пропонується проаналізувати пост (наприклад, рекламу спортзалу, де дівчина зображена лише як об'єкт, або пост відомого співака, який виправдовує насильство). Завдання: знайти стереотип, пояснити, чим він небезпечний, і написати конструктивний коментар-відповідь для руйнування цього стереотипу.

○ **Креативна майстерня «Голос громади» (30 хв):** Учасники діляться на команди-«редакції». Їм потрібно розробити концепцію одного допису для офіційної сторінки свого молодіжного клубу. Мета допису — підтримати ініціативу «16 днів проти насильства» або просто привернути увагу до проблеми віктимблеймінгу. Вони мають придумати чіпкий заголовок, ключовий меседж (наприклад: «Одяг не є запрошенням», «Твоє "ні" має значення») та візуальну ідею (що буде на фото чи графіці). Команди презентують свої ідеї.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** ГЗН починається не з удару, воно починається зі слова і стереотипу, який ми пропускаємо повз вуха. Якщо суспільство толерує зневажливі жарти, воно рано чи пізно стикається з реальними злочинами.

- **Ключові висновки:** Протидіяти насильству може кожен. Зробити зауваження, коли хтось принижує іншу людину за гендерною ознакою, написати скаргу на сексистську рекламу або підтримати постраждалу в соцмережах замість того, щоб писати «сама винна» — це реальні кроки до безпечної громади.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Нова норма». Кожен учасник бере стікер і пише на ньому нове правило/норму, яку він хоче бачити у своєму оточенні (наприклад: «В нашій компанії поважають відмову», «Ми не оцінюємо людей за зовнішністю»). Стікери наклеюються на великий аркуш.

Методи та форми практичної роботи:

- Робота з візуальними моделями (Піраміда насильства).
- Критичний медіа-аналіз (аналіз соцмереж).
- Проектна робота (розробка концепції соціальної кампанії).

Матеріали:

- Презентація з графічним зображенням «Піраміди насильства».
- Роздруковані приклади постів або рекламних бордів із сексистським підтекстом.

- Великі ватмани (A1) для побудови Піраміди, картки із ситуаціями, клей/скотч.

- Фліпчарт, маркери та стікери.

Допоміжні матеріали:

- Віктімблеймінг. Звинувачення жертви
- #18 Віктімблеймінг: чому звинувачують жертв, а не гвалтівників

- [Що таке кетколінг? | Teenergizer](#)
- [Як кіно романтизує насилля | Teenergizer](#)
- [Що таке віктімблеймінг? | Teenergizer](#)
- [Все починається з «дури»: як розпізнати насильство | Teenergizer](#)
- [Що таке газлайтинг? | Teenergizer](#)
- [Що таке слатшеймінг? | Teenergizer](#)
- Кетколінг

Заняття № 27

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Шкільний булінг: Відповідальність учнів, батьків та вчителів. Правові інструменти попередження та вирішення конфліктів.

Мета заняття: Навчити учасників чітко відрізнити булінг від звичайного конфлікту, пояснити адміністративну відповідальність за цькування (згідно із законодавством України) та надати покроковий алгоритм правового захисту для постраждалих і свідків.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють 4 ключові ознаки булінгу (систематичність, дисбаланс сил, наявність сторін, умисність).
- Знають, з якого віку настає особиста адміністративна відповідальність за булінг (з 16 років) і коли штрафи платять батьки (до 16 років).
- Усвідомлюють роль свідків (спостерігачів) у підтримці або зупиненні цькування.
- Вміють правильно скласти заяву про випадок булінгу на ім'я керівника навчального закладу.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує аудиторію: «Уявіть, що двоє друзів посварилися через місце за партою і побилися. А тепер уявіть, що один хлопець щодня протягом місяця ховає рюкзак іншого та обзиває його. У чому принципова різниця між цими ситуаціями з точки зору закону?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому булінг часто відбувається мовчки і жертва боїться розповісти про це дорослим? Хто має більший вплив на зупинення цькування — вчителі чи самі однокласники (свідки)?

- **Ключові поняття:** Булінг (цькування), дисбаланс сил, адміністративна відповідальність, стаття 173-4 КУпАП, шкільна служба порозуміння, медіація.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (юридичний фокус):

- *Анатомія булінгу:* Це не будь-яка сварка. Закон виділяє чотири ознаки: 1) це відбувається систематично (повторюється); 2) є кривдник, жертва та спостерігачі; 3) дії є умисними; 4) жертва відчуває страх і приниження.

- *Відповідальність кривдника та батьків (Ст. 173-4 КУпАП):* Якщо булеру виповнилося 16 років, він несе особисту адміністративну відповідальність (штраф або громадські роботи). Якщо йому від 14 до 16 років — штраф будуть платити його батьки.

- *Відповідальність школи:* Якщо вчитель або директор дізнався про булінг (навіть якщо він стався в інтернеті, але між учнями школи), керівник закладу *зобов'язаний* протягом доби повідомити про це поліцію. Приховування булінгу директором карається штрафом.

- *Роль свідків:* Булінг живиться увагою. Якщо спостерігачі відмовляються сміятися або поширювати образливі пости в Instagram чи TikTok, кривдник втрачає «владу».

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / складання документа):

- *Вправа «Конфлікт чи Булінг?» (15 хв):* Групи отримують картки з короткими ситуаціями. Потрібно підняти відповідну табличку і пояснити рішення.

■ *Ситуація 1:* Двоє дівчат посварилися через хлопця, наговорили одна одній образливих слів і не розмовляють тиждень. (*Конфлікт — сили рівні, немає систематичного приниження однієї сторони*).

■ *Ситуація 2:* Група старшокласників створила закритий чат, де щодня роблять образливі меми з фотографій новенького учня зі школи та скидають йому в особисті повідомлення. (*Кібербулінг — систематичність, умисел*).

○ *Рольова гра «Засідання комісії» (25 хв):* Група моделює комісію з розгляду випадку булінгу в школі (ролі: Директор, Шкільний офіцер поліції, Кривдник, Постраждалий, Батьки).

■ *Завдання:* Провести зустріч і визначити, які правові наслідки очікують на кривдника, як захистити постраждалого на наступний день у школі та чому важливо залучити психолога. Мета — показати, що справедливість відновлюється не криком, а через правовий механізм.

○ *Практикум: «Офіційна заява» (20 хв):* Тренер роздає учасникам шаблони «шапки» офіційної заяви. Завдання у парах — скласти грамотну заяву на ім'я директора школи (чи ліцею вашого міста) від імені учня або батьків про факт цькування, уникаючи зайвих емоцій.

■ *Що має бути в заяві:* Чіткий виклад фактів (хто, коли, що зробив), наявність доказів (скріншоти, свідки), прохання скликати комісію з розслідування булінгу та повідомити поліцію.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Цькування — це не «нормальний етап дорослішання», а правопорушення, за яке карає держава. Свідки, які мовчать, стають співучасниками створення небезпечного середовища.

● **Ключові висновки:** Письмова заява завжди працює краще, ніж усна скарга. Школа зобов'язана реагувати на письмові звернення за законом.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Екран допомоги». Тренер запитує: «Якщо ви завтра станете свідком того, як когось принижують у школі або в коментарях, якою буде ваша перша дія після сьогоdnішнього заняття?».

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (відмежування конфлікту від булінгу).
- Рольове моделювання (робота шкільної комісії).
- Юридичний практикум (написання офіційної заяви-звернення).

Матеріали:

- Презентація з витягами зі статті 173-4 КУпАП щодо штрафів та відповідальності.
- Роздруковані картки з описом життєвих ситуацій.
- Бланки-шаблони для написання офіційної заяви (по одному на пару).
- Фліпчарт, маркери.

Допоміжні матеріали:

- [Як писати заяву про булінг | Офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України](#)
- [Приклад заяви про булінг](#)
- [Що таке булінг. Протидія булінгу в дитячому середовищі](#)
- [Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі | UNICEF](#)

Заняття № 28

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Кіберзлочини проти дітей (частина 1): Кібербулінг, сталкінг (переслідування) та тролінг. Як захистити свою гідність в онлайні.

Мета заняття: Ознайомити учасників із поняттями та видами онлайн-насильства, навчити їх розрізняти мотиви інтернет-маніпуляторів, а також надати практичні правові та технічні інструменти для захисту особистих кордонів і гідності в цифровому просторі.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють кібербулінг, інтернет-сталкінг та тролінг.
- Знають, як правильно збирати та фіксувати цифрові докази цькування чи переслідування для передачі правоохоронцям або батькам.
- Вміють користуватися інструментами безпеки та приватності у популярних соціальних мережах.
- Розуміють правові наслідки погрожувальних та образливих дій в інтернеті.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Цифровий барометр». Тренер запитує учасників: «Хто з вас хоча б раз бачив образливі коментарі під відео в ТікТок або отримував неприємні повідомлення в чаті класу чи молодіжного хабу?». Обговорення: чим образа «в обличчя» відрізняється від образи з фейкового акаунту?

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому в інтернеті люди часто стають більш жорстокими? Чи є інтернет простором без законів, де можна писати будь-що без наслідків?

- **Ключові поняття:** Кіберпростір, кібербулінг, ставлення (кіберсталкінг), інтернет-тролінг, цифровий доказ, анонімність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Три загрози в мережі:*

1. **Кібербулінг:** Систематичне цькування в мережі (надсилання образливих повідомлень, створення фейкових сторінок для висміювання, поширення чуток).

2. **Кіберсталкінг:** Нав'язливе переслідування, відстеження геолокації через публікації, бомбардування повідомленнями в усіх месенджерах, погрози насильством.

3. **Тролінг:** Провокація конфліктів заради розваги або привернення уваги. Тролю байдуже до вас особисто, його мета — викликати ваші емоції (гнів, сльози).

- *Закон у мережі:* Нагадування, що кібербулінг між учнями підпадає під адмінвідповідальність (ст. 173-4 КУпАП). Сталкінг із погрозами життю або здоров'ю — це вже кримінальний злочин (ст. 129 ККУ). Порушення недоторканності приватного життя (поширення особистих фото без згоди) — ст. 182 ККУ.

- *Стратегії протидії:* Головне правило роботи з тролями: «Не годуйте троля» (повне ігнорування). Але у випадку булінгу та сталкінгу ігнорування не завжди працює — тут потрібні юридичні та технічні дії.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / технічна майстерня / кейс-аналіз):

○ **Юридичний практикум «Електронний доказ» (20 хв):** Тренер моделює ситуацію: підлітку в Telegram надходять погрози з невідомого акаунту, який потім видаляє повідомлення або змінює нікнейм.

Завдання: Учасники в парах мають розробити пам'ятку «Як правильно зафіксувати кіберзлочин». (Правильна відповідь: зробити скріншот так, щоб було видно ID користувача (а не просто нікнейм), дату і час, зберегти пряме посилання на профіль кривдника, не видаляти чат, скопіювати текст погроз).

○ **Кейс-аналіз «Оцінка загрози» (30 хв):** Робота в малих групах. Аналіз змодельованих ситуацій (можна наблизити їх до життя підлітків вашого міста для більшого заохочення):

■ **Кейс 1:** Під постом молодіжного центру в Instagram невідомий користувач пише: «Ну і бред ви робите, повна лажа». На відповіді учасників починає переходити на особистості. (*Тролінг — стратегія: бан без дискусій*).

■ **Кейс 2:** Дівчині пише її колишній хлопець, який коментує кожне її фото з точним зазначенням, де вона зараз перебуває: «Я бачу, ти біля ліцею. Я чекаю на тебе. Спробуй тільки не вийти». Дівчина просить його припинити, але він пише з нових акаунтів. (*Сталкінг — стратегія: фіксація доказів, звернення до батьків, заява в поліцію*).

○ **Технічний хакатон «Цифровий щит» (20 хв):** Учасники дістають свої смартфони. Завдання — за інструкцією тренера перевірити та налаштувати приватність у своїх реальних профілях: закрити відображення номера телефону в Telegram для незнайомих, обмежити коло осіб, які можуть тегати або писати коментарі в Instagram, увімкнути двофакторну автентифікацію.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Наша цифрова гідність та безпека залежать від нашої активної позиції. Інтернет пам'ятає все, але він також дає нам інструменти для блокування токсичності.

- **Ключові висновки:** Якщо онлайн-спілкування викликає тривогу або страх за безпеку — це привід вийти в офлайн, зафіксувати докази та звернутися по допомогу.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Кнопка Блок». Кожен учасник по колу називає один інструмент захисту, який він застосує першим, якщо зіткнеться з агресією в мережі (наприклад: «зроблю скріншот з ID», «закрию коментарі», «повідомлю в Кіберполіцію за номером 0800505170»).

Методи та форми практичної роботи:

- Технічна майстерня (налаштування безпеки в девайсах).
- Кейс-аналіз (диференціація видів цифрових загроз).
- Практикум із фіксації доказів (складання алгоритму скріншотів).

Матеріали:

- Презентація зі скріншотами-прикладми правильної фіксації ID та профілів кривдників.

- Пам'ятка з контактами Кіберполіції України та Національної гарячої лінії для дітей та молоді.

- Смартфони учасників з доступом до інтернету.
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Кібербулінг – що це та як це зупинити? | UNICEF](#)
- [Тролінг](#)
- [Переслідування в реалі та онлайн: як протидіяти сталкеру? | SupportME](#)
- **ТЕМНА СТОРОНА ІНТЕРНЕТУ: як не стати жертвою сталкера?**
- **4 серія: «Цифрова безпека»**

Заняття № 29

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Кіберзлочини проти дітей (частина 2): Онлайн-грумінг (втирання в довіру з метою експлуатації), секстинг та цифровий шантаж.

Мета заняття: Навчити учасників розпізнавати маніпулятивні техніки хижаків в інтернеті (грумінг), пояснити ризики обміну інтимними матеріалами (секстинг) та відпрацювати єдино правильний алгоритм дій у разі цифрового шантажу, знімаючи стигму та страх звернення по допомогу.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють 4 стадії онлайн-грумінгу та знають «червоні прапорці» в спілкуванні з незнайомцями (або знайомими) в мережі.
- Усвідомлюють, що в інтернеті не існує «повідомлень, що зникають безслідно», та розуміють ризики секстингу.
- Знають золоте правило протидії цифровому шантажу: «Не плати, не видаляй докази, не надсилай більше, блокуй».
- Обізнані про ресурси допомоги (портал #stop_sexтинг, Кіберполіція) та вміють підтримати друга в такій ситуації.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Хто з вас грав в онлайн-ігри (Roblox, Minecraft, CS) або сидів у тематичних чатах, де спілкувався з людьми, яких ніколи не бачив у житті? Чи легко там знайти "друга", який тебе розуміє краще, ніж батьки?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому люди відправляють фото, які можна подивитися лише 1 раз? Чи справді такі фото зникають назавжди, якщо в іншої людини є другий телефон, щоб зробити знімок екрана?

- **Ключові поняття:** Онлайн-грумінг, секстинг, сексторшн (цифровий шантаж), згода, репутаційні ризики.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Пояснення:**

- *Що таке онлайн-грумінг:* Це процес, коли доросла людина видає себе за однолітка або просто «крутого старшого друга», щоб втертися в довіру до дитини чи підлітка з метою подальшої сексуальної експлуатації.

- *Стадії грумінгу:* 1. Збір інформації (вивчення інтересів через соцмережі). 2. Встановлення довіри (подарунки в іграх, компліменти, обговорення проблем з батьками). 3. Ізоляція («це буде наш секрет, нікому не кажи»). 4. Запит на інтим або зустріч.

- *Секстинг та Сексторшн (Шантаж):* Секстинг — це пересилка інтимних фото/відео. Навіть якщо це робиться добровільно між парою, є ризик злому або помсти після розставання. Якщо ці матеріали потрапляють до рук зловмисника, починається шантаж (сексторшн): «Скинь гроші (або ще більше фото), інакше я розішлю це всім твоїм друзям і вчителям».

- *Чому шантажист ніколи не зупиняється:* Якщо заплатити або виконати вимогу один раз, шантаж не припиниться, він лише посилиться.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / аналіз листувань / симуляція дій):

- *Вправа «Червоні прапорці в чаті» (25 хв):* Групи отримують роздруковані скріншоти вигаданих листувань (у Telegram чи Instagram). Їхне

завдання — знайти фрази-маніпуляції, які свідчать про грумінг або спробу порушити кордони.

■ *Приклад листування:* «Ти така доросла для своїх років. Твої батьки просто тебе не розуміють. До речі, скинеш фотку в тому топіку, що ти вчора купила? Тільки обіцяй, що наша переписка — це таємниця, ок?». *(Тут групи мають підкреслити маркери: ізоляція від батьків, прохання про таємницю, запит на фото. Звичайно це лише приклад. Найкраще продумати довге листування, де червоні прапорці заховуються серед розмови, а не лежатимуть на поверхні).*

○ *Кейс-аналіз «Пастка шантажу» (30 хв):* Робота з найпоширенішим і найскладнішим сценарієм.

■ *Фабула:* 15-річний хлопець познайомився в мережі з «дівчиною», яка надіслала йому своє відверте фото і попросила зробити те саме. Щойно він це зробив, «дівчина» виявилася шахраєм, який надіслав йому колаж із його фото та посиланнями на профілі всіх його родичів і друзів у Facebook. Вимога — переказати 5000 грн протягом години, інакше фото будуть опубліковані. Хлопець у паніці.

■ *Завдання для груп:* Розробити покроковий алгоритм порятунку для цього хлопця. Чого робити КАТЕГОРИЧНО не можна? Що треба зробити в перші 5 хвилин?

■ *(Правильний алгоритм: 1. Не платити гроші! 2. Зробити скріншоти погроз і самого акаунту (з ID). 3. Заблокувати зловмисника на всіх платформах. 4. Деактивувати свої сторінки на кілька днів, щоб зловмисник не зміг тегати родичів. 5. Звернутися до дорослих та поліції).*

○ *Проект «Щит Друга» (25 хв):* Учасники обговорюють ситуацію: що робити, якщо ваш друг/подруга зізнається, що його шантажують, але благає не казати дорослим, бо йому соромно? Як переконати друга звернутися на гарячу лінію (наприклад, написати в чат-бот порталу #stop_sexтинг або 116 111) та пояснити, що провина завжди на злочинці, а не на жертві?

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Інтернет не пробачає помилок з даними, але суспільство має навчитися пробачати і підтримувати тих, хто помилився через недосвідченість. Хижаки грають на почутті страху та сорому. Якщо прибрати сором — зброя шантажиста ламається.

- **Ключові висновки:** Жодне фото не варте вашого життя та психологічного здоров'я. Шантажисти рідко виконують свої погрози, якщо бачать, що їх заблокували і не ведуться на маніпуляції.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія. Тренер просить учасників по колу озвучити одну фразу чи правило, яке вони засвоїли сьогодні і яке може врятувати їх у подібній ситуації (наприклад: «Я ніколи не плачу шантажисту», «Я не маю секретів в інтернеті з дорослими незнайомцями»).

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз текстів (робота зі змодельованими чатами-листуваннями).
- Проблемний кейс-аналіз (складання алгоритму дій у кризовій ситуації).
- Робота в групах над побудовою стратегії підтримки однолітків.

Матеріали:

- Презентація з алгоритмами протидії шантажу та контактами (портал stop-sexting.in.ua, Кіберполіція).
- Роздруковані «скріншоти» листувань із маркерами грумінгу.
- Картки з фабулою кейсу про цифровий шантаж.
- Фліпчарт, маркери для запису алгоритму порятунку.

Допоміжні матеріали:

- **Фільм 4 Марина (онлайн-грумінг)**
- [Що таке онлайн-грумінг? – Центр Безпечного Інтернету](#)

- [ЯК ЗАХИСТИТИСЯ ВІД ОНЛАЙН ГРУМІНГУ -- буклет](#)
- [«Онлайн-грумінг»: небезпека для дітей | Національна соціальна сервісна служба України](#)
- [Що таке онлайн-грумінг? | Teenergizer](#)
- [Як захиститися від секстингу | UNICEF](#)
- **Мультфільм «Сексторшн: примус і шантаж онлайн»**

Заняття № 30

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Економічні злочини проти дітей: та сучасне рабство (торгівля людьми).

Мета заняття: Сформувати в учасників чітке розуміння понять "експлуатація" та "торгівля людьми" в сучасних умовах, навчити розпізнавати маркери небезпечних пропозицій працевлаштування та відпрацювати алгоритми особистої безпеки.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що сучасне рабство — це не кайдани, а психологічний та економічний контроль (вилучення документів, боргова кабала).
- Здатні відрізнити легальну працю неповнолітніх від кримінальної експлуатації дитячої праці (ст. 150 ККУ).
- Вміють аналізувати вакансії в інтернеті на наявність "червоних прапорців" вербувальників.
- Знають правила безпечної подорожі та працевлаштування, а також номер Національної гарячої лінії з протидії торгівлі людьми (527).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Коли ви чуєте слово "рабство", які картинки виникають у голові? Напевно, історичні фільми? А чи знаєте ви, що прямо зараз у світі в сучасному рабстві перебуває більше людей, ніж будь-коли в історії людства? І значна частина з них — це молодь».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи є експлуатацією ситуація, коли підліток погоджується роздавати листівки без договору, працює 10 годин на спеці, а в кінці йому нічого не платять або платять половину?

- **Ключові поняття:** Експлуатація, торгівля людьми, вербування, боргова кабала, нелегальна міграція, вилучення документів.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Експлуатація дитячої праці:* Використання праці дітей на роботах, що є небезпечними для їхнього життя та здоров'я, або заважають здобувати освіту. Відсутність оплати, штрафи за кожну дрібницю, робота по 12 годин на будівництві чи автомийці без офіційного оформлення — це злочин з боку роботодавця.

- *Торгівля людьми (ст. 149 ККУ):* Це злочин, який складається з трьох елементів: **Дія** (вербування, перевезення, переховування) + **Спосіб** (обман, шантаж, погрози, використання вразливого стану) + **Мета** (експлуатація: трудова, сексуальна, примусове жебрацтво, використання у збройних конфліктах).

- *Група ризику:* Підлітки, які шукають швидкий заробіток, сироти, молодь із сімей у складних життєвих обставинах (СЖО), а також ті, хто мріє про швидку кар'єру за кордоном (моделінг, кіберспорт, робота на фермах без знання мови).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / складання алгоритму):

○ **Вправа "Анатомія вакансії"** (25 хв): Тренер роздає групам роздруковані "скріншоти оголошень", стилізовані під Telegram-канали або стовпи на вулиці.

■ **Оголошення 1:** «Робота для активної молоді! Кур'єр, вільний графік, 2000 грн/день. Беремо без досвіду та документів. Пиши в дірект».

■ **Оголошення 2:** «Модельне агентство шукає нові обличчя для роботи в Європі! Оплачуємо переліт і проживання. Паспорт забираємо на оформлення візи».

■ **Завдання:** Знайти 3-5 "червоних прапорців" (нереалістична зарплата, відсутність вимог до документів або навпаки — вимога віддати паспорт, приховування суті роботи, оплата переїзду наперед, що створює борг).

○ **Кейс-аналіз "Боргова пастка"** (25 хв): Аналіз реалістичної ситуації.

■ **Фабула:** 16-річний хлопець влаштувався на літо різноробочим на неофіційне будівництво, щоб заробити на ноутбук. У перший тиждень він випадково розбив дорогий інструмент. Виконком заявив: "Ти винен нам 30 тисяч гривень. Будеш працювати безкоштовно все літо, поки не відпрацюєш. Спробуєш піти — ми знаємо, де ти живеш, знайдемо і покараємо".

■ **Робота груп:** Який злочин тут вчиняється? (Боргова кабала, примусова праця). Як діяти хлопцю? (Негайно піти, нічого не відпрацьовувати, розказати батькам і звернутися до поліції, оскільки неофіційний штраф і погрози є криміналом).

○ **Розробка чек-листа "Правила безпеки"** (20 хв): Групи складають список правил для підлітка, який збирається на свою першу роботу або планує поїздку в інше місто/країну.

■ **Очікуваний результат (правила):** Ніколи і нікому не віддавати оригінал паспорта (тільки показувати або давати копії); повідомити рідним точну адресу роботи та контакти роботодавця; домовитися про "кодове слово" з батьками чи друзями (якщо я кажу в трубку "як там мій папуга", а в мене немає папуги — значить, я в біді і не можу говорити відкрито).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Сучасні работорівці не використовують ланцюги. Вони використовують обман, фальшиві обіцянки легких грошей та маніпулюють вашим бажанням бути самостійними.

- **Ключові висновки:** Якщо пропозиція виглядає занадто ідеальною (величезні гроші за нуль зусиль) — це майже стовідсотково пастка або втягнення у злочин. Ваш паспорт — це ваша власність, ніхто не має права тримати його в себе як "заставу".

- **Зворотний зв'язок:** Вправа "Корисний контакт". Кожен учасник зберігає у своєму телефоні номер **527** (Національна безкоштовна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів) і проговорює, в якій ситуації він міг би туди зателефонувати.

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз текстів вакансій на наявність маніпуляцій.
- Кейс-аналіз ситуацій із борговою кабалою.
- Проектна робота (створення безпекового чек-листа).

Матеріали:

- Презентація або інфографіка "Маркери торгівлі людьми".
- Роздруковані фейкові оголошення про роботу (3-4 різні варіанти).
- Ватмани для створення чек-листа правил безпеки, маркери.
- Наліпки або візитки з номером 527.

Допоміжні матеріали:

- [Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей — WikiLegalAid](#)
- [Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Дитяча експлуатація: ризики і правова відповідальність](#)

- [Відповідальність за експлуатацію дитячої праці](#)
- [Що таке торгівля людьми та яку передбачено відповідальність за такі дії](#)
- **ЩО ТАКЕ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ**

Заняття № 31

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Втягнення молоді у злочинну діяльність: Маніпуляції в Telegram, вербування підлітків для диверсій або роботи «кур'єрами» шахраїв.

Мета заняття: Розкрити механізми психологічної маніпуляції, які використовують злочинці для вербування молоді в інтернеті. Пояснити реальні юридичні наслідки (аж до звинувачень у державній зраді чи диверсії) та навчити алгоритмів безпечної поведінки при зіткненні з подібними пропозиціями.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що робота «кур'єром» або «трафаретником» — це співучасть у тяжкому злочині.
- Знають, що підпали, до прикладу, релейних шаф або авто військових кваліфікуються як диверсія (або перешкоджання діяльності ЗСУ) із колосальними термінами ув'язнення, і кримінальна відповідальність за такі дії настає з 14 років.
- Вміють розпізнавати вербувальні повідомлення в Telegram.
- Знають, як діяти (фіксація, блокування, звернення до поліції/СБУ).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Уявіть, що в анонімному Telegram-каналі вам пропонують 1000 доларів лише за те, щоб вночі підійти до залізничної колії, облили металеву шафу бензином, підпалити, зняти це на відео і втекти. Вербувальник каже: "Це просто хуліганство, якщо що — заплатиш штраф, але тебе ніхто не знайде". Чи повірите ви йому?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому організатори злочинів самі не роблять цю роботу, а наймають підлітків? (Відповідь: підліток — це дешевий «витратний матеріал», якого не шкода віддати в руки поліції, щоб врятуватися самому).

- **Ключові поняття:** Вербування, маніпуляція, диверсія (ст. 113 ККУ), шахрайство, співучасть, ілюзія анонімності.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Втягнення неповнолітніх (ст. 304 ККУ):* Дорослі злочинці знають, що дітям обіцяють менші терміни, тому навмисно втягують їх, маніпулюючи фразою «тобі за це нічого не буде, ти ж неповнолітній». Але це брехня.

- *Диверсії на замовлення рф (підпали релейних шаф, машин ЗСУ):* Під час воєнного стану такі дії розцінюються не як хуліганство, а як диверсія, державна зрада або перешкоджання законній діяльності ЗСУ. Кримінальна відповідальність за диверсію настає з **14 років**. Покарання — 15 років за ґратами або довічне позбавлення волі. Вербувальники з рф спеціально шукають українських підлітків, щоб їхніми руками руйнувати інфраструктуру.

- *Робота «Кур'єром» у шахраїв (схема «Ваш родич у біді»):* Шахраї телефонують пенсіонерам, лякають їх, що онук потрапив у ДТП, і вимагають гроші на операцію. Підлітка наймають просто «забрати пакунок за адресою і переказати гроші на картку, залишивши собі відсоток». У результаті організатор за кордоном із грошима, а підліток — головний підозрюваний на місці злочину, якого затримує поліція.

- *Міф про анонімність Telegram:* Правоохоронці мають інструменти кіберрозвідки, вуличні камери відеоспостереження (система «Безпечне місто») та можливість відстежити банківські транзакції крипто на картки. Анонімності не існує.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / складання профілю):

○ **Вправа «Дешифратор вербувальника» (25 хв):** Групи отримують роздруківки фейкових повідомлень із пабліків, де шукають роботу для молоді (можна адаптувати під місцеві пабліки вашого міста/району).

■ **Текст:** «Шукаю різких і сміливих пацанів від 15 років! Робота вночі на 15 хвилин. Завдання: просто залишити графіті на будівлі (як приклад, це може бути що завгодно). Оплата криптою одразу після відеозвіту. Повна анонімність, безпеку гарантую. Пиши в особисті».

■ **Завдання:** Проаналізувати повідомлення і виписати всі маніпуляції. (Звернення до его «сміливі пацани», брехня про безпеку, оплата невідстежуваною криптою, вимога відеозвіту — який потім стане інструментом шантажу, щоб підліток не міг відмовитися від наступних завдань).

○ **Кейс-аналіз «Точка неповернення» (20 хв):** Робота з фабулою про кур'єра шахраїв.

■ **Ситуація:** Підліток погодився стати «кур'єром». Він приїхав на адресу, бабуся зі сльозами винесла йому всі свої заощадження. Він зрозумів, що це обман, і йому стало шкода стареньку.

■ **Питання до груп:** Що йому робити прямо зараз? Якщо він просто втече без грошей, організатори почнуть йому погрожувати. Якщо візьме гроші — стане співучасником (ст. 190 Шахрайство). (Правильне рішення: відмовитися брати гроші, викликати поліцію на місце, показати листування в телефоні як доказ, що він діяв несвідомо, і допомогти слідству розкрити мережу).

○ **Рольова гра «Як відмовити друга» (15 хв):** Робота в парах. Один грає підлітка, якому терміново потрібні гроші на новий телефон, і він планує вночі розмалювати стіни рекламою наркотиків (telegram-каналами), бо за це обіцяють 2500 грн. Інший — його друг, який має відмовити його, використовуючи виключно юридичні аргументи та логіку, а не просто фразу «не роби цього».

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Організатори злочинів ніколи не ставляться до підлітків як до партнерів. Для них молодь — це щит, за яким вони ховаються від поліції. Усі обіцянки про адвокатів чи захист після затримання зникають разом із видаленим чатом у Telegram.

- **Ключові висновки:** Легких і швидких грошей в анонімних чатах не буває. Якщо вас просять порушити закон — вас збираються використати і підставити. Диверсія під час війни — це зламана назавжди доля.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Скріншот». Кожен учасник називає одну дію, яку він зробить, якщо отримає повідомлення з пропозицією сумнівного заробітку (наприклад: «Зроблю скріншот контакту», «Заблокую», «Покажу керівнику гуртка чи батькам», «Повідомлю в чат-бот СБУ»).

Варто розуміти і проговорити, що підлітки – вразлива категорія. Недарма ми попередньо розглядали теми про підробіток для неповнолітніх. Звичайно, вони хочуть скорішої сепарації, самостійності. Вони будуть шукати підробіток і легких грошей, але не завжди можуть розпізнати шахрайство. Тому важливо тему вербування якомога ширше розкрити, аби вони несвідомо не потрапили в пастку. Це поширена наразі проблема, раджу запросити спікера, наприклад, представника з ювенальної превенції, чи прокурора. Вони можуть не лише застерегти, а й навести реальні приклади, що більше запам'ятається і переконає підлітків.

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз тексту (деконструкція маніпулятивних повідомлень).
- Проблемний кейс-аналіз (вибір дій у кризовій ситуації).
- Рольове моделювання (аргументація та переконання).

Матеріали:

- Презентація зі статтями Кримінального кодексу (ст. 113, ст. 190) та віком настання кримінальної відповідальності.
- Роздруковані «скріншоти» фейкових оголошень із Telegram.
- Фліпчарт та маркери.
- Пам'ятка з контактами Кіберполіції та СБУ (зокрема посилання на офіційні боти для повідомлення про диверсантів).

Допоміжні матеріали:

- [Як розпізнати ознаки вербування дитини? Рекомендації батькам і освітянам | Міністерство освіти і науки України](#)
- [Відео ювенальної поліції про вербування](#)
- [Як захистити дитину від вербування російськими спецслужбами](#)
- [Захист від вербування](#)

Заняття № 32

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Наркозлочинність у молодіжному середовищі: Юридичні наслідки розповсюдження («закладки») та вживання наркотичних речовин.

Мета заняття: Зруйнувати міф про безкарність та безпечність роботи «кладменом» (кур'єром-закладником), пояснити суворість кримінальної відповідальності за розповсюдження наркотиків та навчити протидіяти маніпуляціям наркошопів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між зберіганням (для власного вживання) та збутом наркотичних речовин, а також міру відповідальності за ці дії.
- Знають, що кримінальна відповідальність за збут наркотиків (ст. 307 ККУ) настає з 16 років і передбачає величезні терміни ув'язнення без можливості відбутися умовним строком за тяжкі епізоди.
- Усвідомлюють механізм шантажу, який використовують наркошопи проти своїх же кур'єрів (застава паспортом).
- Вміють безпечно реагувати, якщо випадково знайшли «закладку» або побачили процес її розміщення.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Усі бачили на стінах будинків чи гаражах незрозумілі графіті з адресами Telegram-каналів або пропозиціями роботи за 1000\$ на тиждень? Як ви думаєте, яка середня тривалість "кар'єри" підлітка,

який погоджується на таку роботу, до його першого арешту?». (Статистика свідчить, що це від 2 тижнів до 2 місяців).

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому наркоторговці наймають саме підлітків? Що вони їм обіцяють? (Ілюзію того, що поліція не обшукує дітей, і брехню про те, що неповнолітніх не саджають до в'язниці).

- **Ключові поняття:** Збут (розповсюдження), зберігання, «закладка», кримінальна відповідальність, шантаж, співучасть.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (спираючись на Кримінальний кодекс України):

- *Збут (Ст. 307 ККУ):* Це найтяжчий злочин у цій сфері. Передача наркотиків будь-яким способом (з рук у руки, пересилка поштою, залишення в «закладках»). Покарання — від 4 до 8 років (а з обтяжуючими обставинами — до 12 років) позбавлення волі. Відповідальність настає з 16 років. Підлітки-закладники отримують реальні тюремні терміни, а не штрафи.

- *Зберігання (Ст. 309 ККУ):* Якщо людина просто має при собі наркотики без мети збуту. Це також кримінальна відповідальність (штраф, виправні роботи або обмеження волі), але якщо поліція знайде у телефоні фото з координатами — це автоматично перекваліфікується на збут (ст. 307).

- *Пастка наркошопів:* Щоб найняти підлітка, анонімні куратори в Telegram вимагають надіслати фото з розгорнутим паспортом біля обличчя (нібито як гарантію, що кур'єр не вкраде товар). Щойно підліток хоче покинути цю "роботу", куратори починають шантажувати його: погрожують відправити фото паспорта та докази роботи в поліцію або батькам, перетворюючи підлітка на раба.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / руйнування міфів / кейс-аналіз):

○ **Вправа «Міф чи Правосуддя» (20 хв):** Тренер озвучує популярні міфи з молодіжного середовища, а групи мають їх спростувати юридичними фактами.

■ **Міф 1:** «Якщо поліція зупинить, я просто скину пакунок на землю, і ніхто нічого не доведе». (Реальність: на пакетиках залишаються відбитки пальців та ДНК, а в телефоні — геолокації та листування, експертиза все доводить).

■ **Міф 2:** «Я ж не продаю з рук в руки, я просто залишаю схованку. Це не збут». (Реальність: будь-яке розміщення з метою передачі іншій особі — це закінчений злочин збуту).

■ **Міф 3:** «Мені 16, я неповнолітній, мені дадуть умовний термін». (Реальність: за систематичний збут наркотиків суди дають реальні терміни у виховних колоніях).

○ **Кейс-аналіз «Вихід із капкана» (30 хв):** Групи отримують фабулу справи для аналізу.

■ **Ситуація:** 16-річний юнак влаштувався закладником, скинув куратору фото свого паспорта. Відпрацював тиждень, дуже злякався і написав, що йде. Куратор відповів: «Або ти завтра розносиш ще 20 адрес безкоштовно, або твоє фото паспорта і координати твоїх минулих закладок летять у поліцію, і до тебе приїжджає спецназ».

■ **Завдання:** Скласти алгоритм порятунку для юнака. Що робити? (Правильне рішення: негайно зізнатися батькам, найняти адвоката та самостійно йти до поліції із заявою (явка з повинною). Добровільна здача наркотиків та допомога слідству викрити куратора є єдиним законним шансом суттєво пом'якшити покарання або уникнути кримінальної відповідальності згідно з ч. 4 ст. 307 ККУ).

○ **Симуляція «Правильна реакція» (10-20 хв):** Обговорення побутових ситуацій. Що робити, якщо гуляючи в парку, ти побачив, як невідомий щось закопує під деревом і фотографує? (Не підходити, не намагатися затримати, запам'ятати прикмети, відійти на безпечну відстань і зателефонувати 102). Що

робити, якщо знайшов дивний згорток у під'їзді? (Ніколи не торкатися руками, не забирати собі, повідомити дорослих або поліцію).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Робота «закладником» — це дорога в один кінець. Організатори наркобізнесу сидять у безпеці за кордоном, а молодь в Україні сідає у в'язниці на найкращі роки свого життя.

- **Ключові висновки:** Анонімність у Telegram — це ілюзія. Кіберполіція та патрульні регулярно затримують кур'єрів. Шантаж з боку наркошопу працює лише доти, доки ви боїтеся попросити допомоги в законі.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій вибір». Учасники по колу продовжують фразу: «Коли я бачу рекламу легких грошей в інтернеті, я розумію, що насправді за цим стоїть...» (наприклад: шантаж, в'язниця, зруйнована доля, обман).

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусія-розвінчування міфів.
- Аналіз правового кейсу (ситуація з шантажем та алгоритм явки з повинною).
- Симуляція побутової безпеки.

Матеріали:

- Презентація з витягами статей 307 та 309 Кримінального кодексу України (наголос на термінах ув'язнення та віці відповідальності).
- Роздруковані кейси для груп.
- Фліпчарт, маркери.

До цього заняття рекомендую спікера – психіатра Максима Хоптинця. Його способи зв'язку є в документі “Корисні сайти/контакти”. Цей лікар якраз

працює з наркозалежними, тому якнайкраще може застерегти від вживання наркотиків. Щодо збуту/розповсюдження – ювенальна превенція/прокуратура.

Допоміжні матеріали:

- [Запобігання підрозділами ювенальної превенції вчиненню неповнолітніми особами правопорушень у сфері обігу](#)
- [Презентація "Соціально-педагогічна профілактика безконтактного розповсюдження штучних наркотичних речовин серед підлітків та молоді"](#)
- [Залучення неповнолітніх до протиправних дій щодо наркотичних речовин за допомогою цифрового середовища](#)

Заняття № 33

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Кримінальна відповідальність неповнолітніх: З якого віку настає, за які саме злочини та які існують види покарань для молоді.

Мета заняття: Розкрити особливості кримінальної відповідальності підлітків в Україні; чітко розмежувати загальний (16 років) та знижений (14 років) вік настання відповідальності; ознайомити з видами покарань, що застосовуються до неповнолітніх, та альтернативними виховними заходами.

Очікувані результати:

- Учасники знають, що загальний вік кримінальної відповідальності — 16 років, а за окремі тяжкі злочини — 14 років.
- Здатні перелічити основні види злочинів, за які підліток може понести покарання вже у 14 років (крадіжка, розбій, диверсія, умисне вбивство тощо).
- Знають специфіку покарань для молоді згідно зі ст. 98 ККУ та розуміють, що до неповнолітніх не застосовується довічне ув'язнення.
- Вміють аналізувати життєві ситуації та визначати, чи підлягає підліток кримінальній відповідальності з огляду на його вік та склад правопорушення.

Структура роботи (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** На дошці або фліпчарті завчасно написана фраза: *«Мені немає 18 років, тому мене не можуть посадити у в'язницю».* (Або просто проговорюється) Тренер пропонує учасникам проголосувати, чи є це твердження правдою.

● **Запитання / міні-дискусія:** Звідки береться переконання, що неповнолітні повністю звільнені від відповідальності? Чому держава змушена карати підлітків за кримінальні вчинки, а не просто виносити догани батькам?

● **Ключові поняття:** Кримінальний кодекс України (ККУ), кримінальна відповідальність, загальний вік, знижений вік, примусові заходи виховного характеру, виховна колонія.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (на основі Кримінального кодексу України):

○ *Вікові межі (Стаття 22 ККУ):*

1. **16 років** — загальний вік. Підліток відповідає за абсолютно всі злочини, передбачені ККУ.

2. **14 років** — знижений вік. Відповідальність настає за суворо визначений перелік із понад 20 найтяжчих або умисних злочинів (умисне вбивство — ст. 115, крадіжка — ст. 185, грабіж — ст. 186, розбій — ст. 187, вимагання — ст. 189, диверсія — ст. 113, терористичний акт — ст. 258, незаконне заволодіння транспортним засобом — ст. 289).

○ *Що відбувається, якщо дитині менше 14 років?* Кримінальна відповідальність не настає взагалі. Проте суд може застосувати *примусові заходи виховного характеру* (направлення до спеціальної навчально-виховної установи), а батьків притягнуть до адміністративної чи матеріальної відповідальності за невиконання обов'язків.

○ *Види покарань для молоді (Стаття 98 ККУ):* До неповнолітніх застосовується лише 5 видів покарань:

1. Штраф (якщо підліток має власний дохід або кошти); 2) Громадські роботи (від 20 до 120 годин у вільний від навчання час); 3) Виправні роботи; 4) Арешт (від 15 до 45 діб, у спеціальних умовах); 5) Позбавлення волі на певний

строк (максимум до 10 років, за винятком особливо тяжких злочинів, пов'язаних із вбивством — тоді до 15 років).

○ *Альтернатива в'язниці (Стаття 105 ККУ):* Якщо злочин не є тяжким і підліток щиро кається, суд може звільнити його від покарання і призначити заходи виховного характеру (передача під нагляд батьків, обмеження дозвілля, покладення обов'язку відшкодувати збитки).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / правовий квест / симуляція суду):

○ *Вправа «Юридичні ваги» (20 хв):* Учасники об'єднуються в команди. Їм роздають картки з описом правопорушення та віком учасника. Завдання — визначити, чи настане кримінальна відповідальність і за якою статтею.

■ *Картка 1:* 15-річний хлопець таємно викрав з кишені куртки однокласника телефон вартістю 8000 грн. (*Настане відповідальність. Ст. 185 Крадіжка — знижений вік 14 років*).

■ *Картка 2:* 15-річний підліток розбив вікно у місцевій кав'ярні, бо посварився з баристою. Оцінено як хуліганство (ч. 1 ст. 296). (*Кримінальна відповідальність не настане, бо за ч. 1 ст. 296 відповідальність настає лише з 16 років. Буде адміністративна відповідальність батьків*).

■ *Картка 3:* 13-річний підліток за компанію зі старшими друзями підпалив автомобіль. (*Кримінальна відповідальність підлітка не настане через вік, але будуть застосовані заходи виховного характеру, а батьки відшкодують повну вартість авто*).

○ *Правова симуляція «Шлях правосуддя» (40 хв):* Командам пропонується змодельована судова справа (наприклад, підлітки 14 та 16 років разом викрали чужий мопед). Учасники розподіляють ролі: Прокурор (обвинувачення), Адвокат (захист), Суддя та присяжні.

■ *Завдання:* Прокурор має довести, що вік підлітків дозволяє притягнути їх до відповідальності, і вимагати покарання. Адвокат має знайти пом'якшуючі обставини (вчинення злочину вперше, щире каяття, вплив старших, складні умови життя) і просити про виховні заходи без ізоляції від суспільства. Суддя виносить остаточне рішення, спираючись на ККУ.

○ *Створення інфографіки «Знати, щоб не переступити межу» (20 хв):* Складання короткої візуальної пам'ятки для однолітків: перелік злочинів, за які саджають з 14 років, та заклик думати про наслідки до вчинення дії.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Незнання законів нікого не звільняє від відповідальності. Кримінальне законодавство України є гуманнішим до підлітків, ніж до дорослих (немає довічного ув'язнення, коротші терміни), але воно залишається непохитним у питанні захисту суспільства від тяжких злочинів.

● **Ключові висновки:** Кожна дія має свою правову ціну. Один незважений вчинок або прагнення показати свою «крутість» перед друзями у 14 років можуть зруйнувати плани на отримання освіти, кар'єру та майбутнє.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Терези рішень». Учасники по колу діляться думками: «Яка інформація з сьогоднішнього заняття стала для мене найбільшою несподіванкою і про що я обов'язково розкажу своїм друзям?».

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-метод (аналіз правових ситуацій щодо віку відповідальності).
- Рольова гра / судова симуляція (відпрацювання навичок правової аргументації).
- Групова творча робота (створення інформаційних плакатів).

Матеріали:

- Презентація з інфографікою «14 vs 16 років: за що настає кримінальна відповідальність».

- Тексти витягів із Кримінального кодексу України (статті 22, 98, 105).
- Матеріали та сценарій фабули для судової симуляції.
- Ватмани, маркери, картки з кейсами.

Допоміжні матеріали:

- [ЩО ТРЕБА ЗНАТИ, АБИ ЗАХИСТИТИ СВОЇ ПРАВА В СУДІ.pdf](#)
- [Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх | Безоплатна правнича допомога](#)
- [9 клас. Правознавство. Кримінальна відповідальність і покарання](#)
- [Кримінальна відповідальність неповнолітніх | Тест з правознавства – «На Урок»](#)
- [Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх | Тест з правознавства – «На Урок»](#)

Заняття № 34

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Роль держави у розслідуванні: Як працюють ювенальні прокурори та поліція. Ознайомлення з методикою «Зелена кімната» (безпечне опитування дітей).

Мета заняття: Пояснити учасникам, як саме держава адаптує правоохоронну систему для захисту інтересів дитини під час слідства, ознайомити з їхніми правами під час спілкування з поліцією та продемонструвати європейський підхід до допиту через методику «Зеленої кімнати».

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між звичайним слідчим та ювенальним поліцейським/прокурором.
- Знають чіткий перелік своїх прав у разі затримання або опитування поліцією на вулиці чи у відділку.
- Розуміють поняття «ревіктимізація» (повторна травматизація) і чому правоохоронці намагаються її уникнути.
- Обізнані з принципами роботи «Зеленої кімнати» та роллю психолога у кримінальному процесі за участю дитини.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Коли у фільмах показують допит, ми зазвичай бачимо темну кімнату, яскраву лампу в обличчя і суворого слідчого, який тисне на підозрюваного чи свідка. Як ви думаєте, чи можна так само

допитувати 12-річну дитину, яка стала свідком або жертвою злочину? Якими будуть наслідки?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи має право поліцейський зупинити підлітка на вулиці і допитувати його без присутності батьків? (Ні, лише поверхово опитати, але повноцінний допит — виключно з дорослими).

- **Ключові поняття:** Ювенальна превенція, ювенальний прокурор, законний представник, «Зелена кімната» (Barnahus), ревіктимізація.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Спецпризначенці для дітей:* Ювенальні поліцейські та прокурори — це фахівці, які проходять спеціальне навчання з дитячої психології. Їхнє головне завдання — не просто розкрити злочин, а захистити дитину-свідка чи потерпілого від стресу, а дитину-правопорушника — від порушення її прав.

- *Правила допиту неповнолітнього (КПК України):* Допит не може тривати без перерви понад 1 годину, а загалом — понад 2 години на день. Присутність законного представника (батьків, опікуна) або педагога/психолога є **обов'язковою**.

- *Методика «Зелена кімната» (модель Барнахус):* Це спеціально обладнане приміщення для безпечного опитування.

- *Як це працює:* Кімната поділена на дві частини дзеркалом Гезелла (з одного боку воно як звичайне дзеркало, з іншого — прозоре скло). У першій, затишній кімнаті з іграшками, сидить дитина і спілкується *лише* з психологом. У другій, темній кімнаті (за дзеркалом), сидять слідчий, прокурор та адвокат. Вони чують розмову і передають свої запитання психологу через непомітний навушник. Психолог адаптує запитання на зрозумілу та безпечну для дитини мову. Мета: дитина не бачить людей у формі і не лякається, а її свідчення записуються на відео, щоб її більше ніколи не викликали до суду.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / симуляція / правовий розбір):

○ **Правовий блиц «Мої права» (15 хв):** Тренер озвучує твердження про взаємодію з поліцією, учасники піднімають зелену (правда) або червону (міф) картку. Приклади:

■ **Твердження:** «Якщо поліція зупинила мене на вулиці, я зобов'язаний розблокувати телефон і показати переписки». (*Міф. Огляд особистих речей і смартфона можливий лише за добровільною згодою або з ухвалою суду/в присутності батьків під час обшуку*).

■ **Твердження:** «Якщо мені 15 років, мене можуть викликати на допит повісткою». (*Правда, але повістка вручається моїм батькам, і я йду з ними*).

○ **Симуляція «За склом» (35 хв):** Учасники діляться на дві групи. Моделюється ситуація розслідування (наприклад, крадіжка в роздягальні, де свідком є молодший школяр).

■ **Ролі:** Дитина-свідок (1 учасник), Психолог (1 учасник), Слідчий і Прокурор (команда за імпровізованим "дзеркалом").

■ **Завдання:** Слідчі пишуть на папірцях 3 жорсткі, юридично сухі запитання (наприклад: "О котрій годині ви зафіксували факт протиправного заволодіння майном?"). Вони передають ці запитання "Психологу", який має на ходу перефразувати їх так, щоб не налякати "Дитину", але отримати потрібну слідству інформацію. "Дитина" дає відповіді. Потім ролі міняються.

○ **Кейс-аналіз «Конфлікт інтересів» (20 хв):** Аналіз складної ситуації.

■ **Фабула:** Підліток став жертвою домашнього насильства з боку батька. Поліція викликає його на допит. Мати відмовляється йти з ним, кажучи: "Не вигадуй, нічого не було". З ким тоді поліція має проводити допит, якщо законний представник не захищає інтереси дитини?

■ *Рішення:* Обговорення ролі органів опіки та піклування, а також можливості залучення адвоката з системи Безоплатної правової допомоги (БПД) як незалежного представника.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Правоохоронна система поступово змінюється, переходячи від каральних методів до захисних. Спілкування з поліцією — це не завжди стрес, якщо ти знаєш свої права і розумієш, що слідчий діє в рамках закону.

● **Ключові висновки:** Ніхто не має права допитувати неповнолітнього без дорослих (батьків, опікунів або психолога/педагога). «Зелена кімната» є стандартом, який рятує дітей від необхідності повторювати історію своєї травми десятки разів.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Одне правило». Учасники по колу називають одне головне правило взаємодії з правоохоронцями, яке вони запам'ятали (наприклад: «Я маю право на дзвінок мамі», «Я маю право нічого не підписувати без адвоката»).

Методи та форми практичної роботи:

- Рольове моделювання (робота психолога та слідчого в «Зеленій кімнаті»).
- Правовий бліц (робота з картками).
- Аналіз кейсів (пошук правових рішень у ситуації конфлікту з батьками).

Матеріали:

- Презентація або фотографії реальних «Зелених кімнат» (щоб візуально показати дзеркало Гезелла та ігрову зону).
- Зелені та червоні картки для бліц-опитування.
- Картки з ролями та ситуаціями для симуляції.
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Методичні рекомендації - щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських \(с.20\)](#)
- [ЮВЕНАЛЬНА ПРОКУРАТУРА: ІСТОРИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ | Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки](#)
- [РОБОТА ПІДРОЗДІЛУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ](#)
- [!\[\]\(dd267770bb8d478489478484c242cb1b_img.jpg\) Особливості застосування методики «Зелена кімната» та моделі «Ба...»](#)
(вебінар)

Заняття № 35

Модуль: 3. Злочини проти дітей

Тема: Практикум. Підбиття підсумків 1,2 та 3 модулів.

Мета заняття: Систематизувати та узагальнити теоретичні знання, отримані під час вивчення трьох модулів («Вступ до правосуддя», «Права дитини», «Злочини проти дітей»); перевірити вміння учасників оперативно аналізувати правопорушення та застосовувати чіткі юридичні й безпекові алгоритми захисту у змодельованих життєвих ситуаціях.

Очікувані результати:

- Учасники без підказок ідентифікують порушення базових прав людини та специфічних прав неповнолітніх.
- Знають межі своєї цивільної та кримінальної відповідальності.
- Вміють покроково розписувати алгоритми дій у разі зіткнення з правопорушеннями (від порушення прав споживачів до кіберзлочинів та шантажу).
- Демонструють навички командної роботи, правової аргументації та критичного мислення під час аналізу комплексних кейсів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступна частина (10-15 хв)

- **Організаційні моменти:** Оголошення мети заняття. Наголошення на тому, що цей практикум — це можливість перевірити власні сили, виявити «білі плями» у знаннях та закріпити навички правової самооборони, які знадобляться в реальному житті.

- **Брифінг щодо роботи в групах:** Поділ учасників на 3 робочі групи («експертні комісії»). Ознайомлення з регламентом оцінювання кейсів.

2. Теоретичний рекап — Експрес-діагностика (20 хв)

- **Інтерактивний бліц «Правовий тренажер»:** Коротке опитування на швидкість для актуалізації термінів. Тренер зачитує дефініцію або коротке правило, а групи по черзі мають назвати правове поняття.

- *Приклади запитань:* 1. З якого віку підліток може самостійно розпоряджатися своїм заробітком? (З 14 років). 2. Який міжнародний документ є основою для захисту прав дитини в усьому світі? (Конвенція ООН про права дитини). 3. Як кваліфікуються дії з навмисного випалювання залізничної інфраструктури або військових авто під час воєнного стану? (Диверсія / перешкоджання діяльності ЗСУ). 4. Чи діє медична таємниця для пацієнта у віці 15 років? (Так, з 14 років лікар не має права розголошувати інформацію без згоди підлітка).

3. Практична частина — Робота в експертних комісіях (65-70 хв)

Кожна група отримує велику картку із завданням, яке містить у собі правові ситуації з усіх трьох пройдених модулів.

- **Завдання 1: Кейс-аудит (35 хв) Приклади:**

- **Комісія №1 (Фокус: Трудові права):** «15-річний підліток влаштувався неофіційно працювати в інтернет-магазин. Роботодавець встановив графік з 19:00 до 23:00 і зажадав фото паспорта як заставу.»

- *Завдання:* Знайти всі порушення закону (робота в нічний час, відсутність договору, збір персональних даних). Скласти алгоритм дій для підлітка.

- **Комісія №2 (Фокус: Права споживачів та Втягнення у кримінал):** «14-річна дівчина купила в магазині куртку, але вдома зрозуміла, що колір їй не личить. Наступного дня адміністратор відмовився повертати гроші. Засмучена дівчина написала про це в анонімний чат, де невідомий запропонував їй

"помститися" магазину — розмалювати стіну графіті з рекламою наркотиків за 1000 грн».

■ *Завдання:* Оцінити правомірність дій адміністратора магазину (порушення прав споживача, правило 14 днів). Визначити, яка відповідальність загрожує дівчині у її віці, якщо вона погодиться на пропозицію аноніма (співучасть у наркозлочинності).

○ **Комісія №3 (Фокус: Особисті кордони, Медичні права та Домашнє насильство):** «16-річний хлопець регулярно зазнає психологічного тиску та погроз від батька. Він хоче звернутися до психолога в місцеву амбулаторію, але мати каже, що без їх згоди лікарі не мають права з ним розмовляти і все одно розкажуть батьку».

■ *Завдання:* Розвінчати міфи у твердженнях матері (з 14 років підліток має право на самостійне звернення по медичну/психологічну допомогу та захищений медичною таємницею). Кваліфікувати дії батька (домашнє насильство) та прописати номери служб, куди підліток може звернутися анонімно.

● **Завдання 2: Захист експертних висновків (30 хв)**

○ Спікери від кожної групи представляють свій аналіз ситуацій. Опоненти з інших груп мають право поставити по два уточнюючих запитання, спираючись на норми Цивільного чи Кримінального кодексів. Тренер за потреби коригує відповіді та виправляє юридичні неточності.

4. Підбиття підсумків та рефлексія (15-20 хв)

● **Аналіз типових помилок:** Тренер акцентує увагу на моментах, які викликали найбільше дискусій під час захисту кейсів (наприклад, плутанина у віці настання відповідальності чи механізмах фіксації цифрових доказів).

● **Вправа «Мій правовий щит»:** Кожен учасник по колу коротко підсумовує: «Сьогодні під час аналізу кейсів я переконався/-лася, що у критичній ситуації я точно зможу правильно...» (наприклад: відрізнити булінг від конфлікту, захистити свої споживчі права, правильно зафіксувати шантаж в інтернеті тощо).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-метод (робота з комплексними правовими ситуаціями).
- Експрес-вікторина (бліц-опитування).
- Дискусія та взаєморецензування між групами.

Матеріали:

- Роздруковані комплексні кейси для трьох експертних комісій.
- Витяги з нормативно-правових актів (КЗпП, ККУ, ЦКУ, Закон «Про захист прав споживачів») як довідковий матеріал на столах.
- Фліпчарт, маркери, аркуші для запису алгоритмів.
- Таймер для контролю часу.

Додаткові матеріали:

- [Практикум з правознавства "Віртуальний суд"](#)
- [Правознавство. Практикум](#)

Заняття № 36

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Соціальний захист дітей: знайомство з роботою служби у справах дітей та сім'ї (ССД).

Мета заняття: Сформувати в учасників чітке розуміння функцій та повноважень Служби у справах дітей; деміфологізувати образ цього органу та пояснити механізми державного захисту неповнолітніх, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО) або залишилися без батьківського піклування.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між поліцією та Службою у справах дітей.
- Знають, що таке «складні життєві обставини» (СЖО) і як держава допомагає сім'ям їх подолати.
- Здатні визначити життєві ситуації, коли втручання ССД є життєво необхідним для захисту інтересів дитини (від розлучення батьків до випадків недбалості).
- Розуміють алгоритм: хто і як може звернутися до ССД із повідомленням про порушення прав дитини.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Кіношні міфи». Тренер просить учасників згадати фільми або серіали, де фігурують соціальні працівники. Зазвичай це суворі люди з теками, які приходять, щоб відібрати дитину. Тренер запитує: «Як ви думаєте, наскільки це відповідає реальній роботі Служби у справах дітей в Україні? Яка їхня головна мета — покарати родину чи зберегти її?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи може держава втручатися у справи сім'ї? Де закінчується «приватне життя родини» і починається зона відповідальності держави за безпеку дитини?

- **Ключові поняття:** Служба у справах дітей (ССД), законний представник, орган опіки та піклування, складні життєві обставини (СЖО), вилучення дитини.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Що таке ССД і хто такі органи опіки:* ССД — це спеціальний підрозділ місцевої влади (міської чи селищної ради). Вони діють від імені держави і є «головними захисниками» дітей у громаді. Саме ССД готує рішення органу опіки та піклування.

- *Головний пріоритет:* Збереження біологічної родини. Вилучення дитини з сім'ї — це найекстремальніший захід, який застосовується ЛИШЕ тоді, коли є пряма загроза життю та здоров'ю (і підтверджується рішенням суду, крім екстрених випадків).

- *Коли втручається ССД:* 1. Дитина залишилася без батьків (сирітство, загибель, позбавлення прав) — ССД шукає опікунів, прийомну сім'ю чи усиновлювачів. 2. Сім'я в СЖО (батьки зловживають алкоголем/наркотиками, ігнорують базові потреби дитини в їжі, лікуванні, навчанні). 3. Батьки розлучаються і не можуть поділити, з ким житиме дитина, або один із батьків перешкоджає іншому бачитися з нею (ССД встановлює графік побачень). 4. Захист майнових прав (батьки не можуть продати квартиру, де прописана дитина, без дозволу ССД, щоб дитина не опинилася на вулиці).

- *Хто може звернутися до ССД:* Будь-хто. Сусіди, вчителі, лікарі, поліція, родичі і навіть **сама дитина**, якщо її права порушуються.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / симуляція):

○ **Вправа «Розподіл повноважень» (15 хв):** Тренер називає ситуації, а групи мають визначити, хто має реагувати першим: Поліція чи Служба у справах дітей (або обидві структури разом). Приклади:

■ **Ситуація 1:** Сусіди чують крики, плач і звуки ударів за стіною. (Поліція — екстрене реагування, потім вони повідомляють ССД).

■ **Ситуація 2:** Бабуся скаржиться, що колишня невістка не дає їй бачитися з онуком. (Служба у справах дітей — комісія щодо визначення способів участі у вихованні).

■ **Ситуація 3:** Підліток не ходить до школи вже два місяці, бо батьки змушують його працювати на ринку. (ССД та ювенальна поліція спільно).

○ **Кейс-аналіз «Сигнал тривоги» (25 хв):** Робота в малих групах із фабулами. Приклад:

■ **Фабула:** Мати-одиначка поїхала на заробітки за кордон на пів року. Вона залишила 12-річного сина на свою подругу/сусідку, просто залишивши їй гроші. Юридично опіка не оформлена. Хлопець зламав руку і потребує операції. Лікарі відмовляються оперувати (немає згоди законного представника), а подруга за законом є для хлопця «чужою тіткою».

■ **Завдання:** Проаналізувати ситуацію. Які права дитини порушено? Як має діяти лікарня? Що зробить ССД у цій ситуації? (Очікувана відповідь: ССД має втрутитися, тимчасово влаштувати дитину або надати дозвіл на лікування як орган опіки, оскільки дитина залишилася без законного представництва).

○ **Рольова гра «Засідання Комісії з питань захисту прав дитини» (25 хв):**

■ **Сценарій:** Розглядається заява батька, який просить визначити місце проживання 10-річної доньки з ним, оскільки мати нібито не приділяє їй уваги. Мати заперечує.

■ **Ролі:** Представник ССД (веде засідання), Батько, Мати, Психолог, Юрист.

■ **Завдання:** Учасники мають поставити правильні запитання сторонам і прийняти рішення, виходячи виключно з «найкращих інтересів дитини». Тренер наголошує, що з 10 років комісія і суд обов'язково враховують думку самої дитини.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Служба у справах дітей — це не каральний орган, а адвокат дитини на рівні держави. Їхнє завдання — допомогти батькам виконувати свої обов'язки, а якщо це неможливо — знайти дитині нову люблячу родину.

● **Ключові висновки:** Якщо ви бачите, що дитина системно недоїдає, ходить взимку в літньому одязі або залишена напризволяще — мовчати не можна. Звернення до ССД — це не «стукацтво», це порятунок життя та здоров'я. Підліток має повне право самостійно звернутися до служби по захист від власних батьків.

● **Зворотний зв'язок:** Вправа «Зміна оптики». Кожен учасник озвучує, який міф про соціальні служби він сьогодні спростував для себе (наприклад: «Я думав, що ССД одразу забирає дітей в інтернат, а виявилось, що вони намагаються зберегти сім'ю»).

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз (робота з життєвими ситуаціями щодо опіки та СЖО).
- Дискусія (розмежування повноважень поліції та ССД).
- Рольове моделювання (робота офіційної комісії).

Матеріали:

- Картки з описами життєвих ситуацій для вправи «Розподіл повноважень».
- Роздрукований сценарій та ролі для засідання комісії.
- Фліпчарт та маркери.

Рекомендую залучити до спікерства представника ССД вашого населеного пункту.

Додаткові матеріали:

- [Які питання вирішує служба у справах дітей? - Портал Києва](#)
- [Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей](#)

Заняття № 37

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Ювенальна поліція та основи слідства: Як розслідують злочини.

Мета заняття: Сформувати розуміння того, як працює поліція зсередини; чітко розмежувати функції патрульних, слідчих та ювенальної превенції; пояснити базові принципи криміналістики та збору доказів, щоб молодь розуміла важливість збереження місця події.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між ювенальним поліцейським (профілактика) та слідчим (розслідування).
- Знають, що таке ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань) і з якого моменту починається офіційне слідство.
- Розуміють базовий криміналістичний принцип обміну Локара («Кожен контакт залишає слід») і можуть застосувати його для аналізу доказів.
- Вміють правильно поводитися на місці правопорушення до приїзду поліції (не знищувати сліди).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Коли ви дзвоните за номером 102, хто до вас приїжджає? А хто потім розслідує справу? Чи це одні й ті самі люди?». Обговорення того, як у кіно один детектив робить усе: від погоні до аналізу ДНК, і чому в реальному житті це працює зовсім інакше.

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому поліція огорожує місце злочину стрічкою? Що станеться, якщо свідок із добрих намірів підніме вкрадений телефон, який злодій кинув у траву, і передасть його поліції?

- **Ключові поняття:** Слідчо-оперативна група (СОГ), ювенальна поліція, досудове розслідування, речовий доказ, принцип обміну Локара, експертиза.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Розподіл ролей у поліції:*

- **Патрульна поліція:** Екстрене реагування. Їхня мета — припинити правопорушення тут і зараз, затримати підозрюваного «по гарячих слідах», забезпечити охорону місця події. Вони не ведуть розслідування тривалий час.

- **Слідчі:** Мозковий центр. Приїжджають у складі Слідчо-оперативної групи (СОГ). Збирають докази, допитують свідків, призначають експертизи.

- **Ювенальна превенція:** «Дитяча» поліція. Працюють із підлітками, щоб ті не стали на шлях криміналу, або захищають їх, якщо вони стали жертвами. Вони обов'язково присутні на допитах неповнолітніх.

- *Старт розслідування:* Поліція не може просто так почати розслідування. Воно стартує лише після внесення заяви до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Відмова поліції внести заяву до ЄРДР є незаконною і оскаржується в суді.

- *Криміналістика та Принцип Локара:* Едмон Локар, піонер криміналістики, сформулював золоте правило: «**Кожен контакт залишає слід**». Злочинець завжди приносить щось на місце злочину (відбитки, ДНК, ворсинки з одягу, цифровий слід телефону) і завжди забирає щось із собою (бруд на взутті, мікрочастинки скла). Відсутність видимих слідів — це також слід для слідчого.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / детективний аналіз / симуляція):

○ **Вправа «Розподіл викликів» (15 хв):** Групи отримують картки із ситуаціями. Завдання — визначити, хто саме з поліції цим займатиметься (Патрульні, Слідчі чи Ювенальна превенція). Приклади:

■ **Ситуація 1:** Прямо зараз на вулиці невідомий вириває сумку в жінки. (Патрульні).

■ **Ситуація 2:** Вночі хтось зламав двері молодіжного хабу і викрав ноутбуки, зараз нікого немає. (Слідчо-оперативна група).

■ **Ситуація 3:** Підліток систематично пропускає школу, втікає з дому, а батьки не реагують. (Ювенальна превенція).

○ **Кейс-аналіз «Полювання за слідами Локара» (30 хв):** Тренер моделює місце злочину прямо в кімнаті. На столі лежать: розбита чашка, перекинутий стілець, брудний слід від черевика на папері.

■ **Фабула:** З офісу центру розвитку зникла важлива тека з документами. У кімнаті були лише свої.

■ **Завдання:** Команди-слідчі мають за 10 хвилин скласти список усіх можливих «контактів» за принципом Локара. Що порушник міг залишити? (Відбитки на чашці, слину на краєчку, волосину на спинці стільця, частинки землі). Що міг забрати на собі? (Пил із теки, краплю кави на штанах). Мета — показати, як мислить криміналіст і чому ідеальних злочинів не буває.

○ **Симуляція «Перші дії на місці» (15 хв):** Команди розробляють інструкцію для своїх однолітків: «Що робити, якщо ти прийшов додому і побачив, що двері зламані, а речі розкидані?».

■ (Правильний алгоритм: 1. Не заходити всередину — злодій може бути там. 2. Відійти на безпечну відстань. 3. Викликати 102. 4. Нічого не торкатися, щоб не перекрити своїми відбитками сліди злочинця. 5. Дочекатися патрульних).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Правосуддя неможливе без доказів. Держава витрачає величезні ресурси на експертизи та слідство, але успіх часто залежить від того, наскільки правильно повели себе перші свідки на місці події.

- **Ключові висновки:** Кожна гілка поліції робить свою частину роботи. Якщо поліція відмовляється приймати заяву — вимагайте внесення в ЄРДР. А принцип «Кожен контакт залишає слід» працює не лише у фізичному світі, а й у цифровому (у вигляді IP-адрес та логів).

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Один доказ». Кожен учасник по колу називає одну річ, яка, на його думку, залишає найчіткіший слід під час будь-якої події (наприклад: цифровий слід смартфона, камери відеоспостереження, ДНК).

Методи та форми практичної роботи:

- Робота з криміналістичною теорією (аналіз за принципом Локара).
- Моделювання та огляд імпровізованого місця події.
- Аналіз повноважень (картки з ситуаціями).

Матеріали:

- Реквізит для місця злочину (перекинуті безпечні предмети, папір зі слідом, розбитий/зламаний предмет).
- Картки з життєвими ситуаціями для розподілу повноважень поліції.
- Фліпчарт для фіксації алгоритму дій до приїзду поліції.

Допоміжні матеріали:

- [Основи криміналістики та місця злочину.pdf](#)
- [24.3. Початковий етап розслідування - Бібліотека BukLib.net](#)
- [№ 12/2022 «СЛІДОВА КАРТИНА» ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ](#)

Заняття № 38

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Ювенальна юстиція та її правозахисна функція. Відновне правосуддя замість в'язниці.

Мета заняття: Сформувати в учасників розуміння ювенальної юстиції як особливої системи правосуддя, дружньої до дитини. Пояснити різницю між каральним та відновним правосуддям, ознайомити з роботою служби пробації та механізмами примирення.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють три головні принципи ювенальної юстиції (найкращі інтереси дитини, пропорційність, позбавлення волі як крайній захід).
- Знають, що таке пробація та які існують альтернативи тюремному ув'язненню для неповнолітніх.
- Розуміють суть відновного правосуддя (медіації) — фокус на відшкодуванні шкоди потерпілому, а не просто на покаранні злочинця.
- Вміють аналізувати конфліктні ситуації з позиції пошуку компромісу та примирення.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Вправа «Рівні чи різні?». Тренер ставить запитання: «Уявіть ситуацію: 15-річний підліток і 35-річний чоловік вчинили однакову крадіжку в супермаркеті. Чи повинен суд призначити їм абсолютно однакове покарання? Чому так або чому ні?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Яка головна мета в'язниці: помститися людині за злочин, ізолювати її від суспільства чи виправити її? Чи виправляє в'язниця підлітка, чи, навпаки, робить його професійним злочинцем?

- **Ключові поняття:** Ювенальна юстиція, «Пекінські правила» (міжнародний стандарт), пробація, відновне правосуддя, медіатор.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Що таке ювенальна юстиція:* Це не окремий суд, це особливий, більш гуманний підхід до неповнолітніх у конфлікті із законом. Її головна мета — не зламати життя дитині тавром «злочинець», а розібратися, чому вона це зробила (можливо, через бідність, насильство вдома або вплив дорослих), і допомогти виправитися.

- *Служба пробації:* Це альтернатива в'язниці. Підліток залишається жити вдома, ходити до школи, але перебуває під наглядом офіцера пробації. Він зобов'язаний відвідувати психолога, тренінги з управління гнівом, можливо, виконувати громадські роботи. Якщо він порушує правила — суд може змінити покарання на реальне позбавлення волі.

- *Відновне правосуддя (Програма примирення):* Класичний суд фокусується на запитанні «Який закон порушено і як покарати?». Відновне правосуддя запитує: «Кому завдано шкоди і як її виправити?». За згодою обох сторін правопорушник і потерпілий зустрічаються за участю нейтрального посередника (медіатора), щоб обговорити ситуацію, вибачитися та домовитися про відшкодування (наприклад, полагодити зламаний паркан або повернути гроші за вкрадений телефон). Якщо примирення успішне, неповнолітнього можуть звільнити від кримінальної відповідальності.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Виконання завдань (робота в групах / кейс-аналіз / рольова гра):**

- **Вправа «Карати не можна помилувати» (20 хв):** Групи отримують короткі фабули справ щодо неповнолітніх.

- **Завдання:** Виступити в ролі «ювенального судді» та обрати міру покарання (штраф, громадські роботи, пробація чи виховна колонія), аргументувавши свій вибір. Приклади:

- **Фабула 1:** 16-річний юнак, який росте в забезпеченій сім'ї, заради розваги розбив вітрину магазину. Раніше проблем із законом не мав. (*Відповідь: громадські роботи або штраф, відшкодування збитків*).

- **Фабула 2:** 15-річний підліток систематично, втретє за рік, попався на збуті наркотичних речовин («закладки»), на попередні зауваження пробації не реагував. (*Відповідь: на жаль, тут застосовується позбавлення волі, оскільки інші методи вичерпані*).

- **Рольова гра «Коло примирення» (40 хв):** Моделювання процедури медіації.

- **Сценарій:** 14-річний учень вкрав із роздягальні дороги кросівки іншого учня, але був спійманий на гарячому. Кросівки повернули, але вони трохи пошкоджені. Батьки потерпілого написали заяву в поліцію.

- **Ролі:** Правопорушник (йому соромно, вкрав, бо хотів здаватися крутим), Потерпілий (ображений, бо це був подарунок), Медіатор (учасник, який має ставити правильні запитання, щоб сторони почули одна одну), Батьки обох сторін.

- **Завдання медіатора:** Не дозволяти сторонам сваритися. Провести розмову так, щоб правопорушник сам запропонував варіант відшкодування (наприклад, оплатити ремонт кросівок зі своїх кишенькових грошей та публічно вибачитися), а потерпілий погодився забрати заяву.

- **Дебрифінг гри (10 хв):** Обговорення емоцій. Тренер запитує «правопорушника»: чи було легше просто отримати вирок суду, ніж дивитися в очі потерпілому і визнавати свою провину? (Зазвичай учасники визнають, що відновне правосуддя психологічно набагато складніше і дієвіше за звичайний суд).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Держава визнає, що мозок підлітка ще формується, і він більш схильний до імпульсивних вчинків. Ювенальна юстиція дає шанс виправити помилку без руйнування майбутнього.

- **Ключові висновки:** Пробація та медіація — це не «відмазка» від покарання. Це важка робота над собою, яка вимагає сміливості взяти відповідальність за свої дії, подивитися в очі жертві та реально відшкодувати завдану шкоду.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Другий шанс». Учасники по колу продовжують фразу: «Я вважаю, що давати правопорушнику другий шанс через примирення варто тоді, коли він...» (наприклад: щиро розкаюється, готовий відпрацювати збитки, робить це вперше).

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусія щодо філософії покарання.
- Прийняття рішень (моделювання суду).
- Рольова гра з медіації (Коло примирення).

Матеріали:

- Презентація з основними принципами «Пекінських правил» та статистики рецидивів (щоб показати, що після пробації відсоток повторних злочинів нижчий, ніж після в'язниці).

- Картки з фабулами для «ювенальних суддів».
- Бейджі з ролями для учасників «Кола примирення» (Медіатор, Потерпілий, Правопорушник).
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Поняття та загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх.](#)
- [ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІДПРАВЛЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА МІНІМАЛЬНИМИ СТАНДАРТНИМИ ПРАВИЛАМИ ООН \(«ПЕКІНСЬКІ ПРАВИЛА»\) | Міжнародні відносини](#)
- [Ювенальна юстиція в Україні: міфи, реалії та вимоги часу](#)
- [ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ЇЇ РОЗУМІННЯ](#)
(пдф файл)

Заняття № 39

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Як комплексно працює система захисту прав дітей в Україні: Від першого дзвінка до повного відновлення прав.

Мета заняття: Продемонструвати взаємозв'язок усіх державних органів (поліція, Служба у справах дітей, суди, система БПД) як єдиного механізму захисту; навчити учасників скласти комплексний «маршрут порятунку» для різних життєвих ситуацій та розуміти, на якому етапі долучається кожен конкретний фахівець.

Очікувані результати:

- Учасники бачать систему захисту як алгоритм із чіткими етапами (сигнал → реагування → розслідування → представництво → рішення).
- Знають про існування системи Безоплатної правничої допомоги (БПД) та розуміють, що кожна дитина має право на безкоштовного державного адвоката.
- Вміють працювати з комплексними кейсами, самостійно визначаючи, до якого органу звернутися спочатку, а до якого — згодом.
- Здатні пояснити одноліткам, як працює державний захист на практиці.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює на фліпчарті механізм із кількох шестерень. Запитує: «Якщо в годиннику зламається одна маленька деталь, чи буде він показувати точний час? Так само працює і державний захист. Якщо поліція приїхала на виклик, але соціальна служба не забрала дитину з небезпеки, а

адвокат не захистив її в суді — система провалиться. Як ви думаєте, яка деталь запускає весь цей механізм?». *(Відповідь: сигнал від самої людини або свідка).*

● **Ключові поняття:** Комплексний підхід, міжвідомча взаємодія, Безоплатна правнича допомога (БПД), законний представник, маршрут безпеки.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (Карта взаємодії): Тренер пояснює «маршрут порятунку» на прикладі 4 етапів:

○ **Етап 1: Сигнал та Екстрене реагування.** Дзвінок на 102 або гарячу лінію. Першими завжди прибувають **Патрульна поліція** (щоб зупинити загрозу тут і зараз) та лікарі (якщо потрібна медична допомога).

○ **Етап 2: Оцінка та Захист.** Якщо дитині небезпечно залишатися вдома, до справи негайно підключається **Служба у справах дітей (ССД)** та **Ювенальна превенція**. Саме ССД приймає рішення про тимчасове влаштування дитини (до родичів, у патронатну сім'ю чи лікарню), щоб забрати її від кривдника.

○ **Етап 3: Розслідування та Юридичний захист.** Якщо скоєно злочин, працює **Слідчий**. Але дитині потрібен хтось, хто захищатиме саме її права на допитах та в суді, особливо якщо батьки самі є кривдниками. Тут підключається **БПД (Безоплатна правнича допомога)** — держава безкоштовно надає дитині адвоката. Діти віком від 14 років можуть звернутися до центру БПД самостійно.

○ **Етап 4: Рішення.** Справу фіналізує **Суд** (виносить вирок кривднику, позбавляє батьківських прав або стягує аліменти) або **Орган опіки та піклування** (визначає нове місце проживання дитини).

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / побудова схем / квест-моделивання):

○ **Вправа «Збери естафету» (20 хв):** Команди отримують набір карток із назвами органів (Поліція, ССД, Швидка допомога, Суд, БПД, Школа) та набір карток із діями.

■ **Завдання:** Для конкретної ситуації (наприклад, підліток повідомив класному керівнику, що його вдома б'ють) вибудувати правильний хронологічний ланцюжок.

■ **Правильний ланцюжок:** Школа (фіксує скаргу) → Поліція/ССД (спільний виїзд, вилучення з небезпеки) → Медики (зняття побоїв) → БПД (призначення адвоката дитині) → Слідчий (допит у Зеленій кімнаті) → Суд (покарання кривдника).

○ **Квест-модельовання «Точка неповернення» (40 хв):** Глибокий кейс-аналіз із розподілом ролей.

■ **Фабула:** 15-річний юнак втік з дому через психологічне насильство вітчима та байдужість матері. Він ночував на вокзалі, де його знайшов патруль поліції. Юнак категорично відмовляється повертатися додому, але мати приїхала у відділок і вимагає віддати їй сина.

■ **Завдання для команд:** Кожна команда виступає в ролі певного відомства.

■ **Команда "Ювенальна поліція":** Що ви маєте зробити з матір'ю прямо зараз? (Скласти протокол за невиконання батьківських обов'язків).

■ **Команда "Служба у справах дітей":** Куди ви подінете юнака на цю ніч, якщо він відмовляється їхати з мамою? (Тимчасове влаштування до центру соціально-психологічної реабілітації або до родичів).

■ **Команда "Адвокати БПД":** Що ви будете робити далі, щоб захистити інтереси хлопця юридично? (Подавати позов до суду для вирішення питання про безпечне місце проживання юнака).

■ **Суть:** Учасники мають на практиці домовитися між собою, щоб система спрацювала злагоджено і дитину не віддали назад кривднику.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Правова держава має безліч інструментів для захисту, але вони працюють лише тоді, коли всі ланки ланцюга взаємодіють. Ні поліція, ні соціальні служби не можуть вирішити проблему одноосібно.

- **Ключові висновки:** Якщо одні двері зачинені — стукайте в інші. Якщо не допомогла поліція, звертайтеся до Служби у справах дітей або до системи безоплатної правової допомоги. Головне — не залишатися наодинці з проблемою.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моя суперсила». Кожен учасник каже: «Тепер, коли я знаю, як працює система в комплексі, я зможу допомогти своєму другу тим, що...» (наприклад, направлю його до безкоштовного юриста БПД або допоможу правильно скласти звернення до ССД).

Методи та форми практичної роботи:

- Побудова логічних ланцюжків (робота з картками).
- Моделювання міжвідомчої взаємодії (робота над комплексним кейсом).
- Дискусія та презентація рішень.

Матеріали:

- Набори карток із назвами державних органів та діями для вправи «Збери естафету».
- Фабула комплексного кейсу про втечу з дому (роздрукована для кожної групи).
- Ватмани/фліпчарти для кожної групи, щоб малювати схему свого «маршруту порятунку», маркери.

Допоміжні матеріали:

- [Безоплатна правова допомога](#)
- [Стаття 56. Орган опіки та піклування - Цивільний кодекс України | Protocol](#)

Заняття № 40

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Правозахисні органи та громадські організації України: Як суспільство контролює державу та захищає свої права.

Мета заняття: Сформувати в учасників розуміння ролі державного Уповноваженого з прав людини (Омбудсмена) та недержавних громадських організацій (ГО); пояснити механізми громадського контролю за владою; навчити базових принципів створення власної правозахисної або соціальної ініціативи.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють державні правозахисні органи та незалежні громадські організації.
- Знають, хто такий Омбудсмен і в яких випадках до нього потрібно звертатися.
- Розуміють, як діє громадський контроль (наприклад, як антикорупційні ГО моніторять діяльність державних структур та НАБУ).
- Вміють розробляти концепцію власного соціального проєкту для покращення життя у своїй громаді.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Ми багато говорили про поліцію, суди та соціальні служби. Але що робити, якщо сама держава (чи її конкретний посадовець) порушує ваші права і не хоче цього визнавати? Хто тоді захистить громадянина від системи?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи може група з 10 звичайних підлітків змусити міську раду побудувати безпечний скейт-парк замість чергового торгового майданчика? Як саме це зробити в рамках закону?

- **Ключові поняття:** Омбудсмен (Уповноважений ВРУ з прав людини), громадська організація (ГО / NGO), громадянське суспільство, адвокація, громадський контроль.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Державний захисник (Омбудсмен):* Уповноважений Верховної Ради з прав людини — це незалежна посадова особа. Його завдання — стежити, щоб органи державної влади не порушували права людей. Якщо поліція, школа чи міністерство ігнорують ваші законні скарги, Омбудсмен може провести перевірку і змусити їх діяти. До нього може звернутися кожен, включно з підлітками.

- *Третій сектор (Громадські організації):* Це добровільні об'єднання громадян, які створюються не для заробляння грошей, а для вирішення суспільних проблем.

- *Як ГО впливають на державу:* 1. **Допомога:** Надають психологічну та юридичну підтримку (як, наприклад, правозахисним хабам для молоді, підліткам тощо). 2. **Контроль:** Антикорупційні організації аналізують закупівлі, стежать за деклараціями чиновників та допомагають викривати злочини. 3. **Адвокація:** ГО пишуть петиції, організують мирні акції, готують офіційні звернення до влади, вимагаючи змінити закони на краще.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / проєктний менеджмент / складання документів):

○ **Вправа «Держава чи Громада?» (15 хв):** Тренер називає функцію, а команди визначають, хто її виконує — державний орган чи ГО. Приклади:

■ *Винесення вироку злочинцю.* (Держава / Суд).

■ *Збір коштів та закупівля дронів для армії.* (ГО / Волонтери).

■ *Складання тіньового звіту про порушення прав дітей в інтернатних закладах.* (ГО / Правозахисники).

■ *Затримання корупціонера.* (Держава / НАБУ).

○ **Проектна майстерня «Молодіжна ініціатива» (35 хв):** Учасники діляться на 2-3 команди. Тренер дає завдання: «Уявіть, що ви живете в місті, яке активно відбудовується (вказіть краще ваш населений пункт), але місцева влада забула передбачити в бюджеті безпечні простори для молоді. Ви вирішили створити свою ГО, щоб це змінити».

■ *Завдання для розробки:* 1. Назва ГО. 2. Головна мета (Місія). 3. Цільова аудиторія (Кому допомагаємо?). 4. Перша публічна акція для привернення уваги.

■ *Презентація:* Команди захищають свої проекти одна перед одною.

○ **Практикум з офіційної комунікації «Слово — зброя» (20 хв):** Тренер пояснює, що серйозні громадські організації завжди спілкуються з владою офіційною мовою.

■ *Завдання:* Учасники в парах складають шаблон офіційного колективного звернення (або запрошення до діалогу) від імені своєї новоствореної ГО до мера міста з проханням виділити приміщення для молодіжного хабу. Відпрацювання навичок ділового стилю, аргументації та оформлення «шапки» документа.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Демократична держава не може успішно існувати без сильного громадянського суспільства. Коли громадяни байдужі, влада починає зловживати повноваженнями. Активна молодь у громадських організаціях — це запобіжник від таких зловживань.

- **Ключові висновки:** Щоб змінювати світ навколо себе, не обов'язково чекати 18-річчя чи ставати депутатом. Ви можете об'єднуватися, створювати ініціативи, писати петиції та контролювати місцеву владу вже сьогодні.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Мій внесок». Кожен учасник по колу продовжує речення: «Якби я сьогодні міг заснувати громадську організацію, вона б займалася...» (наприклад, екологією, захистом тварин, правовою просвітою, контролем відбудови).

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусія (аналіз ролі громадянського суспільства).
- Проєктний менеджмент (розробка концепції власної ГО).
- Юридичний практикум (написання офіційного звернення).

Матеріали:

- Презентація з інфографікою (структура Офісу Омбудсмена, приклади найвідоміших правозахисних організацій).
- Ватмани (фліпчарт) та кольорові маркери для розробки проєктів ГО.
- Бланки або шаблони для написання офіційного звернення до органу місцевого самоврядування.

Допоміжні матеріали:

- [Про громадські об'єднання](#)
- [Як створити свою громадську організацію?](#)
- Громадська організація як система

Заняття № 41

Модуль: 4. Система захисту прав дитини.

Тема: Правоохоронні органи як інструмент вирішення конфліктів.

Мета заняття: Навчити учасників розрізняти побутові конфлікти та правопорушення; показати роль поліції (зокрема патрульної та поліцейських офіцерів громади) як ефективного медіатора та гаранта фізичної безпеки; відпрацювати навички правильного спілкування з диспетчером 102 та патрульними на місці події.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розуміють межу, за якою звичайна суперечка перетворюється на адміністративне або кримінальне правопорушення (хуліганство, погрози, пошкодження майна).
- Знають функції Поліцейського офіцера громади (ПОГ) та патрульної поліції у вирішенні конфліктів.
- Вміють правильно і стресостійко викликати поліцію, надаючи диспетчеру ключову інформацію за алгоритмом.
- Здатні контролювати власні емоції під час прибуття правоохоронців та давати чіткі пояснення.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює на фліпчарті шкалу від 1 до 10 (де 1 — це сварка за місце в автобусі, а 10 — бійка із застосуванням зброї). Тренер просить учасників назвати різні конфліктні ситуації та розмістити їх на цій шкалі.

Потім ставить запитання: «На якій позначці закінчується наша здатність вирішити конфлікт самостійно і настає час викликати поліцію?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому люди часто бояться викликати поліцію, коли стають свідками гучного конфлікту на вулиці чи у сусідів? (Страх стати «крайнім», небажання витратити час, недовіра).

- **Ключові поняття:** Ескалація конфлікту, медіація, поліцейський офіцер громади (ПОГ), адміністративне правопорушення, фіксація фактів.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Межа втручання:* Поліція не вирішує, хто правий у суперечці «чий музичний гурт кращий». Але вона втручається, коли порушуються права іншої людини: тиша після 22:00, погрози фізичною розправою, псування майна (розбили телефон під час сварки), небезпечне водіння.

- *Поліцейський офіцер громади (ПОГ) vs Патруль:* Патруль приїжджає на екстрені виклики (102), щоб зупинити гарячий конфлікт. ПОГ — це «шериф» громади. До нього можна звернутися, якщо конфлікт є тривалим (наприклад, сусіди регулярно сміються під дверима, або компанія старших підлітків систематично «окупує» дитячий майданчик, не пускаючи туди інших).

- *Алгоритм виклику 102:* Диспетчеру не потрібні емоції, йому потрібні факти за схемою «Хто — Де — Що відбувається — Чи є зброя/постраждалі».

- *Поведінка під час приїзду поліції:* Поліцейські, які прибувають на виклик, не знають, хто злочинець, а хто жертва. Головне правило: тримати руки на видноті, не робити різких рухів, не кричати на опонента, а спокійно викласти факти.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (симуляція дзвінка / рольова гра / аналіз наслідків):

○ **Вправа-симулятор «Диспетчер 102» (20 хв):** Учасники сідають спинами один до одного (робота в парах). Один — свідок конфлікту, інший — диспетчер.

■ **Завдання:** Свідок отримує картку з описом динамічної ситуації (наприклад: «Ви бачите, як біля торгового центру вашого міста двоє чоловіків агресивно штовхають підлітка, один з них тримає в руці предмет, схожий на ніж. Адреса: вул. Нове Шосе, 48»). Свідок має за 30 секунд передати диспетчеру всю необхідну інформацію, відповідаючи на його запитання. Диспетчер має перевірити, чи названа адреса, кількість порушників та наявність зброї.

○ **Рольова гра «Медіація на місці події» (30 хв):** Моделювання конфлікту, який потребує втручання як посередника.

■ **Фабула:** У місцевому парку підліток випадково врізався на електросамокаті в іншого хлопця. Ніхто сильно не постраждав, але розбився дорогий телефон хлопця-пішохода. Починається гучна сварка, хто кому має платити. Друзі з обох сторін готові до бійки. Свідок викликає поліцію.

■ **Ролі:** Власник самоката, Власник телефону, їхні Друзі (підбурювачі), Патрульні поліцейські (2 учасники).

■ **Завдання для Патрульних:** Прибути на місце, розвести сторони конфлікту в різні боки, знизити емоційний градус, відібрати пояснення у сторін і пояснити алгоритм цивільно-правового вирішення проблеми (фіксація пошкоджень, виклик батьків, подальший суд, якщо не домовляться). Показати, що поліція — це не обов'язково кайданки, а насамперед встановлення порядку і правова допомога.

○ **Аналітичний розбір «Хибний виклик» (10 хв):** Обговорення юридичної відповідальності за жартівливі або неправдиві виклики спецслужб (стаття 183 КУпАП). Чому, поки поліція їде на жартівливий виклик про «замінування» школи, десь може постраждати реальна людина.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Правоохоронні органи створені не для того, щоб їх боятися, а для того, щоб делегувати їм право на застосування сили та

вирішення гострих конфліктів. Використання поліції як інструменту — це ознака правової культури.

- **Ключові висновки:** Якщо відчуваєте, що слова закінчилися і починається фізична загроза — не намагайтеся бути героєм, викликайте 102. Правильно надана інформація диспетчеру економить хвилини, які можуть врятувати життя.

- **Зворотний зв'язок:** Вправа «Бліц-реакція». Тренер кидає м'ячик і називає ситуацію (наприклад, «сусіди свердлять о 23:00», «однокласник не віддає борг 100 грн», «біля магазину б'ють людину»). Учасник має миттєво відповісти: «Викликаю поліцію», «Звертаюсь до ПОГ» або «Вирішую цивільно/самостійно».

Методи та форми практичної роботи:

- Симуляція телефонного дзвінка в стресових умовах.
- Рольове моделювання (робота з емоціями та деескалація).
- Командний аналіз конфліктних ситуацій.

Матеріали:

- Картки із завданнями-фабулами для вправи «Диспетчер 102».
- Бейджі для учасників рольової гри (Патрульні, Свідки, Учасники конфлікту).
- М'ячик для фінальної рефлексії.
- Фліпчарт та маркери для малювання «Шкали конфлікту».

Допоміжні матеріали:

- [Поліцейський офіцер громади](#)
- [Поліцейський офіцер громади | Національна поліція України](#)
- [Патрульні поліцейські: що входить до їхніх повноважень → АКМЦ](#)
- [Як викликати поліцію: повний посібник для початківців і профі - Karpaty.net.ua](#)

Заняття № 42

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Опіка, піклування та механізми соціального захисту.

Мета заняття: Розкрити суть понять «опіка» та «піклування», пояснити їхню юридичну різницю залежно від віку дитини; ознайомити з різними формами сімейного виховання та механізмами державного соціального захисту.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють поняття «опіка» (до 14 років) та «піклування» (від 14 до 18 років).
- Розуміють пріоритетність сімейних форм виховання (усиновлення, прийомна сім'я) над інтернатними закладами.
- Знають, які права має дитина, що перебуває під піклуванням (зокрема, щодо житла та майна).
- Здатні орієнтуватися в базових механізмах соціального захисту молоді в громаді.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує аудиторію: «Уявімо, що підлітку 15 років, і він залишився без батьків. Його забирає до себе рідна бабуся і починає його виховувати. Чи стає вона автоматично його опікуном з точки зору закону, просто тому, що вона бабуся?». (Відповідь: Ні, статус потрібно оформлювати офіційно через державу).
- **Запитання / міні-дискусія:** Чому держава втручається у процес передачі дитини родичам? Для чого потрібні всі ці папери та перевірки житлових умов?

- **Ключові поняття:** Опіка, піклування, усиновлення, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ), статус дитини-сироти.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (спираючись на Цивільний та Сімейний кодекси України):

- *Головна різниця (Віковий ценз):*

- **Опіка** встановлюється над дітьми, які не досягли **14 років**. Опікун повністю представляє інтереси дитини, приймає за неї всі юридичні рішення.

- **Піклування** встановлюється над неповнолітніми віком **від 14 до 18 років**. Піклувальник не робить усе замість підлітка, а лише *допомагає* йому здійснювати свої права (дає згоду на укладення угод, захищає від зловживань). Це пов'язано з тим, що з 14 років дитина отримує неповну цивільну дієздатність.

- *Форми влаштування дітей:* Держава має чітку ієрархію. Найкраще — це **усиновлення** (дитина стає повноправним членом родини з усіма юридичними правами рідної дитини). Далі йдуть **опіка/піклування** (найчастіше це родичі). Якщо родичів немає, держава шукає **прийомну сім'ю** або створює **ДБСТ** (до 10 дітей у родині). Інтернати — це тимчасовий і крайній захід, від якого Україна поступово відмовляється.

- *Майнові права:* Опікун чи піклувальник не має права без дозволу Служби у справах дітей продавати, міняти чи здавати в оренду житло, яке належить дитині. Держава суворо стежить, щоб у 18 років юнак чи дівчина не опинилися на вулиці.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / юридичний сортувальник / кейс-аналіз):

- *Вправа «Юридичний сортувальник» (15 хв):* Тренер роздає групам картки з описом дітей різного віку та статусів.

■ *Завдання:* Розподілити картки на дві колонки — «Опіка» та «Піклування».

■ *Приклади:* 12-річна дівчинка (*Опіка*); 16-річний юнак, який навчається в коледжі (*Піклування*); 8-річні двійнята (*Опіка*); 14-річний хлопець, який має власний заробіток (*Піклування*).

○ *Кейс-аналіз «Майбутнє підлітка» (30 хв):* Робота в малих групах над складною життєвою ситуацією.

■ *Фабула:* 15-річний Олег проживає в Ірпені зі старшим 22-річним братом. Їхні батьки загинули. Брат працює і готовий забрати Олега до себе, але він орендує невелику квартиру. Сусідка каже Олегу, що оскільки брат не має власного житла, Олега обов'язково заберуть до інтернату.

■ *Завдання для команд:* Оцінити ситуацію юридично. Чи права сусідка? Що має зробити брат, щоб Олег залишився з ним?

■ *(Рішення: Сусідка не права. Пріоритет завжди надається родичам. Брату потрібно звернутися до Служби у справах дітей для оформлення піклування над Олегом. Відсутність власного житла не є абсолютною перешкодою, якщо є офіційний договір оренди та стабільний дохід для забезпечення потреб підлітка).*

○ *Проектна робота «Карта соціального захисту громади» (25 хв):* Учасники на великому ватмані створюють візуальну карту своєї громади.

■ *Завдання:* Позначити на карті інституції, які забезпечують соціальний захист молоді, і написати, з якими питаннями туди можна звернутися (Служба у справах дітей, Центр надання соціальних послуг, Безоплатна правнича допомога, молодіжні простори для психологічної підтримки і т.д.).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Держава має чіткі механізми, щоб жодна дитина не залишилася наодинці з бідною. Опіка та піклування — це не просто слова, це юридичний щит, який гарантує право на безпеку, житло та освіту.

- **Ключові висновки:** Статус дитини впливає на те, які саме рішення вона може приймати самостійно. З 14 років підліток під піклуванням має право голосу в багатьох питаннях свого життя, а держава через органи опіки контролює, щоб піклувальники діяли виключно в інтересах дитини.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Одне слово». Учасники по колу називають одне слово, з яким у них тепер асоціюється поняття соціального захисту (наприклад: надійність, контроль, родина, допомога, закон).

Методи та форми практичної роботи:

- Інтерактивне сортування понять.
- Аналіз правових кейсів (робота з життєвими ситуаціями).
- Проєктна візуалізація (створення мапи соціальних сервісів).

Матеріали:

- Картки для вправи «Юридичний сортувальник».
- Роздруковані кейси-фабули для груп.
- Ватмани (формат А1), кольорові маркери, стікери для створення карти.

Додаткові матеріали:

- [Опіка, піклування - Зміни одне життя](#)
- [Термін «Опіка, піклування» // Термінологія законодавства](#)
- [Дитячий будинок сімейного типу - МСП](#)

Заняття № 43

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Механізми подання скарги та початок офіційного розслідування.

Мета заняття: Навчити учасників розрізняти види офіційних звернень; відпрацювати навички складання юридично грамотної скарги чи заяви про правопорушення; пояснити механізм старту офіційного розслідування (реєстрація в ЄРДР) та строки розгляду документів.

Очікувані результати:

- Учасники знають ключові відмінності між пропозицією, заявою та скаргою (згідно із Законом України «Про звернення громадян»).
- Вміють скласти офіційну скаргу/заяву за правильною структурою (реквізити, суть, вимоги, підпис).
- Розуміють, що поліція зобов'язана внести заяву про злочин до ЄРДР протягом 24 годин.
- Знають, як діяти, якщо їхню заяву ігнорують або відмовляються приймати.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

• **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Уявіть, що ви прийшли до магазину, а охоронець безпідставно змушує вас роздягнутися для обшуку. Ви обурені, кричите на нього, погрожуєте судом, а він просто сміється. Чому ваші слова не працюють?». Обговорення давнього юридичного правила: «*Слова відлітають, написане залишається*» (без папірця з вхідним номером вашої проблеми для держави не існує).

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи розглядають державні органи анонімні скарги (наприклад, коментарі в Instagram місцевої ради)?

- **Ключові поняття:** Звернення громадян, скарга, заява про вчинення кримінального правопорушення, ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань), вхідний реєстраційний номер.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (Основи діловодства та кримінального процесу):

- *Закон «Про звернення громадян»:* Кожен має право звернутися до органів влади. Бувають: **пропозиція** (як зробити краще), **заява** (прохання реалізувати право), **скарга** (вимога відновити порушене право).

- *Як писати, щоб не відмовили:* Анонімні листи (без імені, адреси, підпису) не розглядаються (виняток — повідомлення про корупцію). Структура завжди однакова: «Шапка» (Кому — Від кого з контактами) → Суть (Коротко, з датами і фактами, без зайвих емоцій) → Вимоги (Що конкретно ви просите зробити) → Дата, Підпис.

- *Старт кримінального розслідування (ст. 214 КПК України):* Якщо сталася крадіжка, побиття чи шантаж, пишеться не просто скарга, а *Заява про вчинення кримінального правопорушення*. Слідчий зобов'язаний прийняти її і **не пізніше 24 годин** внести дані до ЄРДР. Тільки з цього моменту (появи номера в реєстрі) починається справжнє слідство: допити, експертизи, обшуки.

- *Що робити, якщо поліція відмовляє:* Часто поліцейські не хочуть псувати статистику і кажуть: «Та це дрібниця, ми не будемо це реєструвати». Це незаконно! У такому разі бездіяльність слідчого оскаржується слідчому судді протягом 10 днів.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота з документами / рольова гра / драфтинг):

○ **Вправа «Знайди помилку» (15 хв):** Тренер роздає групам роздруковані зразки скарг, у яких навмисно зроблені юридичні помилки (наприклад, немає зворотної адреси, текст написаний нецензурною лексикою, скарга на вчителя написана на ім'я міністра, а не директора школи).

■ **Завдання:** Виступаючи в ролі чиновників, знайти підстави, чому ці скарги можна законно викинути у смітник (залишити без розгляду).

○ **Драфтинг «Сила документа» (30 хв):** Учасники діляться на пари і отримують фабулу, максимально наближену до місцевих реалій.

■ **Фабула:** Біля вашого молодіжного простору чи школи в вашому місті є небезпечний відкритий каналізаційний люк (або стихійне сміттєзвалище). Місцеві комунальники на усні прохання не реагують.

■ **Завдання:** Написати офіційну колективну скаргу до міської ради. Учасники мають правильно оформити «шапку», чітко викласти суть (де саме знаходиться небезпека, яку загрозу несе для дітей) та сформулювати вимогу (зобов'язати комунальне підприємство закрити люк протягом тижня).

○ **Рольова гра «Подача заяви в поліцію» (25 хв):**

■ **Сценарій:** Підліток приходить до чергової частини поліції подати заяву про те, що в нього вкрали електросамокат.

■ **Ролі:** Заявник, Черговий поліцейський (який намагається відмовити: "Хлопче, ти його сам десь загубив, іди додому, не заважай працювати").

■ **Завдання заявника:** Не здаватися, посилатися на ст. 214 КПК України, вимагати прийняти заяву, зареєструвати її та видати витяг з ЄРДР (або талон-повідомлення). Відпрацювання стресостійкості у спілкуванні з посадовцями.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Правова держава спілкується мовою документів. Грамотно складена скарга або заява, на якій стоїть штамп із вхідним номером, діє набагато ефективніше, ніж тисячі гнівних коментарів у соцмережах.

- **Ключові висновки:** Ніколи не віддавайте оригінали важливих документів чи доказів, завжди робіть копії. Завжди вимагайте підтвердження того, що вашу заяву прийнято (відмітка на вашому примірнику, талон, номер в ЄРДР).

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій алгоритм». Учасники коротко підсумовують: «Якщо мої права порушать, мої перші три кроки при написанні скарги будуть такими...» (зібрати факти, правильно оформити шапку, зареєструвати документ).

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз документів на наявність помилок.
- Драфтинг (практичне складання юридичних текстів).
- Рольове моделювання (відпрацювання навичок наполегливості).

Матеріали:

- Зразки «бракованих» скарг для першої справи.
- Бланки (шаблони) для написання заяв/скарг.
- Роздруківка ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (про початок досудового розслідування).
- Фліпчарт, маркери.

Допоміжні матеріали:

- [Зразок письмової заяви про вчинення злочину](#)
[Н](#)
- [Як правильно скласти та подати заяву про вчинене кримінальне правопорушення?](#)
- [Як правильно подати скаргу у сфері державної реєстрації](#)

Заняття № 44

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Роль міжнародних організацій у захисті дітей.

Мета заняття: Сформувати розуміння міжнародної системи захисту прав людини; ознайомити з мандатами ключових організацій (ООН, ЮНІСЕФ, Міжнародний Комітет Червоного Хреста) та механізмом звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між гуманітарними місіями (які надають пряму допомогу) та міжнародними судовими інстанціями.
- Знають, які функції виконують ЮНІСЕФ та Червоний Хрест, особливо в умовах збройних конфліктів.
- Обізнані з правилом «вичерпання національних засобів захисту» перед зверненням до ЄСПЛ.
- Вміють аналізувати ситуації та визначати, компетенцією якої міжнародної інституції є вирішення конкретної проблеми.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Ми знаємо, як написати скаргу в поліцію чи звернутися до суду. Але уявіть, що ви пройшли місцевий суд, апеляцію, Верховний Суд України, а справедливості так і не досягли. Чи означає це, що боротьбу закінчено? До кого скаржитися на саму державу?».
- **Запитання / міні-дискусія:** Тренер просить учасників згадати перші місяці після деокупації (вашого, чи іншого міста). Логотипи яких міжнародних

організацій вони найчастіше бачили на коробках із допомогою, автомобілях чи будівельних матеріалах під час відновлення ліцеїв та лікарень вашого міста?

● **Ключові поняття:** Міжнародне право, ООН, ЮНІСЕФ (UNICEF), МКЧХ (Червоний Хрест), ЄСПЛ (Європейський суд з прав людини), гуманітарна допомога, Конвенція.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення (Глобальні гравці та їхні ролі):

○ *Організація Об'єднаних Націй (ООН) та ЮНІСЕФ:* ООН — це глобальний майданчик, де країни домовляються про правила гри (наприклад, приймають Конвенцію про права дитини). ЮНІСЕФ — це спеціальний дитячий фонд ООН. Вони не судять злочинців, їхня мета — порятунок і розвиток (чиста вода, вакцини, відбудова шкіл, психологічна підтримка під час воєн).

○ *Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ):* Це нейтральна організація, що має унікальний мандат працювати під час війн. Вони шукають зниклих безвісти, відвідують військовополонених та організовують «зелені коридори» для евакуації дітей із зон бойових дій.

○ *Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ):* Це міжнародний суд, розташований у Страсбурзі. Він розглядає скарги людей **проти держав**, які порушили їхні права.

○ *Правило доступу до ЄСПЛ:* Туди не можна написати одразу після того, як вас образив продавець у магазині. До ЄСПЛ звертаються лише тоді, коли людина пройшла всі судові інстанції у своїй країні (аж до Верховного Суду) і не знайшла захисту. Подати скаргу можна протягом 4 місяців після остаточного рішення національного суду.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / сортування / кейс-фільтр):

○ **Вправа «Чий це мандат?» (15 хв):** Тренер роздає групам картки з емблемами організацій (ЮНІСЕФ, Червоний Хрест, ЄСПЛ, Інтерпол) та набір ситуацій.

■ **Завдання:** З'єднати організацію з проблемою, яку вона вирішує.

■ **Ситуації:** 1. Забезпечення генераторами дитячої лікарні (ЮНІСЕФ). 2. Розшук родини, розлученої під час бойових дій (МКЧХ). 3. Визнання незаконним рішення українського суду про вилучення дитини з родини (ЄСПЛ). 4. Організація міжнародного розшуку викрадача дитини (Інтерпол).

○ **Кейс-фільтр «Дорога до Страсбурга» (30 хв):** Робота з юридичною логікою. Команди отримують 3, чи більше життєвих ситуацій.

■ **Завдання:** Визначити, чи прийме ЄСПЛ ці справи до розгляду (чи пройдено «фільтр» прийнятності).

■ **Ситуація 1:** Підлітка незаконно затримала поліція, місцевий суд визнав дії поліції правильними, але підліток не подавав апеляцію, бо розчарувався, і відправив скаргу прямо в ЄСПЛ. (Відповідь: ЄСПЛ відмовить. Не вичерпані національні засоби захисту — не було апеляції та касації).

■ **Ситуація 2:** У родини зруйновано будинок, суди в Україні тривали 3 роки, Верховний Суд виніс остаточне рішення в січні, а скаргу в ЄСПЛ подали у вересні. (Відповідь: ЄСПЛ відмовить. Пропущено строк звернення, який становить 4 місяці).

○ **Міні-проект «Глобальні цілі локально» (25 хв):** Учасники об'єднуються в одну велику команду.

■ **Завдання:** Відкрити на смартфонах «17 Цілей сталого розвитку ООН» (ЦСР). Обрати 2 цілі, які безпосередньо стосуються молоді (наприклад, Ціль 4: Якісна освіта; Ціль 16: Мир, справедливість та сильні інститути). Швидко напрацювати 3 реалістичні ідеї, як їхній Молодіжний клуб правосуддя може допомогти досягти цих цілей на рівні своєї громади протягом наступного місяця.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Міжнародні організації — це не далекі чиновники в костюмах, це реальна допомога, яка працює на місцях. Міжнародне правосуддя (як ЄСПЛ) діє повільно, але його рішення є обов'язковими для виконання державами і здатні змінювати закони цілих країн.

- **Ключові висновки:** Держава не може свавільно порушувати права своїх громадян, оскільки вона контролюється міжнародною спільнотою. Проте, перш ніж шукати захисту за кордоном, необхідно навчитися повноцінно використовувати всі доступні інструменти у власній країні.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Масштаб». Учасники по колу продовжують фразу: «Для мене стало відкриттям, що міжнародна організація може...».

Методи та форми практичної роботи:

- Робота з символікою та мандатами (вправа на співвіднесення).
- Аналіз процесуальних строків та умов (Кейс-фільтр).
- Проектний мозковий штурм (робота з Цілями ООН).

Матеріали:

- Картки з логотипами (ЮНІСЕФ, МКЧХ, ЄСПЛ, Інтерпол) та картки з описами ситуацій.
- Роздруковані кейси для допуску до ЄСПЛ.
- Фліпчарт, маркери. (За бажанням можна роздрукувати плакат із 17 Цілями сталого розвитку ООН).

Допоміжні матеріали:

- [Історія ЮНІСЕФ | UNICEF](#)
- [Про нас | МКЧХ в Україні](#)
- [Що таке Європейський суд з прав людини та яку роль він виконує?](#)
- [ІНТЕРПОЛ](#)
- [Організація Об'єднаних Націй — Вікіпедія](#)

Заняття № 45

Модуль: 4. Система захисту прав дитини

Тема: Цифровий щит: Як працює Кіберполіція та механізми захисту прав в інтернеті.

Мета заняття: Ознайомити учасників із функціями Департаменту кіберполіції; навчити розпізнавати специфічні онлайн-злочини (фішинг, грумінг, кібербулінг, шантаж); відпрацювати навички правильної фіксації цифрових доказів та подання електронного звернення.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що інтернет не забезпечує абсолютної анонімності, а цифрові сліди залишаються назавжди.
- Вміють правильно робити скріншоти та зберігати посилання для подальшого використання як доказів у суді.
- Знають алгоритм подання електронної заяви на офіційному сайті Кіберполіції.
- Знайомі з проектом «БРАМА» (колишня «Мрія») та знають, як допомагати блокувати шахрайські та ворожі ресурси.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Хто з вас хоча б раз отримував повідомлення від невідомих із проханням проголосувати за них у конкурсі або позичити гроші від імені друга?». Усі піднімають руки. Тренер: «А хто після цього написав заяву в поліцію?». Майже ніхто. Обговорення: чому ми звикли ігнорувати онлайн-злочини і як цим користуються шахраї.

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи можна вважати злочином, якщо людина створила фейкову сторінку з вашим фото і пише від вашого імені? Як змусити адміністрацію соцмережі видалити її?

- **Ключові поняття:** Кіберполіція, цифровий слід, IP-адреса, фішинг, сексторшн (інтимний шантаж), електронні докази.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Пояснення:**

- *Кіберполіція України:* Це спеціальний підрозділ Національної поліції. Вони не патрулюють вулиці, їхнє «місце злочину» — сервери, соцмережі та даркнет. Вони розслідують викрадення акаунтів, онлайн-шахрайство, поширення дитячої порнографії та піратство.

- *Ілюзія видаленого повідомлення:* Багато хто думає: «Я видалив чат, отже, доказів немає». Насправді всі дані зберігаються на серверах провайдерів та соцмереж (логіни, час входу, прив'язані номери). За запитом слідчого Кіберполіції компанії (навіть Meta чи Google) надають цю інформацію.

- *Правила фіксації доказів:* Суд не повірить просто словам «він мені погрожував». Щоб скріншот став доказом, на ньому має бути видно: 1. Дату і час. 2. URL-адресу сторінки або точний нікнейм (або номер телефону) кривдника. Бажано також скопіювати посилання на профіль порушника і зберегти його в текстовий документ, оскільки нікнейм можна змінити.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (Кібер-симуляція / робота з електронними зверненнями / проєктна діяльність):

- *Вправа «Аудит скріншотів» (20 хв):* Тренер виводить на екран (або роздає) кілька варіантів скріншотів із погрозами чи фактами кібербулінгу.

■ *Завдання для груп:* Визначити, які з цих скріншотів прийме поліція, а які — ні (наприклад, обрізаний скріншот без дати і нікнейма; скріншот, де видно лише текст, але не видно, з якого акаунта він надісланий). Учасники мають скласти коротку пам'ятку «Ідеальний цифровий доказ».

○ *Кейс-аналіз «Сексторин: Шах і Мат» (25 хв):* Робота з дуже поширеною серед підлітків проблемою — шантажем.

■ *Фабула:* 16-річна дівчина познайомилася в Instagram з хлопцем. Після тривалого спілкування вона надіслала йому приватні фото. Наступного дня він виявився шахраєм і вимагає 5000 грн, погрожуючи розіслати ці фото всім її підписникам.

■ *Алгоритм дій (який мають розробити учасники):* 1. Не платити (шантажист ніколи не зупиниться). 2. Зробити правильні скріншоти профілю шахрая та його реквізитів (якщо він дав номер картки). 3. Заблокувати кривдника. 4. Разом із батьками подати електронну заяву на сайті Кіберполіції.

○ *Симуляція «Електронне звернення» (15 хв):* Команди заходять зі смартфонів на офіційний сайт Кіберполіції (ticket.cyberpolice.gov.ua). Тренер дає їм навчальну легенду (наприклад, фішинговий сайт, який маскується під «Підтримку»).

■ *Завдання:* Пройти всі кроки заповнення форми зворотного зв'язку (вибір категорії злочину, опис ситуації, прикріплення доказів), зупинившись **лише на кнопці «Відправити»**. Це знімає бар'єр перед зверненням до правоохоронців.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Інтернет — це публічне місце, де діють ті самі закони України, що й на вулиці. Кіберполіція має достатньо інструментів, щоб знайти злочинця навіть за анонімним профілем, але для цього їм потрібна грамотна допомога від потерпілих на етапі збору скріншотів.

- **Громадська діяльність (Презентація проєкту «БРАМА»):** Тренер коротко розповідає про офіційний бот Кіберполіції (проєкт «БРАМА»), куди кожен свідомий громадянин може надсилати посилання на ворожі Telegram-канали або групи з продажу наркотиків для їх масового блокування.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Мій firewall». Учасники кажуть: «Сьогодні я зрозумів/-ла, що моя найкраща зброя проти онлайн-злочинів — це...» (наприклад, критичне мислення, вміння робити скріншоти, не розголошувати особисті дані).

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз візуальних даних (робота зі скріншотами).
- Моделювання кризової ситуації та розробка алгоритму захисту.
- Практичне ознайомлення з державними електронними сервісами (навігація сайтом).

Матеріали:

- Зразки правильних та неправильних скріншотів (роздруковані або на екрані).
- Смартфони з доступом до інтернету для учасників (щоб відкрити сайт Кіберполіції).
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Чим займається українська кіберполіція та коли до неї варто звертатися - Bazilik Media](#)
- [Кібер Брама](#)
- [Кіберполіції](#)

Заняття № 46

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Правила війни (Основи МГП): Чому навіть збройні конфлікти мають межі.

Мета заняття: Сформувати в учасників базове розуміння Міжнародного гуманітарного права; пояснити різницю між правом *на* війну (*jus ad bellum*) та правом *під час* війни (*jus in bello*); ознайомити з ключовими принципами Гаазького та Женевського права.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що війна не є зоною абсолютної вседозволеності, а регулюється чіткими міжнародними договорами.
- Знають фундаментальну різницю між «Гаазьким правом» (методи і засоби ведення бою) та «Женевським правом» (захист жертв війни).
- Здатні пояснити чотири базові принципи МГП: гуманність, розрізнення, пропорційність та військову необхідність.
- Вміють аналізувати гіпотетичні ситуації на предмет дотримання або порушення базових правил МГП.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює на фліпчарті знак «Безліміт» (нескінченність) і перекреслює його. Запитує: «Коли починається збройний конфлікт, багато хто думає, що закони перестають діяти і можна робити все, що завгодно, аби перемогти. Як ви вважаєте, навіщо людство вигало правила для такого жахливого явища, як війна? Хіба злочинці їх дотримуються?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи поширюються правила дорожнього руху на тих, хто їх порушує? (Так, саме тому їх можна притягнути до відповідальності). Аналогічно діють і правила війни.

- **Ключові поняття:** Міжнародне гуманітарне право (МГП), Женевські конвенції (1949), Гаазькі конвенції, *jus in bello*.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

Пояснення:

- *Дві гілки одного дерева:*

1. Правом на застосування сили (хто на кого напав і чи було це законно) займається Статут ООН. МГП цим не цікавиться. МГП вступає в дію автоматично, щойно лунає перший постріл. Його не хвилює, хто правий, а хто винен у початку війни — правила захисту однакові для всіх.

- *Женевське право (Захист):* Спрямоване на захист тих, хто не воює або вже не воює (цивільні, поранені, хворі, військовополонені, медики, капелани).

- *Гаазьке право (Засоби та методи):* Встановлює правила для тих, хто воює. Воно каже: «Право сторін обирати методи і засоби ураження не є безмежним» (заборона отрути, певних видів куль, віроломства тощо).

- *Чотири кити МГП (Базові принципи):*

1. **Розрізнення:** Завжди відрізняй військових від цивільних, військові об'єкти від цивільних. Атакувати можна ТІЛЬКИ військових.

2. **Військова необхідність:** Застосовуй силу лише для того, щоб змусити ворога здатися або послабити його армію. Знищення заради руйнування — злочин.

3. **Пропорційність:** Випадкова шкода цивільним під час удару по військовій цілі не повинна бути надмірною порівняно з очікуваною військовою перевагою.

4. **Гуманність (Зайві страждання):** Заборонено використовувати зброю, яка завдає невиправданого болю або каліцтв, якщо військової мети можна досягти інакше.

3. Практична частина (60-80 хв)

Виконання завдань (робота в групах / аналіз ситуацій / правовий світлофор):

○ **Вправа «Правовий світлофор» (15 хв):** Тренер зачитує твердження. Учасники мають підняти зелену картку (Дозволено МГП) або червону (Заборонено).

■ *Маскувати танк під машину швидкої допомоги.* (Червона — це віроломство, заборонено Гаазьким правом).

■ *Взяти в полон солдата ворожої армії.* (Зелена — полон дозволений, це спосіб вивести комбатанта з бою без вбивства).

■ *Застосувати отруйний газ, щоб уникнути міських боїв.* (Червона — заборонена зброя).

■ *Лікувати поранених ворогів у своєму госпіталі.* (Зелена — це прямий обов'язок за Женевськими конвенціями).

○ **Кейс-аналіз «Дилема пропорційності» (30 хв):** Учасники діляться на малі групи.

■ *Фабула:* Військова розвідка виявила, що на даху звичайної діючої школи ворог встановив систему зв'язку, яка координує всі удари по вашому місту. Школа працює, там є люди. Знищити систему можна лише ракетним ударом, який зруйнує будівлю.

■ *Завдання:* Використовуючи принципи «Розрізнення» та «Пропорційності», обговорити, чи буде удар по цій будівлі порушенням МГП. (Аналіз: Будівля втратила цивільний статус, оскільки використовується у військових цілях. Однак командир повинен оцінити *пропорційність* — чи

виправдовує знищення антени потенційні жертви серед цивільних, і чи можливо попередити їх про атаку, або обрати іншу зброю).

○ **Міні-проект «Кодекс Лицаря vs Кодекс МГП» (25 хв):** Команди отримують аркуші паперу.

■ **Завдання:** Згадати або знайти в інтернеті будь-яке правило з історичних кодексів честі (самураї, лицарі, козаки) і порівняти його з сучасним МГП. Наприклад: лицарська заборона бити в спину беззбройного трансформувалася в сучасний захист осіб *hors de combat* (тих, хто вийшов з бою). Мета — показати, що МГП не виникло з нічого, це еволюція людської моралі.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** МГП — це межа, яка відділяє цивілізовану армію від варварів. Навіть якщо одна сторона грубо порушує правила, це не дає іншій стороні юридичного права порушувати їх у відповідь.

● **Ключові висновки:** Правила війни існують для того, щоб після закінчення конфлікту ворогуючі суспільства мали хоча б мінімальний шанс на відновлення миру та збереження базової людяності. Порушення цих правил не має терміну давності.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Фундамент». Кожен учасник озвучує: «З чотирьох принципів МГП мені здається найскладнішим для виконання на практиці принцип..., тому що...».

Методи та форми практичної роботи:

- Експрес-тестування тверджень («Правовий світлофор»).
- Аналіз складних морально-правових дилем (кейс із пропорційністю).
- Командна робота та історичні паралелі.

Матеріали:

- Зелені та червоні картки для кожного учасника (для світлофора).

- Роздруковані кейси-фабули для груп.
- Фліпчарт або дошка для запису чотирьох принципів МГП.

Допоміжні матеріали:

- [Яка різниця між Jus ad bellum та Jus in bello | МГП](#)
- [Лицарський кодекс честі](#)
- [У чому різниця між jus ad bellum та jus in bello? | МКЧХ в Україні](#)
- [Що таке право на війну та право війни?](#)

Заняття № 47

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Хто є хто на полі бою: Статуси в МГП. Розмежування між комбатантами, некомбатантами, найманцями, шпигунами та цивільним населенням.

Мета заняття: Навчити учасників класифікувати осіб під час збройного конфлікту згідно з нормами МГП; пояснити критерії законного комбатанта та правові наслідки отримання кожного зі статусів (право на застосування зброї, право на статус військовополоненого, право на захист).

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між законним комбатантом та цивільною особою.
- Знають 4 обов'язкові критерії, яким має відповідати комбатант (командування, форма/знаки розрізнення, відкрите носіння зброї, дотримання законів війни).
- Здатні аргументовано пояснити, чому бійці Інтернаціонального легіону ЗСУ є законними комбатантами, а члени російських приватних військових компаній (ПВК) — незаконними найманцями.
- Усвідомлюють наслідки безпосередньої участі цивільних осіб у бойових діях.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить питання: «Уявіть, що цивільний чоловік, який не служить в армії, бере власну мисливську рушницю і стріляє у

ворожого солдата, захищаючи своє село. З точки зору моралі — він герой. А ким він є з точки зору Міжнародного гуманітарного права? Чи має він право це робити?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому військові обов'язково носять форму з шевронами та яскравими стрічками (скотчем) на рукавах, навіть якщо це демаскує їх на полі бою?

- **Ключові поняття:** Комбатант, некомбатант, цивільна особа, військовополонений (POW), найманець, шпигун, леве ан мас (levée en masse — масове повстання).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Комбатанти (Законні бійці):** Це особи, які входять до складу збройних сил. Тільки вони мають законне право вбивати ворога і руйнувати військові об'єкти. Якщо комбатант потрапляє в полон, його не можна судити за сам факт участі у війні — він отримує статус **військовополоненого**. Критерії комбатанта: має командира, носить помітну здалеку емблему/форму, відкрито носить зброю, дотримується законів війни.

- **Некомбатанти:** Медики та капелани у складі збройних сил. Вони носять військову форму, але не мають права застосовувати зброю для нападу (лише для самозахисту та захисту поранених). Їх заборонено атакувати. У разі захоплення ворогом вони не вважаються військовополоненими, а отримують статус «затриманого персоналу», щоб продовжувати лікувати полонених.

- **Цивільне населення:** Особи, які не належать до збройних сил. Мають повний імунітет від нападів. АЛЕ: якщо цивільний бере до рук зброю і починає стріляти (безпосередня участь у бойових діях), він втрачає захист на час бою і стає законною ціллю. Якщо його спіймають — він не матиме статусу військовополоненого і постане перед судом за вбивство. Виняток: стихійне повстання населення при наближенні ворога (levée en masse), якщо вони відкрито носять зброю.

- **Найманці та Шпигуни:** Найманець воює виключно заради особистої фінансової вигоди (сума значно перевищує зарплату звичайного солдата), не є громадянином жодної зі сторін конфлікту і не входить до офіційних збройних сил. Шпигун збирає дані, перевдягнувшись у цивільне або форму ворога. Обидві категорії **не мають права** на статус військовополоненого.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Сортування статусів» (20 хв):** Тренер роздає учасникам картки з описом різних осіб. Завдання — визначити їхній правовий статус в МГП (Комбатант, Некомбатант, Цивільний, Шпигун, Найманець) та чи мають вони право на статус полоненого.

- *Приклади на картках:* Кухар у військовій частині (Комбатант); військовий медик із червоним хрестом на шоломі (Некомбатант); бабуся, яка передає координати ворога через бот «Ворог» (Цивільна особа, що бере безпосередню участь у бойових діях — втрачає захист); особа в цивільному, яка в тилу фотографує військову базу (Шпигун).

- **Кейс-аналіз «Інтернаціональний легіон vs ПВК» (25 хв):** Команди отримують фабулу для правового аналізу.

- *Завдання:* Ворожа пропаганда називає іноземців, що воюють за Україну, «найманцями», погрожуючи їм стратою. Учасники мають спростувати це твердження нормами МГП (Додатковий протокол I, ст. 47).

- *Аргументація для пошуку:* Іноземці в Інтернаціональному легіоні офіційно включені до складу ЗСУ (мають командирів), носять форму ЗСУ, відкрито носять зброю і отримують таку ж зарплату, як українські солдати. Отже, вони є законними **комбатантами**, а не найманцями, і мають повне право на статус військовополоненого. Натомість представники ПВК (як-от «Вагнер») не є частиною офіційної армії та воюють за комерційними контрактами — вони не мають законного права на участь у війні.

- **Міні-дебати «Партизани в окупації» (20 хв):** Обговорення складної правової дилеми. Якщо місцеві жителі в окупації вночі підривають потяг ворога, не маючи форми та знаків розрізнення, ким вони є? (Юридична реальність: без форми і відкритого носіння зброї МГП не визнає їх законними комбатантами. Для держави-окупанта вони є злочинцями. Це демонструє, що МГП захищає лише тих, хто грає за правилами і дозволяє відрізнити себе від цивільних).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Статуси в МГП існують не для бюрократії, а для того, щоб на полі бою працював головний принцип — розрізнення. Якщо солдат не бачить форми, він не знає, хто перед ним, що призводить до жертв серед мирного населення.

- **Ключові висновки:** Право застосовувати зброю є привілеєм, який надається державою своїм військовим (комбатантам). В обмін на виконання законів війни вони отримують гарантію збереження життя та гідного поводження в разі потрапляння в полон.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій інсайт». Учасники по черзі продовжують фразу: «Найбільш несподіваним правовим фактом про учасників війни для мене сьогодні стало те, що...».

Методи та форми практичної роботи:

- Кейс-аналіз з елементами фактчекінгу та спростування пропаганди.
- Інтерактивне сортування (робота з картками статусів).
- Дискусія щодо правових дилем асиметричної війни.

Матеріали:

- Набори карток для вправи «Сортування статусів» (по одному на кожную групу).

- Роздруківка Витягу зі статті 47 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (визначення найманця).

- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Що таке міжнародне гуманітарне право і кого воно захищає? - Jurfem](#)
- [Міжнародне гуманітарне право](#)
- [міжнародне гуманітарне право](#)
- [Що таке ПВК, яка їх історія і чому вони потрібні?](#)

Заняття № 48

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Щит для цивільних та інфраструктури: Захищені об'єкти. Чому не можна атакувати школи, лікарні, електростанції та культурну спадщину. Що таке принцип пропорційності та розрізнення.

Мета заняття: Сформувати в учасників вміння відрізнити цивільні об'єкти від законних військових цілей згідно з МГП; пояснити умови, за яких захищений об'єкт втрачає свій імунітет; навчити застосовувати принцип пропорційності при аналізі військових ударів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють базовий принцип розрізнення щодо об'єктів (військові цілі vs цивільні об'єкти).
- Знають спеціальні міжнародні розпізнавальні знаки (Червоний Хрест, Блакитний Щит) та об'єкти, які вони захищають.
- Здатні пояснити концепцію «об'єктів подвійного призначення» (наприклад, мостів чи електростанцій).
- Вміють аналізувати гіпотетичні атаки через призму принципу пропорційності.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер просить учасників згадати перші місяці повномасштабного вторгнення та руйнування в Бучі, Гостомелі, Мелітополі чи інших містах. Чому ворог атакував не лише військові бази, а й торговельні центри, мости та підстанції? Чи кожна зруйнована будівля є порушенням законів війни?

- **Запитання / міні-дискусія:** Уявіть, що ворожа армія розмістила свій склад боєприпасів у приміщенні діючої лікарні. Чи має право інша сторона завдати удару по цій лікарні?

- **Ключові поняття:** Цивільний об'єкт, військова ціль, принцип розрізнення, принцип пропорційності, об'єкти подвійного призначення, Блакитний щит.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Принцип розрізнення об'єктів:** МГП чітко говорить, що сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільні та військові об'єкти. Військова ціль — це об'єкт, який за своєю природою, розташуванням або використанням робить ефективний внесок у воєнні дії ворога (наприклад, база, радар, завод зі зброєю). Все інше — це цивільні об'єкти, їх атакувати суворо заборонено.

- **Категорії особливо захищених об'єктів:**

- *Медичні заклади та транспорт:* Захищені емблемою Червоного Хреста/Півмісяця.

- *Культурна спадщина та релігійні споруди:* Захищені знаком «Блакитний щит». Нищення музеїв чи історичних пам'яток є воєнним злочином.

- *Установки, що містять небезпечні сили:* АЕС, дамби, греблі. Навіть якщо вони є військовими цілями, їх атака заборонена, якщо це вивільнить небезпечні сили і спричинить катастрофічні втрати серед цивільних.

- **Втрата захисту:** Школа або лікарня — це цивільний об'єкт. Але якщо ворог ставить на даху школи снайпера або ховає в підвалі танки, школа *втрачає свій захист* і перетворюється на законну військову ціль. Відповідальність за наслідки несе та сторона, яка використала цивільний об'єкт як живий щит.

- **Об'єкти подвійного призначення та Пропорційність:** Електростанція, яка живить і лікарні, і військові заводи ворога, є об'єктом подвійного призначення. Якщо командир вирішує її атакувати, він має застосувати **принцип пропорційності**: очікувана конкретна військова перевага від удару має бути

більшою за очікувану шкоду цивільному населенню (замерзання людей, зупинка лікарень). Якщо шкода надмірна — удар є незаконним.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Військовий радар» (20 хв):** Команди отримують списки об'єктів.

- *Завдання:* Відсортувати їх на 3 колонки: Законна військова ціль / Цивільний об'єкт / Об'єкт подвійного призначення.

- *Перелік:* Склад боєприпасів (Ціль); Завод із виробництва дронів (Ціль); Дитячий садок (Цивільний); Залізничний міст через річку (Подвійне призначення — по ньому їздять і пасажирів, і танки); Храм XIX століття (Цивільний/Культурний); Телевежа (Подвійне призначення).

- **Кейс-аналіз «Ціна удару» (25 хв):** Робота з принципом пропорційності.

- *Фабула:* Розвідка доповідає, що у підземному паркінгу великого житлового комплексу, де досі живуть сотні цивільних людей, ховається вище командування ворога. Знищити його можна лише потужною бомбою, яка гарантовано зруйнує весь будинок.

- *Завдання:* Виступити в ролі військових юристів. Чи дозволяє МГП такий удар? Команди мають зважити "військову перевагу" (знищення штабу) та "випадкову шкоду" (загибель сотень цивільних). Мета вправи — показати, що МГП часто не дає чорно-білих відповідей, але забороняє удари, де шкода цивільним очевидно непропорційна.

- **Драфтинг «Захист культурної спадщини» (15 хв):**

- *Завдання:* Учасники згадують найважливішу історичну чи культурну будівлю свого регіону (наприклад, Будинок культури, історичний музей). Вони мають створити аргументовану довідку для уявного міжнародного трибуналу: чому ця будівля не може бути військовою ціллю і яке значення вона має для збереження ідентичності громади.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Інфраструктура міста — це не просто цегла та бетон, це система забезпечення життя людей. МГП суворо забороняє перетворювати виживання цивільного населення на інструмент ведення війни.

- **Ключові висновки:** Статус об'єкта може змінюватися. Якщо військові ховаються за спинами цивільних у лікарнях чи школах, саме вони вчиняють воєнний злочин «використання живих щитів» і несуть провину за перетворення мирного об'єкта на мішень.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Зміна фокуса». Учасники озвучують: «Сьогодні я зрозумів, що оцінити законність удару по мосту чи заводу насправді складно, тому що...».

Методи та форми практичної роботи:

- Аналітичне сортування (вправа на розрізнення об'єктів).
- Моделювання військово-правової дилеми (кейс із пропорційністю).
- Колективне обговорення та аргументація.

Матеріали:

- Картки з назвами інфраструктурних об'єктів для сортування.
- Роздруковані візуальні знаки МГП (Червоний Хрест, Блакитний Щит, знак об'єктів із небезпечними силами — три помаранчеві кола) для демонстрації.
- Фліпчарт, маркери.

Додаткові матеріали:

- [Міжнародне гуманітарне право забороняє напади на цивільні об'єкти – Товариство Червоного Хреста України](#)
- [Термін «Об'єкти, які знаходяться під захистом МГП» // Термінологія законодавства](#)

- [Законна військова ціль — Вікіпедія](#)
- [Про людяність, мораль та правила ведення війни | АрміяInform](#)
- ПРАВО ЗНАТИ. Правила ведення війни. Серія 4 | ENG. THE RIGHT...
- ПРАВО ЗНАТИ. Правила ведення війни. Серія 3 | ENG. THE RIGHT...

Заняття № 49

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Заборонена зброя та методи ведення війни: віроломство vs військова хитрість.

Мета заняття: Пояснити учасникам критерії заборони певних засобів ведення війни (невибірковість та надмірні страждання); навчити чітко розрізняти легальну військову хитрість від воєнного злочину — віроломства.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють два головні критерії заборони зброї: невибірковий характер (неможливість націлити лише на військових) та заподіяння зайвих страждань.
- Знають, чому хімічна, біологічна зброя та протипіхотні міни є незаконними.
- Здатні пояснити різницю між військовою хитрістю (маскування, дезінформація) та віроломством (обман з використанням захисних статусів).
- Вміють аналізувати бойові ситуації та кваліфікувати дії сторін за нормами Гаазького права.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить провокаційне запитання: «Уявіть, що снайпер одягає білий жилет із великим червоним хрестом, щоб ворог подумав, що він медик, не стріляв у нього і дозволив підійти ближче. Це геніальний тактичний хід чи воєнний злочин? Чому?»».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому міжнародне право забороняє отруювати колодязі з водою, навіть якщо з них п'ють солдати ворога?

- **Ключові поняття:** Засоби ведення війни (зброя), методи ведення війни (тактика), невибіркова зброя, віроломство (perfidy), військова хитрість (ruses of war).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Заборонена зброя (Засоби):** МГП забороняє зброю за двома критеріями.

- *Невибірковість («Сліпа зброя»):* Зброя, яку неможливо націлити виключно на військовий об'єкт. Наприклад, біологічна зброя (віруси) або хімічні гази поширюються за вітром і вбивають усіх підряд, включно з цивільними дітьми. До цієї категорії належать і протипіхотні міни (наприклад, міни-«пелюстки»), які лежать роками і спрацьовують від ваги будь-якої людини, незалежно від її статусу.

- *Надмірні страждання:* Зброя, яка завдає болю і каліцтв, що не є виправданими військовою необхідністю (наприклад, кулі, що розриваються всередині тіла, або лазери, спеціально створені для засліплення солдатів). Мета війни — вивести ворога з ладу, а не змушувати його нестерпно страждати.

- **Методи: Віроломство vs Хитрість:**

- *Військова хитрість (Дозволено):* Це дії, спрямовані на те, щоб ввести ворога в оману, але які **не порушують норм міжнародного права**. Приклади: маскування танків гілками, створення надувних макетів техніки (щоб ворог витратив ракети на пустушки), дезінформація в радіоефірі. Ворог має бути готовим до того, що його спробують перехитрити.

- *Віроломство (Заборонено):* Це зловживання довірою ворога з використанням міжнародних захисних знаків. Воно руйнує саму основу МГП. Приклади: симулювання поранення або здачі в полон (підняття білого прапора), щоб раптово відкрити вогонь; використання форми ворожої армії під час бою; використання емблем Червоного Хреста чи ООН для прикриття зброї.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Хитрість чи Злочин?» (20 хв):** Команди отримують набір карток із ситуаціями.

- *Завдання:* Розподілити картки на дві колонки («Військова хитрість» та «Віроломство») і пояснити свій вибір.

- *Приклади для карток:* Перевдягнутися у форму миротворців ООН, щоб пройти блокпост (Віроломство). Побудувати з фанери фальшивий аеродром (Хитрість). Сховати зенітну установку в машині швидкої допомоги (Віроломство). Зашифрувати повідомлення так, щоб ворог розшифрував хибний наказ (Хитрість). Підняти білий прапор, а коли ворожі солдати вийдуть прийняти полонених — закидати їх гранатами (Віроломство).

- **Кейс-аналіз «Сліпа загроза» (25 хв):** Робота з наслідками застосування забороненої зброї.

- *Фабула:* Після відступу ворожих військ у лісах навколо населених пунктів та на сільськогосподарських полях залишилися тисячі протипіхотних мін.

- *Завдання:* Проаналізувати цю ситуацію з точки зору МГП. Чому Конвенція про заборону протипіхотних мін (Оттавська конвенція) настільки важлива? Учасники мають скласти список довгострокових наслідків для цивільного населення громади (неможливість відновлення інфраструктури, травмування дітей під час прогулянок, загроза для фермерів та лісників) і довести, що ця зброя є невибірковою.

- **Дискусія «Кінець довіри» (25 хв):**

- *Ситуація:* Підрозділ регулярно порушує закон: бійці піднімають білий прапор, симулюючи здачу в полон, а потім стріляють впритул.

- *Завдання для обговорення:* Учасники мають спрогнозувати, що станеться на полі бою через тиждень такої тактики. (Головний висновок, до якого має дійти група: війська взагалі перестануть брати в полон і вірити білому прапору. Вони будуть розстрілювати на відстані будь-кого, хто хоче здатися. Отже, віроломство в

першу чергу шкодить тим солдатам, які дійсно захочуть скласти зброю і зберегти собі життя).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** МГП стоїть на захисті базової людяності. Заборона певних видів зброї існує для того, щоб після завершення бойових дій цивільне населення могло безпечно повернутися до своїх домівок, а не жити на мінних полях чи отруєних територіях.

- **Ключові висновки:** Обдурити ворога за допомогою надувного танка — це майстерність. Зіграти на милосерді ворога, піднявши білий прапор для засідки — це підлість і воєнний злочин. Якщо руйнується довіра до захисних знаків (Червоного Хреста чи білого прапора), правила війни перестають працювати для всіх.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Головний аргумент». Кожен учасник коротко підсумовує: «Сьогодні я зрозумів, що використання білого прапора для засідки є злочином, оскільки це призведе до того, що...».

Методи та форми практичної роботи:

- Інтерактивне сортування (аналіз тактичних рішень на картках).
- Прогнозування та аналіз довгострокових наслідків.
- Дискусія щодо правових дилем.

Матеріали:

- Набори карток для вправи «Хитрість чи Злочин?» (з описом бойових ситуацій).
- Фліпчарт, маркери для запису наслідків застосування протипіхотних мін.

Допоміжні матеріали:

- [ЗАБОРОНЕНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ -- презентація](#)
- [Конвенція про конкретні види звичайної зброї — Вікіпедія](#)
- [У чому різниця між віроломством та хитрощами війни? - Фондація DEJURE](#)
- [ВІРОЛОМСТВО. ЗАБОРОНЕНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ](#)

Заняття № 50

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Поза боєм (*Hors de combat*): Права військовополонених, поранених та хворих. Унікальний мандат МКЧХ.

Мета заняття: Розкрити зміст статусу *hors de combat* (особи, що вийшли з бою); пояснити базові гарантії Третьої Женевської конвенції щодо військовополонених; роз'яснити принципи роботи та мандат Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) під час збройних конфліктів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють значення терміну *hors de combat* і знають, за яких умов комбатант отримує цей статус.
- Знають, яку інформацію (і тільки її) зобов'язаний надати військовополонений під час допиту.
- Розуміють, що військовополоненого не можна судити просто за факт участі у війні (якщо він не вчиняв воєнних злочинів).
- Здатні пояснити, чому МКЧХ зберігає абсолютну нейтральність і не робить гучних публічних заяв із засудженням сторін конфлікту.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить запитання: «Уявіть, що під час бою ворожий солдат кидає зброю і піднімає руки. Або ворожий пілот збитого літака спускається на парашуті. Чи є вони в цей момент законними військовими цілями? Чи можна продовжувати по них стріляти?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому держави домовилися лікувати поранених ворогів нарівні зі своїми власними солдатами?

- **Ключові поняття:** Hors de combat (поза боєм), військовополонений (POW - Prisoner of War), Третя Женевська конвенція, нейтралітет, мандат МКЧХ.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Статус Hors de combat:** Цей статус отримує комбатант, який більше не може або не хоче брати участь у бою. Це: поранені, хворі, ті, хто здався в полон, або ті, хто зазнав корабельної аварії чи стрибає з парашутом зі збитого літака (але не десантники під час атаки!). Усі ці особи автоматично опиняються під захистом МГП — їх вбивати заборонено.

- **Права військовополонених (Третя Женевська конвенція):**

- *Полон — це не покарання:* Мета полону — не дати солдату повернутися на поле бою до кінця конфлікту, а не помститися йому.

- *Правило «Чотирьох відповідей»:* Під час допиту полонений зобов'язаний назвати лише: 1) Прізвище та ім'я, 2) Військове звання, 3) Дату народження, 4) Особистий/серійний номер. Будь-який фізичний чи психологічний тиск, щоб дізнатися військові таємниці, є злочином.

- *Гарантії:* Право на зв'язок із родиною (листування), адекватне харчування, медичну допомогу та захист від суспільної цікавості (заборона знімати принизливі відео для соцмереж).

- **Мандат МКЧХ (Червоного Хреста):** Міжнародний Комітет Червоного Хреста має унікальне, визнане всіма країнами право відвідувати військовополонених.

- *Принцип нейтральності:* МКЧХ ніколи не стає на чийсь бік і майже ніколи не робить публічних заяв про те, хто має рацію. Їхня зброя — це конфіденційність. Якщо вони публічно назвуть одну зі сторін злочинцями, їх просто більше не пустять до таборів для військовополонених, і полонені залишаться без ліків, листів та надії.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Симуляція «Чотири відповіді» (15 хв):**

- *Завдання:* Робота в парах. Один грає слідчого, інший — військовополоненого. Слідчий використовує хитрощі та вмовляння («Скажи, де ваша артилерія, і я дам тобі зателефонувати мамі»), щоб отримати інформацію.

- *Мета військовополоненого:* Відповідати виключно дозволеною Женевською конвенцією інформацією (ім'я, звання, дата народження, номер), не піддаючись на маніпуляції. Вправа тренує стресостійкість і розуміння меж МГП.

- **Вправа «Право чи привілей?» (20 хв):** Тренер виводить на екран/фліпчарт перелік умов утримання в таборі для військовополонених.

- *Завдання груп:* Визначити, що з цього держава зобов'язана надати, а що є лише привілеєм на її розсуд.

- *Перелік:* Медична допомога (Зобов'язання); Доступ до телебачення та інтернету (Привілей); Забезпечення одягом та взуттям (Зобов'язання); Можливість працювати за гроші (Привілей, але робота не має бути військовою чи небезпечною); Захист таборів від бомбардувань (Зобов'язання).

- **Кейс-аналіз «Дилема Червоного Хреста» (35 хв):** Команди отримують складну морально-правову фабулу.

- *Фабула:* Делегація МКЧХ отримує доступ до колонії, де утримують військовополонених. Делегати бачать, що полонених катують і морять голодом. Після візиту журналісти вимагають від МКЧХ дати публічне інтерв'ю і розказати світу правду про ці жахіття.

- *Завдання для обговорення:* Що має зробити МКЧХ? Які будуть наслідки, якщо вони виступлять по телебаченню?

- *(Правильна відповідь з точки зору мандату МКЧХ: Вони не будуть робити публічних заяв. Вони складуть конфіденційний звіт і будуть тиснути на уряд цієї країни закритими дипломатичними каналами. Якщо вони дадуть інтерв'ю, їхній мандат анулюють, двері колонії зачиняться назавжди, і вони*

втраять можливість хоча б таємно передавати полоненим ліки та фіксувати їхні імена).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Третя Женевська конвенція — це договір про взаємність. Якщо ми хочемо, щоб ворог ставився до наших героїв у полоні за правилами, ми повинні демонструвати цивілізоване ставлення до ворожих полонених, хоча емоційно це дуже складно.

- **Ключові висновки:** Нейтралітет МКЧХ часто сприймається суспільством як байдужість або слабкість. Проте саме цей суворий нейтралітет є єдиним ключем, який відчиняє двері найстрашніших в'язниць під час війни, рятуючи життя там, куди не мають доступу ані журналісти, ані політики.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Зміна кута зору». Кожен учасник коротко ділиться: «Сьогодні я зрозумів, чому Червоний Хрест мовчить про злочини в полоні. До цього заняття я думав, що вони...».

Методи та форми практичної роботи:

- Рольова симуляція для відпрацювання поведінкових патернів.
- Аналітичне сортування обов'язків держави-утримувачки.
- Дискусійний аналіз мандату нейтральної організації.

Матеріали:

- Витяги з Третьої Женевської конвенції (ст. 17 про допит військовополонених).

- Картки з умовами утримання для вправи «Право чи привілей?».
- Фліпчарт та маркери.

Допоміжні матеріали:

- [основні положення женеvських конвенцій та додаткових протоколів до них \(с.33-54\)](#)
- [Російсько-український міжнародний збройний конфлікт: значення нейтралітету для гуманітарної діяльності | МКЧХ в Україні](#)
- [Правила поводження з військовополоненими. Права полонених | Безоплатна правнича допомога](#)

Заняття № 51

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Діти у збройних конфліктах: Особливий захист, проблема дітей-солдатів та незаконні депортації.

Мета заняття: Розкрити суть особливого захисту дітей згідно з нормами МГП; пояснити юридичну різницю між законною евакуацією та незаконною депортацією; проаналізувати проблему залучення неповнолітніх до бойових дій та механізми захисту їхніх прав.

Очікувані результати:

- Учасники знають про 72 спеціальні статті в Женевських конвенціях та Додаткових протоколах, які стосуються виключно захисту дітей.
- Чітко розрізняють правомірну евакуацію з небезпечної зони та воєнний злочин — примусову депортацію.
- Розуміють, що вербування дітей до збройних сил (навіть добровільне) або використання їх як інформаторів є міжнародним злочином.
- Орієнтуються в базових механізмах розшуку та повернення депортованих дітей (роль Омбудсмена, МКЧХ та міжнародних посередників).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає із запитання: «Уявіть, що під час боїв у місті військовий підрозділ окупанта забирає дітей із дитбудинку, вивозить їх на свою територію, швидко видає їм нові паспорти і передає в нові сім'ї, мотивуючи це "порятунком". Чи це гуманітарна місія, чи воєнний злочин?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому міжнародне право взагалі виділяє дітей в окрему категорію захисту, якщо Женевські конвенції і так захищають усіх цивільних?

- **Ключові поняття:** Особливий захист, діти-солдати, незаконна депортація, примусове переміщення, ордер МКС, Женевська конвенція IV (ст. 49).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Діти як об'єкт особливого захисту:** Згідно з МГП, діти користуються подвійним захистом: по-перше, як цивільні особи (захист від нападів), по-друге, як діти (право на забезпечення їжею, ліками, освітою та збереженням сім'ї). Сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів, щоб діти не розлучалися з батьками.

- **Депортація vs Евакуація (ст. 49 Четвертої Женевської конвенції):**

- *Евакуація (Законно):* Тимчасове переміщення населення вглиб території *тієї ж країни*, якщо цього вимагає безпека людей або нагальна військова необхідність. Після завершення боїв людей мають повернути.

- *Депортація (Воєнний злочин):* Примусове переміщення осіб (зокрема дітей) на територію *держави-окупанта* або іншої країни. Зміна громадянства дитини, знищення її документів та незаконне усиновлення — це грубе порушення міжнародного права і часто кваліфікується як ознака геноциду (передача дітей з однієї національної групи в іншу).

- **Проблема дітей-солдатів (Факультативний протокол до Конвенції про права дитини):**

- Міжнародне право забороняє призивати до армії або використовувати в бойових діях осіб, молодших за 15 років (за Римським статутом це воєнний злочин), а більшість сучасних договорів підняли цю планку до 18 років.

- *Важливий нюанс:* "Дитина-солдат" — це не лише той, хто тримає автомат. Використання підлітків як шпигунів, кур'єрів, носіїв боєприпасів або для облаштування окопів також є воєнним злочином з боку тих, хто їх залучив.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Аналіз мотивів» (20 хв):** Тренер роздає групам картки з описом різних ситуацій переміщення дітей.

- *Завдання:* Визначити, чи є це законною евакуацією, чи злочинною депортацією, аргументувавши рішення.

- *Ситуація 1:* Окупаційна влада організовує «табір відпочинку» на своїй території, куди батьки добровільно-примусово відправляють дітей, але після зміни табору дітей не повертають. (*Відповідь: Депортація під виглядом оздоровлення*).

- *Ситуація 2:* Українські рятувальники вивозять бронемашинами родину з дітьми з лінії фронту до безпечного міста в центрі України, попри небажання батьків їхати. (*Відповідь: Законна примусова евакуація заради порятунку життя в межах своєї країни*).

- **Кейс-аналіз «Невидимі солдати» (25 хв):** Робота з морально-правовою дилемою.

- *Фабула:* 16-річний юнак, який перебуває на тимчасово окупованій території, з власної ініціативи починає рахувати ворожу техніку і через Telegram-бот передавати координати своїм військовим. Ворог його ловить.

- *Завдання для обговорення:* Як кваліфікує дії юнака міжнародне право? Як має діяти держава, щоб захистити таких підлітків? (*Аналіз: З точки зору МГП, юнак втрачає статус захищеної цивільної особи, бо бере пряму участь у конфлікті. Вербувати його чи заохочувати до цього з боку держави — незаконно і вкрай небезпечно для самого підлітка. Завдання дорослих — пояснити молоді, що найкращий захист країни — це збереження власного життя*).

- **Проектна робота «Маршрут повернення» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники об'єднуються у команди і мають створити покроковий алгоритм дій для родичів: «Що робити, якщо вашу дитину незаконно депортували?». Вони мають згадати знання з попередніх модулів і побудувати логічний ланцюжок.

○ *Очікуваний алгоритм:* 1. Фіксація даних (зібрати фото, документи дитини). 2. Звернення до Національної поліції України. 3. Повідомлення Офісу Омбудсмена України. 4. Звернення до міжнародних організацій (Червоний Хрест, ЮНІСЕФ). 5. Робота з правозахисними ГО, які займаються поверненням.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Діти не повинні бути ні мішенями, ні інструментами, ні "трофеями" війни. Примусова зміна ідентичності дитини (нав'язування іншої мови, громадянства, історії) є одним із найтяжчих злочинів проти людяності.

● **Ключові висновки:** Міжнародне правосуддя працює повільно, але невідворотно. Доказом цього є те, що найвищі посадові особи держав-агресорів отримують міжнародні ордери на арешт саме за злочини проти дітей.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій висновок». Учасники по колу завершують фразу: «Після цього заняття я б пояснив/-ла своєму молодшому брату/сестрі або другу, що на війні дитині суворо заборонено...» (брати до рук зброю, виконувати завдання військових тощо).

Методи та форми практичної роботи:

● Аналіз гіпотетичних ситуацій (визначення межі між евакуацією та депортацією).

● Дискусія щодо правових дилем (проблема підліткового партизанського руху).

● Побудова логічного алгоритму (розробка маршруту дій для повернення).

Матеріали:

● Картки з фабулами для вправи «Аналіз мотивів».

● Ватмани та маркери для побудови «Маршруту повернення».

● Роздруковані витяги зі статті 49 Четвертої Женевської конвенції.

Допоміжні матеріали:

- Соціальні аспекти війни.pdf
- Міжнародне гуманітарне право.pdf
- 9 серія: «Евакуація, депортація і примусове переміщення»
- 7 серія: «Діти і війна»

Заняття № 52

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Невідворотність покарання (Трибунали та МКС): Шлях до справедливості в Гаазі.

Мета заняття: Роз'яснити механізми притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності; навчити розрізняти воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид; розкрити специфіку роботи Міжнародного кримінального суду (МКС) та наслідки видачі міжнародного ордера на арешт.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють юрисдикцію МКС (Римського статуту) і знають, що суд судить конкретних людей, а не держави.
- Чітко розрізняють три ключові категорії міжнародних злочинів (воєнні, проти людяності, геноцид).
- Знають, що міжнародні злочини не мають терміну давності.
- Розуміють практичні наслідки ордера на арешт від МКС (обмеження пересування, загроза арешту у 124 країнах).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає заняття із запитання: «Усі ми чули фразу "Зустрінемося у Гаазі". Але Гаага — це просто місто в Нідерландах. А що саме там знаходиться? І чому найвищі посадовці держав, маючи величезну армію, бояться одного папірця з цього міста?».

● **Запитання / міні-дискусія:** Чому міжнародне правосуддя працює так повільно? Чи варто чекати роками на вирок, якщо злочин очевидний для всіх?

- **Ключові поняття:** Міжнародний кримінальний суд (МКС), Римський статут, трибунал, геноцид, злочин проти людяності, воєнний злочин, ордер на арешт.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **МКС vs Суд ООН:** Важливо пояснити різницю. Міжнародний суд ООН судить *держави* (наприклад, Україна проти РФ щодо порушення конвенцій). А Міжнародний кримінальний суд (МКС) судить *конкретних людей* (президентів, генералів, солдатів).

- **Три головні злочини за Римським статутом:**

- *Воєнні злочини:* Порушення законів та звичаїв війни (МГП). Приклади: катування військовополонених, удари по лікарнях, мародерство, незаконна депортація дітей. Це найпростіший для доведення рівень.

- *Злочини проти людяності:* Масштабні або систематичні напади на цивільне населення, які є частиною державної політики. Тобто це не випадковість чи рішення одного командира, а спланована кампанія (наприклад, масові вбивства цивільних або цілеспрямоване знищення енергосистеми взимку).

- *Геноцид:* Найважчий для доведення злочин. Це дії, вчинені з *прямим наміром* знищити (повністю або частково) національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Головне тут — довести саме намір знищити націю, а не просто перемогти у війні.

- **Як працює ордер МКС:** МКС не має власної поліції. Коли судді видають ордер на арешт, вони покладаються на 124 країни, які підписали Римський статут. Якщо підозрюваний перетинає кордон будь-якої з цих країн, місцева поліція зобов'язана його заарештувати і передати в Гаагу.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Юридична класифікація» (25 хв):** Команди отримують картки з описом історичних або гіпотетичних подій.

○ *Завдання:* Визначити, до якої категорії належить злочин (Воєнний злочин, Злочин проти людяності чи Геноцид), і знайти ключову ознаку.

○ *Ситуація 1:* Офіцер віддав наказ пограбувати музей під час відступу. (*Воєнний злочин — порушення законів війни щодо культурних цінностей*).

○ *Ситуація 2:* Державне радіо щодня закликає вбивати всіх представників певної етнічної групи, і починаються масові страти. (*Геноцид — є намір знищити групу; відсилка до подій у Руанді*).

○ *Ситуація 3:* Армія за наказом уряду систематично викрадає та ув'язнює опозиціонерів і цивільних активістів по всій окупованій території. (*Злочин проти людяності — систематична державна політика проти цивільних*).

● **Аналітична гра «Пастка для підозрюваного» (20 хв):**

○ *Завдання:* Тренер показує на екрані мапу світу (з виділеними країнами-учасницями Римського статуту). Учасники діляться на команди "Адвокатів" та "Прокурорів". "Адвокати" мають прокласти безпечний маршрут для гіпотетичного підозрюваного, на якого видано ордер МКС, щоб він міг прилетіти на міжнародний саміт (уникаючи країн Римського статуту або тих, де працює Інтерпол). "Прокурори" мають вказати на ризики цього маршруту. Мета — показати, як ордер перетворює підозрюваного на світового вигнанця.

● **Драфтинг «Свідчення для історії» (20 хв):**

○ *Завдання:* Щоб трибунал спрацював, йому потрібні докази. Учасники мають скласти коротку інструкцію-пам'ятку: як цивільна людина, що стала свідком воєнного злочину, повинна зафіксувати інформацію (хто, де, коли, обставини, наявність фото/відео) перед тим, як передати її до правоохоронних органів або міжнародних моніторингових місій.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Справедливість міжнародних судів може здаватися повільною, адже вони вимагають бездоганних доказів. Але їхні вироки стають історичними фактами, які неможливо оскаржити.

- **Ключові висновки:** Міжнародні злочини не мають терміну давності. Навіть через десятиліття винний може постати перед судом. Ордер на арешт — це довічне обмеження свободи і тавро для будь-якого посадовця чи військового.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Суд майбутнього». Учасники по колу завершують фразу: «Для мене невідворотність покарання — це коли...».

Методи та форми практичної роботи:

- Робота з міжнародними класифікаціями (юридичне сортування).
- Робота з геополітичною картою світу (аналіз дії Римського статуту).
- Створення практичних пам'яток для свідків.

Матеріали:

- Картки з фабулами для вправи «Юридична класифікація».
- Карта світу з позначенням країн, що ратифікували Римський статут (вивести на екран або роздрукувати).
- Фліпчарт, маркери.

Допоміжні матеріали:

- [Що таке Міжнародний кримінальний суд | ВВС пояснює](#)
- [Міжнародний кримінальний суд в Гаазі. Які злочини розглядає та кого може притягнути до відповідальності? - Jurfem](#)
- [Міжнародний кримінальний суд](#)
- [Що таке геноцид?](#)

Заняття № 53

Модуль: 5. Міжнародне гуманітарне право

Тема: Життя після конфлікту: Основи перехідного правосуддя. Як суспільство відновлює справедливість.

Мета заняття: Ознайомити учасників із концепцією перехідного правосуддя; пояснити різницю між каральним та відновним підходами; розкрити зміст чотирьох стовпів правосуддя (право на правду, репарації, покарання винних, гарантії неповторення).

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що перехідне правосуддя орієнтоване насамперед на допомогу потерпілим, а не лише на покарання злочинців.
- Знають 4 основні елементи перехідного правосуддя.
- Розуміють різницю між формами репарацій (компенсація, реституція, сатисфакція).
- Вміють розробляти концепції для реалізації «права на правду» (меморіалізація) у своїх громадах.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Ми багато говорили про те, як судитимуть воєнних злочинців. Але уявіть, що вирок винесено. Злочинець у в'язниці. Чи вирішує це проблеми людини, яка втратила дім чи здоров'я? Чи повертає це відчуття безпеки?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи можливий справжній мир без справедливості? Що має зробити держава для жертв війни, окрім того, щоб покарати винних?

- **Ключові поняття:** Перехідне правосуддя (Transitional Justice), репарації, право на правду, люстрація, гарантії неповторення.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке перехідне правосуддя:** Це набір інструментів, які використовує суспільство для подолання наслідків масових порушень прав людини. Головний фокус тут зміщується з *держави*, яка карає, на *жертву*, яка потребує відновлення.

- **Чотири стовпи правосуддя:**

1. *Кримінальне переслідування:* Це ті самі трибунали та суди, які ми вивчали раніше. Винні мають бути покарані.

2. *Право на правду (Меморіалізація):* Суспільство та родичі жертв мають право знати, що саме сталося. Це відкриття архівів, пошук зниклих безвісти та створення меморіалів, які не дадуть переписати історію.

3. *Відшкодування шкоди (Репарації):* Бувають різні. *Реституція* — повернення вкраденого майна. *Компенсація* — грошові виплати за зруйноване житло чи втрату здоров'я. *Сатисфакція* — офіційні публічні вибачення від держави-агресора.

4. *Гарантії неповторення (Інституційні реформи):* Звільнення з посад тих посадовців, які співпрацювали з ворогом чи порушували права людей (люстрація), зміна законів, реформа судів та освіти, щоб подібна трагедія ніколи не стала можливою знову.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Матриця відшкодування» (20 хв):** Команди отримують перелік різних видів шкоди, завданої цивільному населенню.

○ *Завдання:* Підібрати правильний вид репарації (компенсація, реституція, реабілітація або сатисфакція) для кожної ситуації.

○ *Приклади:* Викрадення музейних експонатів (Реституція — повернути оригінали). Зруйнований будинок (Компенсація — кошти або сертифікат на нове житло). Психологічна травма після перебування в підвалі (Реабілітація — безкоштовна довготривала медична та психологічна допомога). образа національної гідності (Сатисфакція).

● **Проектна майстерня «Право на правду: Простір пам'яті» (30 хв):** Робота з концепцією меморіалізації на локальному рівні.

○ *Завдання:* Учасники діляться на команди і мають розробити концепцію сучасного меморіального проєкту для своєї громади. Це не має бути просто черговий гранітний пам'ятник. Вони мають придумати «живий» формат, спираючись на реальний досвід відновлення інфраструктури (наприклад, перетворення зруйнованої частини будівлі на відкритий арт-простір, створення цифрового архіву з історіями місцевих жителів, висадка алеї пам'яті).

○ *Презентація:* Команди захищають свої ідеї, пояснюючи, як їхній проєкт допоможе громаді зберегти пам'ять, не травмуючи людей щодня нагадуванням про жахіття.

● **Дискусія «Дилема амністії» (25 хв):** Обговорення найскладнішого питання післявоєнного врегулювання.

○ *Фабула:* Після деокупації території з'ясувалося, що місцевий лікар лікував солдатів ворога, а вчителька продовжувала викладати математику (без пропаганди) за ворожою програмою, щоб заробити на їжу.

○ *Завдання для обговорення:* Чи підлягають такі люди суворому покаранню та люстрації? Чи може суспільство застосувати до них амністію заради національного примирення? (Аналіз показує, що міжнародне право вимагає карати за воєнні злочини, але щодо дрібної співпраці заради виживання

суспільство має шукати компроміси, інакше воно назавжди залишиться розколотим).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** МГП і перехідне правосуддя вчать нас, що перемога на полі бою — це лише половина справи. Друга половина — це виграти мир, побудувавши суспільство, де жертви відчують себе захищеними, а історія не піддається забуттю чи спотворенню.

- **Ключові висновки:** Правосуддя після війни не має бути сліпою помстою. Воно має бути системним процесом, який відновлює гідність потерпілих та гарантує, що подібні трагедії більше не повторяться.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій внесок». Учасники по черзі завершують фразу: «Щоб допомогти моїй громаді відновити справедливість і зберегти пам'ять, я міг би / могла б у майбутньому...».

Методи та форми практичної роботи:

- Проєктний менеджмент (розробка концепції простору пам'яті).
- Аналітичне зіставлення (робота з формами відшкодування).
- Дискусія щодо правових і моральних дилем.

Матеріали:

- Картки з фабулами для вправи «Матриця відшкодування».
- Ватмани, маркери, стікери для розробки проєктів меморіалізації.
- Фліпчарт для фіксації ключових аргументів під час дискусії.

Допоміжні матеріали:

- [goncharuk,+Червякова-ПіБ-2023-3.pdf](#)
- [Що таке репарації і чому вони бувають проміжними | Українська правда](#)

- [Перехідне правосуддя — Вікіпедія](#)
- [Перехідне правосуддя після збройного конфлікту: як примирити людей після деокупації? - Українська Гельсінська спілка з прав людини](#)
- [№ 11/2022 ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЧНОГО РОЗУМІННЯ ТА П](#)

Заняття № 54

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Анатомія правопорушення: Як фіксуються порушення прав людини.

Мета заняття: Сформувати розуміння різниці між правовим документуванням та журналістикою/блогінгом; ознайомити з базовими стандартами фіксації фактів (правило «5W») та видами доказів, які приймаються судами.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють емоційний опис події та фактологічну фіксацію.
- Розуміють, на які п'ять головних запитань має відповідати зібрана інформація (Хто, Що, Де, Коли, Як/Чому).
- Орієнтуються в основних видах доказів (свідчення, цифрові дані, документи, матеріальні об'єкти).
- Вміють складати базовий описовий звіт про побачене без оціночних суджень.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає з прикладу: «Хтось став свідком жорстокого затримання на вулиці. Він знімає це на телефон, накладає сумну музику, пише текст "Який жах, поліція знову б'є невинних людей!" і викладає в ТікТок. Відео збирає мільйон переглядів. Як ви думаєте, чи допоможе цей пост адвокату потерпілого в суді?». (Ні, бо емоції та музика руйнують доказ, а контекст незрозумілий).

- **Запитання / міні-дискусія:** Для чого взагалі документувати порушення? Хто кінцевий споживач цієї інформації? (Слідчий, прокурор, суддя, міжнародний трибунал – і їм потрібні лише факти).

- **Ключові поняття:** Документування, факти vs оціночні судження, правило 5W, види доказів.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Три підходи до інформації:**

- *Блогінг/Соцмережа:* Мета – хайп, емоція, швидкість. Суб'єктивний погляд.

- *Журналістика:* Мета – розповісти історію, привернути увагу суспільства. Баланс думок.

- *Документування для суду:* Мета – зібрати докази для притягнення до відповідальності. Максимальна сухість, точність, об'єктивність, збереження ланцюжка доказів.

- **Золоте правило документатора (Формула 5W + 1H):**

- **Who (Хто)** – хто жертва, хто ймовірний порушник, хто свідки?

- **What (Що)** – що конкретно сталося (послідовність дій)?

- **Where (Де)** – точне місце (адреса, координати, орієнтири)?

- **When (Коли)** – точна дата та час (до хвилини)?

- **Why (Чому) / How (Як)** – за яких обставин це відбулося, яка зброя чи засоби використовувалися?

- **Що є доказом:** Суд вірить не словам «він погана людина», а лише джерелам. Це можуть бути: показання свідків (задокументовані правильно), речові докази (речі, сліди), документи (накази, квитанції) та цифрові докази (фото/відео/аудіо).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Емоції на Факти» (20 хв):**

○ *Завдання:* Тренер роздає групам картки з емоційними дописами із соцмереж. Учасники мають переписати їх мовою юридичного факту (викреслити всі прикметники, оцінки та припущення).

○ *Приклад на картці:* «Сьогодні вранці ці нелюди з міської ради знову нахабно зрізали прекрасні вікові дуби в нашому парку просто заради наживи!».

○ *Правильний фактологічний опис:* «12 травня 2026 року (*ваша дата*), орієнтовно о 09:15, троє чоловіків у формі комунального підприємства за допомогою бензопил зрізали два дерева (дуби) у Центральному парку за адресою...».

● **Відео-тренінг «Свідок» (25 хв):**

○ *Завдання:* Тренер вмикає на екрані коротке відео (1-2 хвилини) з камери спостереження або відеореєстратора, де відбувається якась динамічна подія (наприклад, ДТП або конфлікт між кількома особами). Учасники дивляться його лише один раз.

○ *Дії:* Після перегляду кожен учасник має самостійно заповнити бланк «5W» щодо побаченого. Потім групи порівнюють свої записи. Це чудово демонструє, як людський мозок може плутати кольори одягу, послідовність дій та час, підкреслюючи важливість негайної фіксації.

● **Драфтинг «Матриця порушення» (25 хв):**

○ *Завдання:* Команди отримують фабулу типового місцевого правопорушення (наприклад, незаконне скидання будівельного сміття в лісосмузі біля вашого міста). Вони мають скласти план документування: які саме види доказів їм потрібно зібрати, щоб довести провину компанії (фото номерів вантажівки, геолокація купи сміття, відео самого процесу вивантаження, свідчення перехожих).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Правосуддя сліпе до емоцій, воно бачить лише докази. Чим точніше, спокійніше та детальніше ви зафіксуєте обставини, тим менше шансів у порушника уникнути відповідальності в суді.

- **Ключові висновки:** Оціночні судження (як-от «бандит», «хуліган», «незаконно») не є фактами. Робити висновок про те, чи був факт незаконним, має право лише суд. Ваше завдання – описати дію.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Фільтр». Учасники коротко відповідають: «Яке слово-емоцію мені сьогодні було найважче прибрати з тексту і перетворити на сухий факт?».

Методи та форми практичної роботи:

- Текстовий аналіз (редагування емоційних текстів).
- Тренування візуальної пам'яті та уваги (відео-вправа).
- Командне планування розслідування (матриця доказів).

Матеріали:

- Картки з емоційними текстами для вправи.
- Роздруковані бланки з таблицею 5W для заповнення.
- Заздалегідь підготовлене відео конфлікту або ДТП (без жорстокості, підійде запис із реєстратора).

Допоміжні матеріали:

- <https://www.facebook.com/share/v/1LQdcUopjR/>
- <https://www.facebook.com/share/v/1Nc8yMTwJb/>
- [4.Правило “5w 1h”](#)

Заняття № 55

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Збір доказів на місці події: Правила фото- та відеофіксації.

Мета заняття: Відпрацювати практичні навички візуального документування правопорушень; навчити застосовувати правило трьох планів та кругової відеофіксації; закріпити сувору заборону на фізичне втручання в місце події.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють юридичну вагу правильної композиції кадру (прив'язка до місцевості).
- Вміють знімати об'єкти за правилом «Загальний – Середній – Детальний план».
- Знають, як використовувати підручні предмети для масштабування доказів, не торкаючись їх.
- Здатні записати безперервне відео на 360 градусів для створення повного контексту місця події.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер показує на екрані фотографію розбитого вікна. Запитує: «Ми бачимо розбите скло. Але чиє це вікно? Воно в у вашому місті чи взагалі в іншій країні? Це сталося сьогодні чи п'ять років тому?». Обговорення того, що фотографія без контексту та прив'язки до орієнтирів є юридичним сміттям і суддя її відхилить.

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому в американських детективах поліцейські завжди ставлять жовті пластикові номерки і лінійки біля доказів перед тим, як зробити фото?

- **Ключові поняття:** Правило трьох планів, масштабування, панорамна відеофіксація, недоторканність доказів.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Головне правило (Нічого не чіпати):** Документатор працює виключно очима та об'єктивом. Торкатися доказів, пересувати їх «щоб було краще видно світло», піднімати уламки — суворо заборонено. Це руйнує первинну картину правопорушення і знищує сліди (наприклад, відбитки).

- **Правило трьох планів для фото:**

1. **Загальний план:** Показує локацію цілком. У кадр обов'язково мають потрапити нерухомі орієнтири: табличка з назвою вулиці, фасад будівлі, унікальне дерево, дорожній знак. Це доводить, *де саме* все сталося.

2. **Середній план:** Фокусується на самому місці правопорушення або об'єкті (наприклад, пошкоджені двері разом із частиною стіни навколо них).

3. **Крупний (детальний) план:** Зйомка конкретного доказу (наприклад, зламаний замок або слід від взуття) зблизька.

- **Масштаб:** Щоб суддя зрозумів розмір предмета на детальному плані, поруч треба покласти лінійку. Якщо лінійки немає, кладемо стандартний предмет (монету, банківську картку, запальничку). Важливо: предмет кладеться *поруч*, не торкаючись самого доказу.

- **Безперервне відео (360°):** Найкращий спосіб зафіксувати загальну картину. Потрібно стати в центрі події, увімкнути відео, повільно назвати дату, час, своє ім'я та адресу вголос, і зробити повний оберт на 360 градусів, не зупиняючи запис.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Анатомія кадру» (20 хв):** Тренер виводить на екран серію фотографій з різних місць подій. Учасники мають проаналізувати кожне фото і визначити: чи це загальний, середній або крупний план. Також групи мають знайти помилки на фото (наприклад, крупний план калюжі без масштабу; предмет перекрито тінню фотографа).

- **Практикум «Імпровізоване місце події» (40 хв):** Тренер заздалегідь готує «місце злочину» в кутку аудиторії (наприклад, перекинутий стілець, розкидані папери, розбита чашка або залишений рюкзак із витягнутими речами). Учасники діляться на пари і по черзі працюють як документатори зі своїми смартфонами. Їм потрібно: 1) Записати відео 360 градусів із голосовим коментарем. 2) Зробити серію фото за правилом трьох планів. 3) Використати банківську картку чи монету для масштабування детального плану розбитої чашки.

- **Аналіз результатів (20 хв):** Пари обмінюються телефонами і проводять перехресну перевірку. Оцінюють роботу колег за чек-листом: чи є в кадрі прив'язка до адреси/кімнати? Чи не падає тінь на детальний план? Чи можна за відео чітко встановити послідовність кімнати?

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Камера смартфона — це ваш головний інструмент, але керувати нею маєте ви, спираючись на чіткі протоколи. Лише системний підхід (від широкого контексту до дрібних деталей) перетворює пікселі на вагомий доказ.

- **Ключові висновки:** Фотографія без контексту нічого не доводить. Голосовий супровід на відео (дата, час, місце) є обов'язковим для підтвердження достовірності. Головне завдання на місці — зафіксувати реальність, а не зрежисувати її.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Фокус». Учасники по колу діляться враженнями: «Найскладнішим під час зйомки імпровізованого місця події для мене виявилось...».

Методи та форми практичної роботи:

- Візуальний аналіз та пошук помилок на зображеннях.
- Практичне моделювання (робота на імпровізованому місці події).
- Перехресне оцінювання за чек-листом.

Матеріали:

- Реквізит для створення «місця події» (рюкзак, папери, безпечні уламки або чашка, стілець).
- Дрібні предмети для масштабування (монети, пластикові картки).
- Роздруковані чек-листи для оцінювання правильності зйомки.

Допоміжні матеріали:

- [Як знімати відео, щоб воно стало доказом у суді – рекомендації журналістам - Детектор медіа.](#)
- [Тема 5. КРИМІНАЛІСТИЧНА ФОТОГРАФІЯ ТА ВІДЕОЗЙОМКА](#)

Заняття № 56

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Цифрові докази та їхня достовірність: Що робить файл юридичним аргументом.

Мета заняття: Роз'яснити учасникам концепцію цифрового доказу; навчити розрізняти оригінальні файли від змінених; пояснити критичну роль метаданих (EXIF) у підтвердженні автентичності цифрової інформації перед судом.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, чому звичайний скріншот або завантажене з Telegram фото може бути відхилено судом.
- Знають, що таке метадані (EXIF), які саме відомості вони містять (координати, час, модель камери) та чому вони важливі.
- Усвідомлюють, що використання будь-яких графічних редакторів, фільтрів або навіть банальне кадрювання (обрізка) руйнує юридичну вагу файлу.
- Вміють видобувати та перевіряти базові метадані фотографії безпосередньо зі своїх смартфонів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає з життєвої ситуації: «Ви зняли на телефон, як порушник ламає паркан. Було трохи темно, тому ви наклали фільтр яскравості в Instagram, обрізали зайві краї, щоб порушника було краще видно, і скинули це фото старості класу в Telegram. Як ви вважаєте, чи прийме поліція це фото як доказ у суді?». (Ні, воно втратило юридичну силу).

- **Запитання / міні-дискусія:** Як слідчий або суддя в Гаазі може переконатися, що фото зруйнованої будівлі в, наприклад, Києві, зроблено саме вчора, а не завантажено з інтернету п'ять років тому? Що відрізняє оригінал від фейку?

- **Ключові поняття:** Цифровий доказ, автентичність, первинний файл (оригінал), метадані (EXIF-дані), цифрова експертиза.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке цифровий доказ:** Це будь-яка інформація в електронному вигляді (фото, відео, аудіозапис, лог-файл), яка може підтвердити або спростувати факт правопорушення. Головна вимога суду до цифрового доказу — його **цілісність**.

- **Паспорт фотографії (EXIF-дані):** Коли ви натискаєте кнопку камери, телефон зберігає не лише зображення (пікселі), а й прихований текстовий файл — метадані Exchangeable Image File Format (EXIF).

- *Що там записано:* Точна дата і час зйомки (до секунди), GPS-координати (широта і довгота), висота над рівнем моря, модель смартфона, версія операційної системи, параметри об'єктива. Це і є головний аргумент для юристів.

- **Вбивці доказів (Месенджери та Редактори):**

- *Стиснення:* Коли ви надсилаєте фото як звичайну картинку через Telegram, Viber чи Instagram, сервери цих компаній стискають файл, щоб він швидше завантажився. Під час стиснення **всі EXIF-дані стираються назавжди**. Для суду таке фото стає просто картинкою без часу і місця.

- *Редагування:* Навіть якщо ви просто обрізали край фотографії, щоб прибрати зайве, ви змінили код файлу (хеш-суму). Суд може визнати це навмисною маніпуляцією з доказами.

- **Правило "Як є":** Єдиний правильний спосіб зберегти доказ — залишити файл абсолютно незмінним. Передавати слідчим його потрібно виключно "як

файл" (документ) на флешці, через захищені хмарні сховища або офіційні платформи для збору доказів.

3. Практична частина (60-80 хв)

• Вправа «Цифрова амнезія» (20 хв):

○ *Завдання:* Тренер просить учасників зробити одне фото в аудиторії. Далі вони мають надіслати це фото своєму сусіду через будь-який популярний месенджер (Telegram/Viber) як звичайне повідомлення.

○ *Аналіз:* Учасники відкривають "Властивості" (Інформацію) отриманого фото на телефоні і порівнюють із властивостями оригінального фото на телефоні автора. Вони на власні очі бачать, як зникли координати та реальний час зйомки.

• Практикум «EXIF-рентген» (25 хв):

○ *Завдання:* Тренер надсилає учасникам заздалегідь підготовлене фото (оригінальний файл без стиснення, надісланий "як документ" або через посилання на Google Drive).

○ *Дії:* Використовуючи вбудовані функції смартфона (свайп вгору на фото в галереї або кнопка "i") або безкоштовні онлайн-сервіси (наприклад, *jimpl.com* чи *metadata2go.com*), команди повинні витягти інформацію та заповнити протокол: точна модель камери, час, дата, та ввести координати в Google Карти, щоб знайти точне місце зйомки.

• Драфтинг «Золоті правила цифрової недоторканності» (35 хв):

○ *Завдання:* Учасники об'єднуються у групи та розробляють "Пам'ятку цифрового документатора" для своїх однолітків. Вони мають перекласти складну юридичну теорію на зрозумілу для молоді мову.

○ *Очікувані пункти:* 1) Увімкни геолокацію перед зйомкою. 2) Не накладай жодних фільтрів, навіть якщо темно. 3) Не кадруй (не обрізай) фото. 4) Не пересилай через звичайні чати месенджерів — лише як "Файл/Документ" або на електронну пошту. 5) Скріншот — це підказка для поліції, але не повноцінний доказ.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Цифровий світ залишає глибокі сліди. Те, що для звичайного користувача є просто яскравою фотографією, для фахівця з документування — це контейнер із даними. Цілісність цього контейнера є запорукою того, що винний понесе покарання.

- **Ключові висновки:** Оригінальний файл (першоджерело) має найвищу юридичну цінність. Будь-яке втручання в його структуру може бути розцінене захисниками правопорушника як спроба фальсифікації доказів.

Методи та форми практичної роботи:

- Експеримент у реальному часі (вплив месенджерів на файли).
- Практична робота з метаданими (видобування координат).
- Драфтинг (створення чек-листа правил цифрової недоторканності).

Матеріали:

- Смартфони учасників з доступом до інтернету.
- Заздалегідь підготовлений оригінальний файл фотографії з повними EXIF-даними.
- Фліпчарт та маркери для складання пам'яток.

Допоміжні матеріали:

- Усі секрети які приховують ваші фото: трюки з EXIF та стеганограф...
- [Metadata2Go](#)
- [Метадані • Про фотографію EXIF та про автора IPTC](#)

Заняття № 57

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів .

Тема: Ланцюг збереження доказів (Chain of Custody): Захист від втрати та маніпуляцій.

Мета заняття: Пояснити концепцію «ланцюга збереження доказів»; навчити учасників базовим правилам фізичного опечатування та створення супровідної документації; ознайомити з алгоритмом хешування (створення цифрового відбитка) для захисту електронних файлів.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що доказ без задокументованої історії його переміщення повністю втрачає юридичну силу.
- Знають, як правильно пакувати та опечатувати фізичний носій інформації (наприклад, флешку).
- Розуміють базовий принцип хешування і здатні пояснити, як воно захищає фотографію чи відео від підробки.
- Вміють скласти найпростіший акт прийому-передачі доказів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює ситуацію: «Поліція знаходить на місці злочину пістолет. Слідчий бере його в пакет, привозить у відділок і залишає на своєму столі. Наступного дня він віддає його експерту. Експерт знаходить на ньому відбитки підозрюваного. Питання: чи відправить суддя підозрюваного за ґрати?». (Ні. Адвокат легко доведе, що за ніч на столі до пістолета мав доступ будь-хто, і відбитки могли нанести навмисно. Доказ визнають недопустимим).

- **Запитання / міні-дискусія:** Якщо ви сфотографували наслідки правопорушення, як довести через рік у суді, що ніхто не "відфотошопив" цю фотографію на вашому комп'ютері, поки вона чекала на розгляд?

- **Ключові поняття:** Ланцюг збереження доказів (Chain of Custody), недопустимий доказ, акт прийому-передачі, хешування (цифровий відбиток).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке ланцюг збереження доказів:** Це безперервний, задокументований хронологічний запис, який показує збір, контроль, передачу та аналіз доказів. Кожна людина, яка торкалася доказу або мала до нього доступ хоча б на хвилину, має бути записана. Мета ланцюга — довести суду, що доказ не був підмінений, змінений або зіпсований.

- **Фізичний ланцюг (Опечатування):** Якщо ви передаєте слідчому флешку з відеозаписом, ви не можете просто віддати її в руки. Вона пакується в сейф-пакет або звичайний конверт, який заклеюється. На лінії склейки ставляться підписи сторін. Якщо конверт відкрити, підпис розірветься — це гарантує, що по дорозі до експерта ніхто флешку не діставав.

- **Цифровий ланцюг (Хешування):** Як опечатати цифровий файл? Для цього існує криптографічне хешування. Спеціальна програма пропускає ваше фото через алгоритм (наприклад, SHA-256) і видає унікальний набір літер та цифр (хеш-суму) — це ніби ДНК файлу. Якщо хакер змінить на фотографії хоча б ОДИН піксель, хеш-сума повністю зміниться. Передаючи фото слідчому, ви передаєте і його оригінальний хеш.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Анатомія розриву» (15 хв):**

- *Завдання:* Тренер зачитує або виводить на екран три короткі історії про збір доказів. Команди мають виявити, в який саме момент "ланцюг розірвався" і доказ було втрачено для суду.

○ *Приклад:* Активіст знайшов документи порушника в лісі, поклав їх у рюкзак, приніс додому, показав сусіду, потім вони разом попили чай, а вранці активіст відніс їх у поліцію, де слідчий просто забрав їх без розписки. (Розрив: відсутність фіксації на місці, доступ сторонніх осіб (сусіда), відсутність акту прийому-передачі).

● **Практикум «Сейф-пакет своїми руками» (25 хв):**

○ *Завдання:* Команди отримують звичайні паперові конверти, клей, скотч, маркери та "доказ" (флешку або старий телефон). Вони мають запакувати доказ за правилами: покласти всередину, заклеїти, розписатися так, щоб частина підпису була на клапані конверта, а частина — на самій основі, і заклеїти це прозорим скотчем (щоб унеможливити підробку підпису). Далі — скласти на конверті міні-опис (що всередині, хто запакував, дата, час).

● **Цифровий експеримент «Відбиток файлу» (20 хв):**

○ *Завдання:* Учасники працюють зі смартфонами. Тренер просить їх зробити фото і завантажити його на будь-який безкоштовний онлайн-генератор хешів (наприклад, md5file.com або 10015.io у розділі Hash Generator). Учасники виписують згенеровану хеш-суму (SHA-256) на папір.

○ *Експеримент:* Далі учасники відкривають це фото в редакторі телефону, ставлять крихітну, ледь помітну крапку чорним маркером у кутку, зберігають і знову завантажують у генератор хешів. Порівнюють новий хеш із попереднім. (Вони побачать, що хеш змінився кардинально, що доводить — файл був змінений).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Збір інформації — це лише половина успіху. Збереження цієї інформації до моменту суду — це те, що робить вас справжнім документатором. Якщо ланцюг збереження не ідеальний, адвокати протилежної сторони гарантовано цим скористаються.

- **Ключові висновки:** Бюрократія (акти, підписи, конверти) на етапі документування створена не для того, щоб ускладнити життя, а для того, щоб захистити правду від маніпуляцій. Хешування — це ваш цифровий конверт із печаткою.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Адвокат диявола». Учасники кажуть: «Якби я був адвокатом порушника, я б найперше перевінив у доказах опонента...» (наприклад: цілісність конверта, наявність підписів, чи збігається хеш-сума).

Методи та форми практичної роботи:

- Пошук логічних помилок у сценаріях (аналіз розриву ланцюга).
- Моторика та фізичне моделювання (опечатування конвертів).
- Цифровий експеримент у режимі реального часу.

Матеріали:

- Паперові конверти, прозорий скотч, маркери, ручки (для кожної команди).
- Дрібні предмети для пакування (флешки, старі ключі).
- Смартфони учасників з доступом до інтернету для генерації хешу.

Додаткові матеріали:

- [Ланцюг зберігання доказів .pdf](#)
- [WASM File Hash Online Calculator - MD5, SHA1, SHA2 \(SHA256\), SHA512](#)
- [Докази в суді: як правильно збирати та подавати?](#)
- [Що таке хешування?](#)
- [приймання-передачі речових доказів у кримінальному провадженні](#)
- [ВИЗНАННЯ ДОКАЗУ НЕДОПУСТИМИМ: ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ, ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕДУРНІ ОСОБЛИВОСТІ !\[\]\(6f46fae1fb5ec30423fbc27292d56984_img.jpg\) 2632 - СТАТТІ - consultant.net.ua](#)
- [Що таке Ланцюг Зберігання Доказів - Терміни та Визначення у Кібербезпеці.](#)

Заняття № 58

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Етика документування: Принцип «Не нашкодь» та інформована згода.

Мета заняття: Сформувати в учасників чітке розуміння етичних меж під час збору доказів; пояснити абсолютний пріоритет безпеки та гідності постраждалих над процесом документування; навчити алгоритму отримання справжньої інформованої згоди.

Очікувані результати:

- Учасники усвідомлюють суть принципу «Не нашкодь» і знають, у яких випадках зйомку потрібно негайно припинити.
- Розуміють, що інформована згода — це не просто кивок головою, а процес усвідомлення людиною всіх ризиків.
- Знають, що постраждала особа має безумовне право відмовитися від надання свідчень або відкликати їх у будь-який момент.
- Вміють розпізнавати вразливі групи (діти, люди в стані шоку) та розуміють, чому їх опитування потребує спеціальної підготовки.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер описує ситуацію: «Уявіть, що ви прибули на місце, де щойно зруйнували будинок. На руїнах сидить людина в стані глибокого шоку, вона плаче. Ви дістаєте камеру, щоб зафіксувати злочин для Гааги, підходите ближче і починаєте знімати її обличчя крупним планом. Це допоможе чи нашкодить?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Що є важливішим: зібрати залізні докази, щоб злочинець сів у в'язницю, чи захистити психологічний стан однієї конкретної людини тут і зараз?

- **Ключові поняття:** Принцип «Не нашкодь», інформована згода, ретравматизація, вразливі групи, приватність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Фундамент: Принцип «Не нашкодь»:** Ваша робота як документатора ніколи не повинна створювати для людини нових загроз (фізичних, юридичних чи психологічних). Якщо фіксація доказів або розмова може наразити людину на небезпеку (наприклад, помсту з боку порушників) або спричинити їй сильний біль — ви маєте зупинитися. Безпека людини **завжди** переважає над збором фактів.

- **Анатомія інформованої згоди:** Не можна просто запитати: «Можна я вас зніму?». Справжня інформована згода складається з 5 кроків:

1. Хто ви такий (представитися).

2. Що ви робите і для чого (пояснити мету: «Я збираю інформацію для передачі правоохоронцям»).

3. Де це буде використано (чи потрапить це в інтернет, чи лише в закриті бази).

4. Озвучення ризиків («Якщо я передам це в поліцію, вас можуть викликати на допит. Ви до цього готові?»).

5. Право на відмову («Ви можете сказати "ні" зараз, або зупинити мене в будь-який момент, і я одразу все видаю»).

- **Анонімність vs Доказовість:** Суди не дуже довіряють анонімним свідкам. Якщо людина хоче стати свідком у суді, її ім'я буде розкрито. Але якщо мета — просто надати інформацію правозахисникам або для загального звіту, ви зобов'язані змінити ім'я, заблюрити обличчя та прибрати всі деталі, за якими людину можна впізнати.

- **Вразливі групи:** Ніколи не беріть свідчення у дітей без дозволу та присутності їхніх батьків чи опікунів. Ніколи не змушуйте людину пригадувати деталі насильства, якщо ви не є професійним психологом — це може спричинити повторну травму (ретравматизацію).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Симуляція «Запит на згоду» (20 хв):**

- *Завдання:* Робота в парах. Один грає роль цивільного документатора, інший — переляканого свідка події. Документатор повинен за 2 хвилини пройти всі 5 кроків інформованої згоди, використовуючи спокійний тон і зрозумілі слова (без складних юридичних термінів).

- *Ускладнення:* Тренер дає завдання «свідкам» ставити незручні запитання: «А мої сусіди про це не дізнаються?», «А мені за це нічого не буде?». Документатор має чесно відповідати про ризики, а не давати фальшивих обіцянок.

- **Кейс-аналіз «Етичні дилеми» (30 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують картки з важкими життєвими ситуаціями і мають вирішити, як діяти.

- *Ситуація 1:* Ви сфотографували, як чиновник бере хабар на вулиці. Випадковий перехожий (свідок) потрапив у кадр. Перехожий підходить до вас і зі страхом вимагає видалити фото, бо боїться проблем. Ваші дії? (*Правильна відповідь: пояснити, що ви заблюрите його обличчя, але якщо він категорично проти — видалити, адже ви не поліція і не маєте права примушувати*).

- *Ситуація 2:* Потерпіла особа дала вам дуже детальне інтерв'ю. Наступного дня вона телефонує в паніці і каже: «Я передумала, нікуди це не відправляйте, видаліть усе». Але це єдиний доказ у важливій справі. Що робити? (*Правильна відповідь: негайно видалити або зашифрувати файл і зупинити будь-яку роботу з ним. Бажання людини — закон*).

- **Драфтинг «Червоні прапорці» (25 хв):**

- *Завдання:* Команди створюють чек-лист для документатора на тему «Коли треба негайно зупинити інтерв'ю/зйомку».

○ *Очікувані пункти:* Людина починає плакати або впадає в істеріку; людина перестає відповідати і дивиться в одну точку (дисоціація); у розмові з'являються ознаки погроз з боку третіх осіб; зйомка починає привертати агресивну увагу натовпу; людина прямо просить зупинитися.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Етика — це не просто побажання, це ваш невидимий щит. Порушення етики не лише травмує потерпілих, а й дискредитує самого документатора, зводячи нанівець усю його корисну роботу.

● **Ключові висновки:** Ви не маєте права обіцяти людям «повну безпеку» або те, що «злочинця точно посадять». Ваше завдання — бути чесними, прозорими та завжди залишати за людиною право контролювати власну історію.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моє правило». Учасники кажуть: «Сьогодні я зрозумів/-ла, що заради крутого кадру або цінного доказу я ніколи не буду...».

Методи та форми практичної роботи:

- Рольове моделювання (відпрацювання навички отримання згоди).
- Аналіз морально-правових дилем у групах.
- Драфтинг поведінкових чек-листів.

Матеріали:

- Картки з описами етичних дилем для роботи в групах.
- Фліпчарт та маркери для складання переліку «червоних прапорців».

Допоміжні матеріали:

- [Як ВАКС оцінює докази?](#)
- https://www.lsej.org.ua/11_2025/103.pdf
- [Фото- і відеозйомка: хто може знімати інших осіб без дозволу | Бізнес](#)

Заняття № 59

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Свідчення людей: Як проводити опитування без ретравматизації.

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовими принципами травмо-орієнтованого підходу під час опитування; навчити формулювати відкриті та безпечні запитання; відпрацювати техніки активного слухання та заземлення під час кризових розмов.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що таке психологічна травма та як вона впливає на пам'ять свідка (фрагментарність спогадів).
- Вміють уникати запитань, що містять звинувачення жертви (віктімблеймінг) або знецінення її досвіду.
- Володіють навичками перефразування "токсичних" запитань на безпечні та відкриті.
- Знають базові техніки саморегуляції, щоб захистити власну психіку під час роботи зі складними свідченнями.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер наводить приклад: «Уявіть, що людина розповідає, як у неї на очах пограбували сусіда. А ви запитуєте: "А чому ви не закричали? Чому не побігли за допомогою?". Що відчує ця людина в цей момент?». (Провину, сором, бажання закритися).

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому іноді люди, які пережили сильну травму, розповідають про неї абсолютно спокійним, беземоційним голосом або посміхаються? (Обговорення захисних реакцій психіки).

- **Ключові поняття:** Ретравматизація, травмо-орієнтований підхід, активне слухання, віктімблеймінг, вторинна травма (травма свідка/документатора).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Як травма змінює пам'ять:** Під час сильного стресу мозок вимикає логіку і вмикає режим виживання (Бий, Біжи або Замри). Тому людина може ідеально пам'ятати запах пороху чи колір куртки нападника, але зовсім не пам'ятати, який це був день тижня. Вимагати від травмованої людини ідеальної хронології подій — це тиск.

- **Ретравматизація:** Це стан, коли через неправильні запитання або агресивний тон інтерв'юера людина ніби знову, емоційно та фізично, переживає той самий жах. Наше завдання — запитувати так, щоб людина залишалася "тут і зараз", у безпеці.

- **Табу в розмові зі свідками/потерпілими:**

- *Запитання "Чому?"* — вони майже завжди звучать як звинувачення («Чому ви туди пішли?»). Їх треба замінювати на «Як так сталося, що...» або «Розкажіть про обставини, за яких...».

- *Токсичний позитив* — фрази на кшталт «Все буде добре», «Забудьте про це», «Головне, що живі». Вони знецінюють біль людини.

- *Тиск тишею* — якщо людина замовкла або плаче, не можна її підганяти («Продовжуйте, у нас мало часу»). Треба дати їй час або запропонувати воду.

- **Техніка Активного слухання:** Не перебивати. Використовувати невербаліку (кивки, відкрита поза). Повертати людині її ж слова для підтвердження: «Отже, якщо я правильно вас зрозумів, ви почули звук об 11:00?».

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Трансформація запитань» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає групам списки типових "поліцейських" або журналістських запитань. Учасники мають переписати їх за принципами травмо-орієнтованого підходу.

- *Приклади для трансформації:*

- *Токсично:* «Чому ви не чинили опір?» -> *Безпечно:* «Розкажіть, якою була ваша реакція в той момент?»

- *Токсично:* «Ви точно впевнені, що це був він?» -> *Безпечно:* «Що саме допомогло вам запам'ятати цю людину?»

- *Токсично:* «Не плачте, заспокойтеся, все ж позаду.» -> *Безпечно:* «Я бачу, що вам зараз дуже важко. Ми можемо зробити паузу на стільки, на скільки вам потрібно.»

- **Симуляція «Безпечний діалог» (25 хв):**

- *Завдання:* Робота в парах (Документатор — Свідок). Тренер дає "свідкам" легку фабулу (наприклад, розповідь про те, як вони стали свідком ДТП або хуліганства на вулиці).

- *Дії Документатора:* Його мета — не вивідати всі факти за будь-яку ціну, а провести розмову так, щоб "свідок" відчував повагу до свого стану. Документатор має відпрацювати навички пауз, підтримуючих коментарів («Дякую, що ділитесь цим», «Це дійсно важлива деталь») і не перебивати.

- **Практикум «Заземлення документатора» (15 хв):**

- *Завдання:* Робота зі слухачами історій також виснажує (це називається травмою свідка). Тренер вчить учасників техніки "5-4-3-2-1" для повернення себе в момент, якщо під час інтерв'ю розповідь стає занадто страшною і викликає паніку чи заціпеніння.

- *Виконання:* Знайти 5 речей, які можна побачити в кімнаті, 4 речі, яких можна торкнутися, 3 речі, які можна почути, 2 речі, які можна понюхати, і 1 емоцію, яку відчуваєш просто зараз.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Свідчення — це найцінніший і найкрихіткіший доказ. Документатор — це не бездушний робот із диктофоном, а насамперед людина, яка своєю присутністю має створювати простір безпеки для того, хто пережив біль.

- **Ключові висновки:** Якщо вибір стоїть між тим, щоб дізнатися ідеальну юридичну деталь і тим, щоб зберегти психологічну рівновагу потерпілого — ми завжди обираємо людину. Факти можна знайти за допомогою OSINT або експертиз, а зламану довіру відновити майже неможливо.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Слово-якір». Учасники по колу озвучують одне слово чи коротку фразу, яка найкраще описує ідеальну поведінку документатора під час опитування (наприклад: *терпіння, емпатія, пауза, повага*).

Методи та форми практичної роботи:

- Лінгвістичний аналіз та переформулювання (робота з питаннями).
- Рольове моделювання діалогів із фокусом на невербальну комунікацію.
- Практичне засвоєння технік психологічної саморегуляції.

Матеріали:

- Роздруковані картки з переліком "токсичних" запитань для вправи.
- Папір та ручки для записів.
- Фліпчарт для фіксації правил активного слухання.

Допоміжні матеріали:

- [Природа травми: ретравматизація – Марія Фабрічева](#)
- [Що таке ретравматизація та як її мінімізувати](#)
- [Активне слухання](#)

Заняття № 60

Модуль: 6. Документування злочинів: Від фіксації до збереження доказів.

Тема: Основи OSINT для верифікації: Як відкриті дані захищають правду (Вступ до наступного модуля).

Мета заняття: Ознайомити учасників із концепцією OSINT (розвідки за відкритими джерелами); показати зв'язок між польовим документуванням та цифровою верифікацією; навчити базовому фактчекінгу за допомогою зворотного пошуку зображень.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють розшифровку та суть терміну OSINT.
- Знають, що будь-який візуальний доказ, переданий свідком, потребує цифрової перевірки на автентичність.
- Вміють використовувати інструменти зворотного пошуку (Google Lens, TinEye) зі свого смартфона для виявлення фейкових фотографій.
- Розуміють, які саме візуальні деталі (вивіски, тіні, одяг) допомагають верифікувати інформацію.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер показує на екрані емоційне фото (наприклад, зруйнований будинок або військова техніка) із підписом: «Терміново! Сьогодні вранці ворог обстріляв передмістя!». Запитує: «Якщо нам надіслали це фото в бот для збору доказів, чи можемо ми одразу нести його до прокурора?». (Ні, бо це фото може бути з Сирії 2015 року або взагалі згенероване штучним інтелектом).

- **Запитання / міні-дискусія:** Як слідчі, сидячи в кабінеті в Гаазі чи Києві, перевіряють те, що ви зняли на вулиці?

- **Ключові поняття:** OSINT (Open Source Intelligence), верифікація, фактчекінг, зворотний пошук зображень, цифрова гігієна.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке OSINT:** Це не хакерство і не злам чужих комп'ютерів. Розвідка за відкритими джерелами — це легальний збір інформації, яка вже є у вільному доступі (соцмережі, реєстри, карти, новини). OSINT — це друга половина документування. Ви фіксуєте факт на місці, а OSINT-аналітик підтверджує його контекст.

- **Чому ми маємо верифікувати докази:** Ворог активно використовує ІПСО (інформаційно-психологічні операції), закидаючи в мережу старі або відредаговані фото, щоб змусити нас панікувати або щоб згодом звинуватити правозахисників у поширенні фейків і дискредитувати всі справжні докази.

- **Перший інструмент OSINT-ера — Зворотний пошук (Reverse Image Search):** Як це працює? Ви "згодовуєте" пошуковику (Google Images, TinEye) фотографію, а він шукає схожі картинки по всьому інтернету. Якщо "сьогоднішнє" фото знайдено в новинах за 2014 рік — це стовідсотковий фейк.

- **Анатомія зображення:** Якщо EXIF-дані (про які говорили раніше) стерті месенджером, ми шукаємо правду на самому фото: номерні знаки машин (вказують на країну/регіон), вивіски магазинів, напрямок тіней (час доби), погода і листя на деревах (пора року).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Руйнівники фейків» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер закидає у спільний чат групи кілька фотографій із гучними маніпулятивними підписами (можна взяти реальні приклади російських фейків, де події з інших країн видавалися за події в Україні).

○ *Дії:* Команди мають використати смартфони (Google Lens або завантажити фото в TinEye) і знайти першоджерело кожної фотографії. Перемагає та команда, яка першою надішле посилання на оригінальну новину кількарічної давнини і доведе, що це фейк.

● **Гра-розминка «Детектив деталей» (20 хв):**

○ *Завдання:* На екран виводиться дуже деталізоване фото вулиці міста (без відомих пам'яток типу Ейфелевої вежі). Це має бути звичайне місто будь-де у світі.

○ *Дії:* Команди мають за 5 хвилин знайти якомога більше зачіпок, які допоможуть OSINT-аналітику визначити локацію. Вони повинні записувати: «Ми бачимо жовті номери машин (можливо, Британія), лівосторонній рух, напис іспанською на кіоску, люди в куртках (отже, не літо)». Вправа тренує феноменальну увагу до дрібниць.

● **Дискусія (25 хв):**

Фабула для обговорення: Тренер зачитує або виводить на екран гіпотетичну (але дуже реалістичну) ситуацію:

«Після звільнення населеного пункту в мережі з'являється розмите відео, де якийсь чоловік допомагає окупантам розвантажувати боєприпаси. Група місцевих підлітків, використовуючи інструменти OSINT (розпізнавання облич, пошук по соцмережах), самотійно "ідентифікує" цього чоловіка. Вони знаходять його адресу, телефон, місце роботи дружини і публікують усі ці дані в місцевому Telegram-каналі із закликом: "Знайдіть і покарайте зрадника!". Увечері невідомі розбивають вікна в його будинку. А через тиждень СБУ офіційно заявляє, що на відео була зовсім інша людина, яка просто дуже схожа візуально».

Завдання для груп: Учасники діляться на дві команди і мають обговорити ситуацію, відповівши на три гострі запитання:

1. Чи можна вважати дії цих підлітків документуванням злочину?

(Відповідь: Ні, це деанонімізація (доксинг) і цькування. Документування вимагає передачі даних правоохоронцям, а не натовпу).

2. Чим небезпечний "інтернет-самосуд" з точки зору права? (Відповідь:

Натовп не перевіряє метадані, не проводить експертиз і не дає права на захист. Помилка алгоритму або емоційна реакція руйнує життя невинних людей і робить злочинцями самих "месників").

3. Що мали зробити ці підлітки зі знайденою інформацією, якщо вони хотіли справжнього правосуддя? (Відповідь: Сформувати пакет цифрових доказів (відео, скріншоти профілів, посилання) і конфіденційно передати його в офіційний чат-бот СБУ чи прокуратури).

Резюме тренера (підсумок дискусії): OSINT — це потужна зброя. Але розвідка за відкритими джерелами створена для того, щоб допомагати офіційному суду, а не замінювати його. Коли ви знаходите інформацію про ймовірного злочинця, ваше завдання — стати "цифровим слідчим", який працює тихо і передає справу до трибуналу, а не провокувати кібербулінг.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Сьогодні ми побачили, що інтернет пам'ятає все. Навіть найскладніший фейк можна розбити за допомогою звичайного смартфона, критичного мислення та уважності. OSINT — це суперсила сучасної молоді.

● **Ключові висновки:** Збір доказів на місці (фізичне документування) та їхня перевірка в мережі (OSINT) — це два крила одного процесу. Без одного з них правосуддя не злетить.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моє очікування». Учасники кажуть: «Знаючи, що наступний блок буде повністю присвячений цифровим

розслідуванням, я найбільше хочу навчитися...» (наприклад: шукати інформацію про людей, перевіряти відео, працювати з картами).

Методи та форми практичної роботи:

- Практична робота з пошуковими системами (зворотний пошук).
- Тренування візуальної уваги (пошук деталей).
- Дискусія.

Матеріали:

- Заздалегідь підготовлені фото-фейки та фотографії вулиць для вправи "Детектив деталей".
- Смартфони учасників з доступом до інтернету.
- Ватман та маркери для запису фінального алгоритму.

Допоміжні матеріали:

- [Що таке OSINT?](#)
- [ЩО TAKE OSINT, ЯК ВІН ПРАЦЮЄ ТА ЯКИЙ ПОТРИБЕН СОФТ ...](#)

(дивитися по епізодам потрібні для заняття моменти)

- [Що таке ПІСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України | Український тиждень](#)
- [ПІСО: що це таке? Протидія неправдивій інформації.](#)
- [https://explainer.ua/shho-take-osint-i-yak-vin-dopomig-vikriti-vbivstva-u-buch i/](https://explainer.ua/shho-take-osint-i-yak-vin-dopomig-vikriti-vbivstva-u-buch-i/)
- [Зерновий слід: відстеження російських суден-привидів за допомогою супутникових знімків - Беллінгкет](#) (не обов'язково саме ця стаття, на сайті чимало прикладів розслідувань).

Заняття № 61

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка.

Тема: Вступ до професійного OSINT: Google Dorks, відкриті реєстри та межа закону.

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовими операторами розширеного пошуку (Google Dorks); навчити шукати специфічні документи та працювати з відкритими державними реєстрами; чітко окреслити юридичні та етичні межі OSINT-розвідки.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між легальним OSINT та кіберзлочиним (хакерством).
- Знають напам'ять та вміють застосовувати мінімум 4 базові оператори Google Dorks ([site:](#), [filetype:](#), " ", -).
- Вміють знаходити офіційні документи (PDF, DOCX) на конкретних урядових чи корпоративних сайтах.
- Знають про існування базових відкритих реєстрів України (судовий реєстр, бази YouControl/Opendatabot) і розуміють, яку інформацію там можна знайти.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Коли ви шукаєте щось у Google, скільки сторінок результатів ви зазвичай перегортаєте? Одну? Дві? А чи знаєте ви, що Google показує вам лише 1-2% того, що насправді знайшов, ховаючи решту за алгоритмами популярності?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому іноді знайти потрібний офіційний документ на сайті міської ради або міністерства через їхній власний пошук майже неможливо?

- **Ключові поняття:** OSINT, Google Dorks (дорки), відкриті дані, реєстри, хакерство vs розвідка.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Легально чи ні (Межа закону):** OSINT працює **виключно** з інформацією, яка лежить у відкритому доступі. Якщо ви знайшли пароль у відкритому файлі на сайті і просто зафіксували цей факт — це OSINT. Якщо ви використали цей пароль, щоб зайти в чужу пошту — це кримінальний злочин (злам). Купівля злитих баз даних (наприклад, з номерами паспортів) у даркнеті або Telegram-ботах — це також порушення закону.

- **Магія Google Dorks:** Це спеціальні команди, які змушують пошуковик фільтрувати сміття.

- **"точна фраза"** — шукає сторінки, де слова стоять саме в такому порядку.

- **-слово** (мінус) — виключає з результатів сторінки з цим словом (наприклад, **яблуко -apple**, щоб знайти фрукт, а не техніку).

- **site:gov.ua** — шукає інформацію виключно на державних сайтах України (або на конкретному сайті, наприклад **site:rada.gov.ua**).

- **filetype:pdf** (або doc, xls) — шукає не веб-сторінки, а конкретні файли для завантаження.

- **Комбінація:** **site:mru.gov.ua filetype:pdf "звіт"** — знайде всі PDF-звіти на сайті конкретного міністерства.

- **Відкриті реєстри України:** Держава відкрила багато даних. Де можна легально шукати інформацію про людей та компанії:

- *Єдиний державний реєстр судових рішень* (чи судилася людина/компанія).

- *Opendatabot / YouControl* (аналіз компаній: хто власник, чи є борги, чи не пов'язана компанія з країною-агресором).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Google-снайпер» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники працюють зі смартфонами чи ноутбуками. Тренер дає серію завдань на швидкість, які неможливо виконати без "дорків".

- *Приклади місій:*

1. Знайдіть шкільний підручник з історії України для 10 класу виключно у форматі PDF ("*історія україни 10 клас*" filetype:pdf).

2. Знайдіть згадки про ваше місто (наприклад, Ірпін) виключно на офіційному урядовому домені Великої Британії (*Irpin site:gov.uk*).

3. Знайдіть новини про автомобілі "Jaguar", але щоб у результатах не було жодної згадки про тварин (*Jaguar -animal -тварина -зоопарк*).

- **Практикум «Реєстровий лабіринт» (25 хв):**

- *Завдання:* Команди мають скористатися безкоштовним доступом до Opendatabot (через сайт або Telegram-бот).

- *Дія:* Тренер дає назву реального комунального підприємства або відомої публічної компанії. Учасники мають за 10 хвилин знайти: ПІБ директора, код ЄДРПОУ, рік заснування та чи має компанія податковий борг. Це вчить не боятися складних державних баз.

- **Аналітична гра «Червона лінія» (15 хв):**

- *Завдання:* Тренер зачитує різні сценарії пошуку інформації. Учасники повинні підняти зелену картку, якщо це легальний OSINT, або червону, якщо це злочин.

- *Приклади:* Знайти в реєстрі, що політик володіє 5 квартирами (Зелена). Підібрати пароль до пошти політика, щоб прочитати його листи (Червона). Знайти через filetype:xls випадково забутий адміном файл із зарплатами працівників на

відкритому сайті (Зелена). Заплатити хакеру 50 доларів за деталізацію дзвінків конкурента (Червона).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Сьогодні ви отримали інструменти, які роблять вас у 10 разів швидшими та ефективнішими за 99% звичайних користувачів інтернету. У світі, де інформації занадто багато, виграє той, хто вміє її фільтрувати.

- **Ключові висновки:** OSINT — це мислення, а не софт. Відкритих даних цілком достатньо для проведення глибоких розслідувань. Перетин межі закону (злам, купівля баз) не лише анулює ваші докази в суді, а й робить злочинцем вас самих.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій оператор». Кожен учасник коротко каже: «Найбільш корисним пошуковим оператором, який я тепер буду використовувати в навчанні чи житті, для мене став...».

Методи та форми практичної роботи:

- Пошукові змагання на швидкість.
- Робота з реальними державними реєстрами та ботами.
- Юридичний аналіз гіпотетичних ситуацій (визначення законності).

Матеріали:

- Смартфони або ноутбуки з доступом до інтернету для кожного учасника (або хоча б один на пару).

- Роздруковані пам'ятки з базовими операторами Google Dorks (щоб учасники тримали їх перед очима під час вправи).

- Червоні та зелені картки для гри «Червона лінія».

Допоміжні матеріали:

- [Google Dorks на службі у OSINT | KR. Labs Research](#)
- [Види кіберзлочинів: класифікація та пояснення — ІЖ "Кібербез"](#)
- [Що відноситься до кіберзлочину? | Адвокат по шахрайству в Інтернеті Київ | GOLAS](#)
- [Відкриті бази даних як докази та джерело інформації | Вища школа адвокатури НААУ](#)
- [Єдині та Державні реєстри України](#)
- [YouControl](#)

Заняття № 62

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Анатомія цифрового сліду: Як кеш та вебархіви зберігають видалену інформацію. Практикум із самостійного аудиту.

Мета заняття: Пояснити концепцію цифрового сліду (активного та пасивного); продемонструвати незворотність публікації даних у мережі через роботу кешу та вебархівів; навчити учасників проводити базовий OSINT-аудит власної персони (деанонімізацію) для виявлення вразливостей.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між активним і пасивним цифровим слідом.
- Знають золоте правило: «Інтернет написаний чорнилом, а не олівцем», і розуміють, чому кнопка «Видалити» не гарантує знищення файлу.
- Вміють користуватися інструментом Wayback Machine (Вебархів) та переглядати кешовані сторінки в Google.
- Здатні проаналізувати власну цифрову присутність та знайти надлишкову особисту інформацію, що є у відкритому доступі.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер починає з питання: «Уявіть, що ви виклали в Instagram або TikTok відео, де ви робите щось дуже дурне. Через хвилину ви схаменулися і натиснули "Видалити". Як ви вважаєте, це відео зникло назавжди? Хто міг його зберегти, окрім людей, які встигли зробити скріншот?».
- **Запитання / міні-дискусія:** Чи можна бути повністю анонімним в інтернеті у 2026 році? Що таке «деанонімізація»?

- **Ключові поняття:** Цифровий слід, кеш пошукових систем, Wayback Machine (вебархів), деанонізація, егосерфінг (пошук інформації про себе).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Два види цифрових слідів:**

- *Активний слід:* Те, що ви залишаєте свідомо (пости, коментарі, фото, відгуки на Google Картах, підписки).

- *Пасивний слід:* Те, що збирають про вас сайти без вашого відома (IP-адреса, геолокація, історія пошуку, файли cookie, час, проведений на сторінці).

- **Чому видалене не зникає (Кеш):** Коли Google (або інший пошуковик) індексує інтернет, він робить собі копію сторінки. Якщо сторінку видалити на оригінальному сайті, її текст ще тижнями або місяцями може зберігатися на серверах Google у так званому «Кеші».

- **Машина часу інтернету (Wayback Machine):** Існують спеціальні організації (наприклад, Archive.org), які цілодобово фотографують інтернет. Якщо сайт потрапив до них у базу, його копія залишається там назавжди. Це улюблений інструмент OSINT-розслідувачів, щоб знаходити видалені декларації чиновників або старі заяви політиків.

- **Деанонізація (Як збирають пазл):** Щоб знайти все про людину, не треба бути хакером. Достатньо знати один нікнейм, який людина використовує і в Telegram, і в грі, і на форумі. Через форум можна знайти пошту, через пошту — сторінку у Facebook, а там — фотографії двору чи родичів.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Експеримент «Машина часу» (20 хв):**

- *Завдання:* Учасники заходять зі смартфонів на сайт archive.org/web.

- *Дії:* Тренер пропонує ввести туди адресу будь-якого відомого сайту (наприклад, YouTube, Wikipedia, або популярного місцевого новинного порталу) і

подивитися, як він виглядав рівно 10 або 15 років тому. Далі учасники пробують знайти старі, нині закриті або змінені сайти. Це наочно демонструє, що інтернет має ідеальну пам'ять.

- **Практикум «Егосерфінг: Знайди себе» (30 хв):**

- *Завдання:* Учасники використовують знання з попереднього уроку (Google Dorks), щоб провести розвідку... проти самих себе. Це абсолютно безпечно, оскільки кожен шукає лише власні дані.

- *Дії:*

1. Ввести свої ім'я та прізвище в лапках: "Ім'я Прізвище".

2. Додати до пошуку назву свого міста: "Ім'я Прізвище" Ірпінь.

3. Здійснити пошук за своїм улюбленим нікнеймом, який вони використовують в іграх чи Telegram.

4. Перевірити розділ «Зображення» в Google за своїм іменем.

- *Обговорення:* Багато хто знайде свої старі результати шкільних олімпіад (з вказанням школи та класу), забуті блоги, старі коментарі під відео або фотографії, які виклали друзі багато років тому.

- **Малювання «Карти вразливостей» (30 хв):**

- *Завдання:* Після аудиту учасники беруть аркуш паперу і малюють павутину своєї цифрової присутності. У центрі — їхнє ім'я. Від нього стрілочки до всього, що вони щойно знайшли або згадали (TikTok, коментарі на YouTube, старий акаунт у грі, підписи петицій, шкільні списки).

- *Аналіз:* На аркуші потрібно червоним маркером обвести ті точки, які становлять найбільшу небезпеку (там, де вказана їхня геолокація, номер телефону чи надто особиста інформація), і скласти план, як це "зачистити" (змінити налаштування приватності, видалити старі акаунти).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Ваш цифровий слід — це ваша репутація на роки вперед. Усе, що ви публікуєте сьогодні, може бути використано для аналізу вашої особистості роботодавцями, слідчими або шахраями через 5-10 років.

- **Ключові висновки:** Видалення публікації не означає її знищення. Найкращий спосіб захистити інформацію — ніколи не викладати її у відкритий доступ.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Знахідка дня». Учасники коротко діляться (за бажанням, без зайвих подробиць): «Найбільш несподіваною річчю, яку я сьогодні про себе знайшов/згадала, був... і я планую з цим зробити...».

Методи та форми практичної роботи:

- Робота зі спеціалізованими OSINT-ресурсами (Wayback Machine).
- Керований самостійний аудит власної цифрової тіні.
- Візуалізація даних (побудова графа зв'язків/карти вразливостей на папері).

Матеріали:

- Смартфони або ноутбуки з доступом до інтернету для кожного учасника.
- Папір формату А4, маркери/ручки різних кольорів для створення карти вразливостей.
- Дошка або фліпчарт для малювання прикладу «цифрової павутини».

Допоміжні матеріали:

- [Деанонізація — Вікіпедія](#)
- <https://web.archive.org/>
- [Що таке цифровий слід: коли він з'являється, як його знайти і видалити – Blog Imena.UA](#)
- [Ваш цифровий слід: слід, який ви залишаєте, навіть не усвідомлюючи цього](#)
- 4 серія: «Цифрова безпека»

Заняття № 63

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Розвідка в соцмережах (SOCMINT): Як читати між рядків в Instagram, Facebook, Telegram. Інструменти для побудови графів зв'язків.

Мета заняття: Ознайомити учасників із методами збору відкритої інформації із соціальних мереж (SOCMINT); навчити аналізувати приховані зв'язки між користувачами; відпрацювати навички крос-платформного пошуку за нікнеймами та побудови соціального графа.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють термін SOCMINT і його роль у сучасному документуванні.
- Вміють аналізувати профілі не лише за фотографіями, а й за "соціальним слідом" (теги, лайки, коментарі, геолокації).
- Знають, як використовувати безкоштовні онлайн-сервіси для перевірки нікнеймів на різних платформах.
- Здатні побудувати базовий граф зв'язків (хто з ким спілкується і як пов'язаний) на основі відкритих даних.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер починає із запитання: «Уявіть, що перед вами повністю закритий профіль в Instagram. Немає ні фото, ні підписників, лише аватарка котика і нікнейм. Чи означає це, що ми нічого не можемо дізнатися про цю людину?». (Відповідь: можемо дізнатися дуже багато, проаналізувавши, хто

лайкає її коментарі в інших групах, і перевіривши цей нікнейм в інших соцмережах).

- **Запитання / міні-дискусія:** Яку інформацію ми залишаємо про себе, коли просто ставимо лайк або коментуємо чийсь пост?

- **Ключові поняття:** SOCMINT (Social Media Intelligence), соціальний граф, крос-платформний пошук, нікнейм, ID акаунта.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке SOCMINT:** Це складова OSINT, яка фокусується виключно на соціальних мережах (Facebook, Instagram, Telegram, TikTok, X/Twitter). Аналізуються не лише пости, а й метадані профілю, час активності та коло спілкування.

- **Читання між рядків:**

- *Instagram:* Теги на фотографіях (часто показують справжніх друзів або родичів, навіть якщо сам профіль "мовчить"). Геомітки розкривають улюблені місця, маршрути та звички.

- *Facebook:* Групи та спільноти. Якщо людина приховує місце роботи, але підписана на вузькопрофільну групу "ОСББ Сонячний" або "Бухгалтери Київщини", це звужує коло пошуку. Спільні друзі між кількома підозрілими акаунтами часто вказують на куратора.

- *Telegram:* Нікнейм (username) можна змінити, але унікальний числовий ID залишається з акаунтом назавжди. Аналіз того, в яких відкритих чатах перебуває людина, дає її психологічний портрет.

- **Пошук за Нікнеймом:** Люди ліниві і часто використовують один і той самий нікнейм (наприклад, *super_gamer_2003*) скрізь: у TikTok, Steam, на форумах і в Telegram. Знайшовши ігровий профіль, можна вийти на пошту, а через пошту — на реальне ім'я.

- **Соціальний граф:** Це візуальна карта. Люди — це "вузли" (крапки), а їхні стосунки (лайки, родинні зв'язки) — це "ребра" (лінії). Чим більше ліній сходиться до однієї людини, тим вона важливіша в цій мережі.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Нікнейм-сканер» (20 хв):**

- *Завдання:* Учасники використовують смартфони. Тренер дає їм 2-3 вигадані, але специфічні нікнейми (або нікнейми заздалегідь створених тренером тестових профілів, хоча можна використати й реальну людину, проте, заздалегідь самостійно обробити інфо).

- *Дії:* Використовуючи безкоштовні ресурси на зразок namechk.com або instantusername.com, учасники мають "пробити" ці нікнейми і знайти, на яких платформах (Reddit, Pinterest, X) вони зареєстровані, і скласти загальний портрет інтересів цієї особи.

- **Практикум «Павутина лайків» (Побудова графа) (35 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують роздруківки "матеріалів справи" — скріншоти 5 сторінок з Instagram (це мають бути публічні профілі волонтерів, організацій або спеціально підготовлені навчальні профілі, щоб не порушувати приватність сторонніх). На скріншотах видно коментарі одне одному, спільні фото та відмітки (теги).

- *Дії:* На великому ватмані команди повинні намалювати соціальний граф. Вони малюють кружечки з іменами і з'єднують їх стрілками, підписуючи зв'язки: "брат/сестра" (на основі коментаря "моя рідненька"), "колеги" (обидва відмічені на фото з корпоративу), "фейковий акаунт" (створений вчора, коментує лише одного учасника).

- *Мета:* Знайти приховану ключову фігуру — людину, яка сама нічого не публікує, але яку найбільше тегають і коментують інші.

- **Детектив-бліц «Слід у Telegram» (25 хв):**

○ *Завдання:* Навчити розрізняти Username та ID. Тренер показує, як за допомогою легальних ботів-аналізаторів (наприклад, @userinfobot) можна отримати унікальний ID користувача.

○ *Дії:* Команди отримують два різні юзернейми в Telegram і мають перевірити їх. Завдання побудоване так, що обидва юзернейми ведуть на один і той самий ID (імітація ситуації, коли правопорушник змінив ім'я, щоб сховатися, але його цифровий ідентифікатор його видав).

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Соціальні мережі — це не лише картинки, це гігантська база даних про зв'язки між людьми. Те, що ми вважаємо "незначною деталлю" (лайк або відмітка на фото), для OSINT-розвідника є ниточкою, яка розплутує весь клубок.

● **Ключові висновки:** Профіль людини — це не лише те, що вона про себе пише. Це те, що пишуть і роблять інші навколо неї. Тому, дбаючи про власну цифрову безпеку, треба зважати не лише на свої публікації, а й на те, що можуть розкрити ваші друзі.

Методи та форми практичної роботи:

- Використання спеціалізованих веб-сервісів (пошук за нікнеймами).
- Візуалізація даних на папері (побудова соціальних графів).
- Аналітична робота зі змодельованими матеріалами (скріншотами).

Матеріали:

- Ватмани та різнокольорові маркери для кожної команди (для малювання графа).
- Роздруковані скріншоти тестових сторінок із соцмереж.
- Смартфони з доступом до інтернету та Telegram.

Допоміжні матеріали:

- [Instant Username Search](#)
- [Namechk](#)
- [Соціальний граф — Вікіпедія](#)
- [Cross-Platform Search](#)
- [Що таке SOCMINT - Терміни та визначення кібербезпеки](#)
- [Розвідка соціальних медіа \(SOCMINT\): Ключові стратегії та посібник 2026 року для маркетологів](#)

Заняття № 64

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Просунута перевірка медіа: Геолокація та Хронолокація.

Мета заняття: Навчити учасників методам візуальної геолокації та хронолокації без використання метаданих; ознайомити з інструментами Google Earth, архівами супутникових знімків та основами аналізу тіней для підтвердження часу і місця події.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, як «читати» ландшафт, архітектуру та інфраструктуру на фотографіях.
- Вміють використовувати Google Street View та історичні супутникові знімки в Google Earth для перевірки локацій.
- Розуміють базовий принцип визначення часу доби за напрямком та довжиною тіней (хронолокація).
- Здатні застосовувати спеціалізовані інструменти (наприклад, SunCalc) для підтвердження часу зйомки.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер показує фото військової техніки в полі. Підпис: "Сьогодні зранку, Київщина". Метадані стерті. Запитує: «Як нам довести, що це брехня, якщо файл "чистий"? Зверніть увагу на тіні, кут падіння сонячних променів і тип ґрунту. Чи може так світити сонце "зранку"?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи звертаємо ми увагу на форму дорожніх знаків, розмітку або тип електричних стовпів, коли йдемо вулицею? Чому для OSINT-аналітика це найцінніша інформація?

- **Ключові поняття:** Геолокація, хронолокація, топографічні орієнтири, історичні супутникові знімки.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Геолокація (Пошук місця):** Коли EXIF-даних немає, ми працюємо з візуальними зачіпками.

- *Архітектура та інфраструктура:* Форма дахів, тип балконів, дорожня розмітка (жовта чи біла), дорожні знаки (в Європі та США вони різні), маркування поліцейських машин, номерні знаки автомобілів.

- *Природа:* Тип дерев (пальми чи сосни), рельєф (гори чи степ), колір ґрунту.

- **Хронолокація (Пошук часу):**

- *Аналіз тіней:* Сонце завжди встає на сході і сідає на заході. Опівдні тіні найкоротші. Якщо ми знаємо, де північ на фото, за напрямком тіні ми можемо вирахувати час до години. Для цього OSINT-фахівці використовують онлайн-інструмент **SunCalc.org**.

- *Сезонні ознаки:* Наявність або відсутність листя на деревах, сніг, рівень води в річках. Годинники на міських вежах, розклад руху транспорту на задньому фоні.

- **Інструменти візуальної розвідки:**

- *Google Earth Pro / Google Maps:* Функція "Street View" (Перегляд вулиць) дозволяє «походити» місцевістю і порівняти її з відео. Функція історичних знімків показує, як змінювалася локація з роками (наприклад, коли побудували конкретний будинок).

- *Карти висот:* Допомагають підтвердити, чи дійсно на задньому плані саме та гора чи пагорб.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Візуальний квест «Детектив деталей» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер виводить на екран 5 різних фотографій міських вулиць з усього світу.

- *Дії:* Команди мають за 3 хвилини знайти максимум зачіпок і визначити хоча б країну чи регіон. (Зачіпки: лівосторонній рух — можливо, Британія чи Японія; кондиціонери на фасадах — південні країни; написи на вивісках, специфічні світлофори).

- **Практикум «Тіньовий компас і SunCalc» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники використовують смартфони та відкривають сайт SunCalc.org. Тренер дає їм фото відомої будівлі (наприклад, залізничного вокзалу), де чітко видно довгу тінь від вежі. Локація і дата відомі (наприклад, Київ, 15 травня).

- *Дії:* Команди мають ввести ці дані в SunCalc, рухати повзунок часу і знайти точний час доби (з точністю до 15 хвилин), коли сонце могло відкидати тінь саме під таким кутом, як на фото. Це показує, що час зйомки неможливо підробити, якщо в кадрі є сонце.

- **Дослідження «Машина часу в Google Earth» (25 хв):**

- *Завдання:* Відпрацювання навичок роботи з історичними знімками.

- *Дії:* Команди отримують координати певного мікрорайону або об'єкта (для більшого залучення можна взяти відомі локації вашого міста, або місця близ відомої пам'ятки). Їхнє завдання — використовуючи інструмент «Історичні знімки» в Google Earth, скласти таймлайн: наприклад, у якому році на цьому місці був пустир, у якому почалося будівництво, і коли об'єкт набув сучасного вигляду.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Відкриті дані — це не лише текст у реєстрах. Земля, тіні, будівлі та дерева є такими ж надійними свідками подій, як і люди.

Уміння їх аналізувати дозволяє встановлювати правду навіть тоді, коли цифрові сліди навмисно знищені.

- **Ключові висновки:** Жоден пропагандист не може змінити рух сонця або переписати супутникові знімки Google за минулі роки. Гео- та хронолокація — це залізобетонні докази для міжнародних трибуналів.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Новий погляд». Учасники діляться: «Коли я завтра вийду на вулицю, перша деталь міської інфраструктури, на яку я зверну увагу як OSINT-аналітик, буде...».

Методи та форми практичної роботи:

- Візуальний аналіз та пошук аномалій на зображеннях.
- Практична робота з картографічними онлайн-сервісами (SunCalc).
- Хронологічний аналіз змін ландшафту (робота з супутниковими архівами).

Матеріали:

- Смартфони або ноутбуки з доступом до інтернету для кожної команди.
- Заздалегідь підготовлені фотографії для візуального аналізу та роботи з тінями (вивести на екран).
- Доступ до веб-версії Google Earth або встановлена програма Google Earth Pro на ноутбуках.

Допоміжні матеріали:

- <https://www.suncalc.org/#/27.6936,-97.5195,3/2026.06.03/21:50/1/3>
- <https://www.google.com/intl/uk/streetview/>
- [Earth Google](#)

Заняття № 65

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Ера штучного інтелекту: Розпізнавання дипфейків (Deepfakes) та згенерованого контенту.

Мета заняття: Ознайомити учасників із технологією створення синтетичного медіа (дипфейків); навчити розпізнавати візуальні та аудіальні артефакти нейромереж; сформувати навичку критичної перевірки контенту перед його поширенням.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють механізм роботи генеративного штучного інтелекту та мету створення дипфейків (від жартів до серйозного шахрайства чи ПІСО).
- Вміють виявляти візуальні аномалії на згенерованих фото (проблеми з анатомією, відблисками, текстом на фоні).
- Знають, на які маркери звертати увагу при аналізі підозрілих відео та голосових повідомлень (синхронізація губ, дихання, монотонність).
- Здатні застосовувати чек-лист для перевірки вірусного контенту.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер виводить на екран коротке, але дуже реалістичне дипфейк-відео відомої людини (наприклад, політика чи зірки), яка говорить щось абсолютно абсурдне або провокативне. Запитує: «Чи можемо ми сьогодні довіряти власним очам і вухам? Що буде, якщо таке відео надішлють у новини під час виборів або війни?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому створення фейків перейшло від фотошопу до нейромереж? У чому головна небезпека діпфейків для суспільства?

- **Ключові поняття:** Діпфейк (Deepfake), генеративний ШІ, синтетичні медіа, артефакти нейромереж.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке Deepfake:** Це методія синтезу зображення, відео або голосу на основі штучного інтелекту. Нейромережа вивчає тисячі справжніх фотографій людини, а потім «натягує» її обличчя на іншого актора або генерує голос із заданим текстом.

- **Анатомія помилок (Куди дивитися на фото):** ШІ чудово малює центр кадру, але часто не розуміє логіки реального світу. Головні маркери:

- *Очі:* Різна форма зіниць (одна кругла, інша овальна), невідповідні відблиски світла в очах (світло падає з різних боків).

- *Анатомія:* Зайві або відсутні пальці, суглоби, що згинаються в неприродний бік, зуби, які зливаються в одну суцільну лінію.

- *Аksesуари та одяг:* Асиметричні сережки, дужки окулярів, що «вростають» у шкіру, гудзики різного розміру або застібки, які нікуди не ведуть.

- *Фон:* Текст на вивісках чи одязі перетворюється на ієрогліфи або безглуздий набір букв. Предмети на задньому плані «плавляться» або зливаються зі стінами.

- **Відео та Аудіо діпфейки:**

- *У відео* варто звертати увагу на межу між обличчям та волоссям (там часто буває розмиття), частоту кліпання очима (ШІ часто забуває змусити персонажа кліпати) та синхронізацію губ зі звуком.

- *В аудіо (клонування голосу)* головний ворог ШІ — це дихання та емоції. Згенерований голос часто звучить занадто чисто, без природних пауз на вдих, прицмокувань або має металевий, роботизований відтінок на кінцях фраз.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Візуальний тренажер «Реальність чи Матриця?» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер показує на екрані серію з 10-12 фотографій (портрети, натопт, побутові сцени). Половина з них — реальні, половина — згенеровані ШІ (наприклад, у Midjourney).

- *Дії:* Команди мають за 1 хвилину на кожне фото винести вердикт: ШІ чи справжнє. Головна умова — вони повинні не просто вгадати, а обґрунтувати свій вибір, вказавши на конкретний артефакт (наприклад: «Це ШІ, тому що у жінки на задньому плані три ноги, а текст на книжці не читається»).

- **Аудіо-челендж «Сліпе прослуховування» (20 хв):**

- *Завдання:* Учасники закривають очі. Тренер вмикає короткі голосові повідомлення (можна заздалегідь згенерувати свій власний голос або голос відомої людини через безкоштовні ШІ-сервіси на кшталт ElevenLabs).

- *Дії:* Учасники на слух намагаються зловити "ефект робота", неприродні інтонації або відсутність звуків дихання, щоб визначити, де говорить жива людина, а де — програма.

- **Драфтинг «Чек-лист Анти-Фейк» (25 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують завдання розробити алгоритм перевірки сенсаційного контенту для своїх старших родичів (батьків, бабусь/дідусів), які часто стають жертвами ШІ-шахраїв у соцмережах (наприклад, фейкові відео із закликами переказати гроші).

- *Очікуваний результат:* Створення простої пам'ятки з 5 кроків. Наприклад: 1) Подивись на руки і пальці. 2) Перевір, чи читається текст на задньому фоні. 3) Прислухайся до дихання в аудіо. 4) Пошукай цю новину в офіційних медіа. 5) Ніколи не скидай гроші одразу після голосового повідомлення — передзвони людині особисто.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Штучний інтелект удосконалюється щодня, і скоро знаходити зайві пальці стане неможливо. Тому головним інструментом OSINT-аналітика є не лише пошук піксельних помилок, а й контекстний аналіз та критичне мислення.

- **Ключові висновки:** Якщо фото чи відео викликає надто сильні емоції (паніку, гнів, бажання негайно щось зробити), це перший сигнал для того, щоб зупинитися і перевірити його на ознаки згенерованого контенту.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексія «Мій сканер». Учасники кажуть: «Сьогодні я зрозумів/-ла, що при перегляді стрічки новин мій погляд тепер у першу чергу буде падати на...» (наприклад: вуха, фон, текст, тіні).

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз візуальних аномалій (гра-тренажер).
- Розвиток аудіальної уваги (сліпе прослуховування).
- Систематизація знань через створення навчального продукту (чек-листа).

Матеріали:

- Екран/проектор для виведення зображень.
- Заздалегідь підготовлена презентація з реальними фотографіями та якісними ШІ-генераціями.
- Заздалегідь підготовлені аудіофайли (реальні голоси та згенеровані нейромережею).
- Фліпчарти або папір з маркерами для драфтингу чек-листів.

Допоміжні матеріали:

- [Діпфейк: що це таке та як його розпізнати?](#)
- [Що таке діпфейк і як його використовує російська пропаганда](#)
- [Діпфейк: Технологія, що краде обличчя \(і часом мільйони\)](#)
- [Генеративний ШІ \(GenAI\): можливості та застосування](#)
- [Що таке генеративний ШІ? Визначення, приклади та способи їх роботи | SAP](#)

Заняття № 66

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Інформаційні віруси та маніпуляції: Як працює ІПСО в соцмережах. Розпізнавання ботоферм, емоційних тригерів та клікбейту.

Мета заняття: Розкрити механізми проведення інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО); навчити розпізнавати емоційні маніпуляції та клікбейт у новинах; відпрацювати алгоритм виявлення ботів та тролів у соціальних мережах.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють суть аббревіатури ІПСО та мету таких операцій (посягти паніку, розбрат, зневіру).
- Вміють ідентифікувати емоційні тригери в тексті та відокремлювати факти від оціночних суджень.
- Знають базові ознаки фейкового акаунта (бота) в Instagram, Facebook та Telegram.
- Розуміють, як працює алгоритм соцмереж і чому репост "обурливої новини" допомагає ворогу.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає з експерименту: «Уявіть, що ви бачите два заголовки. Перший: "В Україні змінилися правила вступу до ВНЗ". Другий: "ШОК! Усіх студентів змусять платити шалені податки з понеділка! Читати деталі...". На який ви клікнете з більшою ймовірністю? А який швидше перешлете друзям?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому фейки поширюються в мережі у 6 разів швидше, ніж правдиві новини? Як наші власні емоції роблять нас безкоштовними кур'єрами для ворожої пропаганди?

- **Ключові поняття:** ІПСО, клікбейт, інформаційний вірус, ботоферма, емоційний тригер, ехо-камера.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Анатомія ІПСО:** Інформаційно-психологічна операція — це не обов'язково 100% брехня. Найкраще ІПСО будується за формулою: *80% болючої правди + 20% токсичної маніпуляції*. Мета ворога — не переконати нас у тому, що "вони хороші", а змусити нас ненавидіти одне одного, владу, сусідів і втратити надію.

- **Емоційні тригери (Кнопки впливу):** Маніпулятори тиснуть на базові інстинкти.

- *Страх/Паніка:* «Завтра зникне світло назавжди, скупуйте хліб!».

- *Гнів/Несправедливість:* «Поки ви сидите без грошей, депутати...».

- *Надія/Ейфорія:* «Війна закінчиться через два тижні!» (щоб потім викликати ще більшу депресію від розчарування).

- **Клікбейт:** Техніка створення заголовків, які кричать. Використання капслоку (ВЕЛИКИХ ЛІТЕР), знаків оклику, слів "Шок", "Терміново", "Інсайд", і обірваних речень ("Щоб не захворіти, потрібно лише випити склянку звичайного...").

- **Як розпізнати бота:** Бот — це штучний акаунт, керований програмою або людиною на зарплаті (тролем).

- *Ознаки:* Вкрадена на стоках або згенерована ШІ аватарка (або квіточки/котики замість обличчя); дата створення профілю збігається з якоюсь гострою подією; відсутність особистих фотографій (лише репости новин та мемів); гіперактивність (публікує по 50 коментарів на день виключно на політичні/соціальні теми).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Лінгвістична гра «Термометр емоцій» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає командам роздруківки з текстами типових маніпулятивних постів із Telegram.

- *Дії:* Учасники мають червоним маркером підкреслити всі "емоційні гачки" та оціночні судження (наприклад: *негайно, жахливий, продажні, тотальний крах*), а зеленим маркером — виділити сухі факти. Після цього команди мають переписати пост мовою нейтральних фактів (зазвичай від великого посту залишається одне сухе речення).

- **Тренінг-симуляція «Мисливці на ботів» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер готує скріншоти 5 різних профілів у Facebook або Instagram, які залишили гнівні коментарі під новиною. Серед них є реальні люди (волонтер, місцевий пенсіонер) і 2 класичні боти.

- *Дії:* Команди аналізують сторінки за чек-листом бота (дата створення, друзі, контент на стіні, стиль коментарів). Вони мають "заарештувати" ботів і пояснити свій вибір, не переплутавши бота з реальною людиною, яка просто має іншу думку або любить постити квіти.

- **Креативний батл «Анти-Клікбейт» (25 хв):**

- *Завдання:* Зрозуміти ворога, зігравши його роль. Команди отримують звичайну, нудну новину (наприклад: "У місті завтра з 10:00 до 12:00 перекриють центральну вулицю через ремонт труб").

- *Дії:* За 5 хвилин команди мають перетворити цю новину на максимальний, панічний клікбейт та типове ІПСО (наприклад: "УВАГА! Центр міста повністю блокують! Дізнайтеся, кому заборонять виходити з дому завтра!"). Далі відбувається презентація та обговорення того, як легко конструюється брехня з нічого.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** У цифрову епоху інформація — це зброя, а ваша увага — це поле бою. Кожного разу, коли ви репостите щось на емоціях без перевірки, ви натискаєте на курок інформаційної зброї ворога, спрямованої на ваших друзів та рідних.

- **Ключові висновки:** Якщо новина змушує ваше серце битися швидше, а руки самі тягнуться натиснути "Поділитися" — це сигнал СТОП. Справжня журналістика інформує, ІПСО — змушує відчувати.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моє правило 10 секунд». Учасники завершують фразу: «Перед тим як репостнути скандальну новину в загальний чат, я дам собі 10 секунд на те, щоб перевірити...».

Методи та форми практичної роботи:

- Лінгвістичний аналіз та редагування (виокремлення фактів).
- Візуальний аналіз профілів за чек-листом (пошук ботів).
- Реверсивна інженерія (створення власного клікбейту для розуміння механіки).

Матеріали:

- Роздруківки текстів маніпулятивних постів для вправи з маркерами.
- Червоні та зелені маркери для кожної команди.
- Роздруківки (або виведені на екран) скріншоти профілів для ідентифікації ботів.

Допоміжні матеріали:

- [Як захиститися від ІПСО? | Новини МОУ](#)
- [Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України | Український тиждень](#)

- [Клікбейт: особливості та головні ознаки | Fractus](#)
- [Що таке клікбейт? Коли заголовки вирішують все](#)
- [Що таке ботоферма і як це працює? – Гвара Медіа](#)
- [Ефект ехокамери \(медіа\) — Вікіпедія](#)

Заняття № 67

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Соціальна інженерія: Психологія обману. Як хакають людський мозок, а не комп'ютер.

Мета заняття: Розкрити суть соціальної інженерії як психологічної зброї; навчити розпізнавати базові схеми фішингу (підроблені посилання) та вішингу (телефонні шахрайства); відпрацювати алгоритми безпечної поведінки при маніпуляціях страхом або терміновістю.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що хакерам простіше "зламати" довіру людини, ніж обійти складний антивірус.
- Знають анатомію URL-посилання і вміють з першого погляду відрізнити офіційний сайт від фішингового клона.
- Здатні розпізнавати психологічні тригери шахраїв (штучна терміновість, обіцянка легких грошей, залякування).
- Володіють алгоритмом "Холодна голова" для протидії телефонному шахрайству (вішингу).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розповідає історію: «Уявіть банк із найсучаснішою системою безпеки за мільйони доларів, броньованими дверима та лазерною сигналізацією. Як грабіжнику потрапити всередину? Дуже просто: він одягає форму кур'єра з піцою, бере дві великі коробки і йде до дверей. Охоронець

сам відчиняє йому двері, бо "кур'єру незручно тримати коробки". Банк зламано без жодного рядка коду».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому ми часто автоматично довіряємо людям у формі, людям із впевненим голосом або повідомленням, де написано "Увага, ваш акаунт заблоковано"?

- **Ключові поняття:** Соціальна інженерія, фішинг, вішинг, доменне ім'я.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке соціальна інженерія:** Це мистецтво маніпуляції людьми з метою отримання конфіденційної інформації (паролів, кодів із SMS, номерів карток). Шахрай не ламає комп'ютер, він змушує вас добровільно віддати ключі.

- **Тригери маніпуляції (На чому нас ловлять):**

- *Терміновість:* «У вас є лише 5 хвилин, інакше гроші зникнуть!». Мета — вимкнути ваше критичне мислення і не дати часу порадитися з кимось.

- *Страх:* «З вашої картки прямо зараз відбувається підозрілий переказ», «Вашу дитину затримала поліція».

- *Жадібність / Надія:* «Отримайте гарантовану виплату 6500 грн від міжнародних фондів! Перейдіть за посиланням».

- **Фішинг (Риболовля на довірливих):** Як читати посилання. Шахраї створюють копії відомих сайтів (Дія, Приват24, Нова Пошта). Потрібно дивитися на **домен** (те, що стоїть перед [.ua](#), [.com](#), [.org](#)).

- *Оригінал:* [privatbank.ua](#)

- *Фішинг:* [privatbank-dopomoga.com](#), [prlvatbank.ua](#) (заміна "i" на "l"), [login.privatbank.ua.securesite.com](#).

- **Вішинг (Голосовий фішинг):** Телефонні дзвінки від "служби безпеки банку" або "слідчого". Головне правило банку: справжній оператор ніколи не запитає у вас CVV-код, PIN-код картки або код із SMS.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Аналітична вправа «Анатомія посилання» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер виводить на екран або роздає списками пари посилань і скріншоти SMS-повідомлень (наприклад, повідомлення про "отримання посилки" чи "реєстрацію на грошову допомогу").

- *Дії:* Команди мають швидко визначити, де справжнє посилання, а де фішингове, і обґрунтувати, в чому саме полягає підступ (зайве слово в домені, дивна зона на кшталт [.xyz](#) замість [.gov.ua](#), орфографічні помилки).

- **Рольова симуляція «Алло, це служба безпеки!» (25 хв):**

- *Завдання:* Робота в парах. Один учасник грає роль "Шахрая", інший — "Жертви".

- *Дії Шахрая:* Тренер видає йому картку з інструкцією: "Ти маєш за 2 хвилини змусити співрозмовника назвати 4 цифри з SMS. Використовуй штучний шум офісу на фоні, говори швидко, суворо, тисни на терміновість: 'Якщо ви зараз не назвете код, ваша картка буде заблокована на 5 років'".

- *Дії Жертви:* Відпрацювати правильну реакцію — покласти слухавку без виправдань. Після раунду учасники міняються ролями. Це допомагає відчутти психологічний тиск шахраїв на собі і навчитися йому протистояти.

- **Драфтинг «Світлофор безпеки» (20 хв):**

- *Завдання:* Команди розробляють короткий візуальний алгоритм реагування на будь-яке неочікуване повідомлення чи дзвінок із вимогою дій (перейти за лінком, дати код).

- *Очікуваний результат:*

- **Червоне (Зупинись):** Витримай паузу. Не роби жодних дій 1-2 хвилини. Зроби глибокий вдих.

- **Жовте (Подумай):** Чому це так терміново? Чи знаю я цю людину/номер? Як виглядає посилання?

- **Зелене (Дій безпечно):** Поклади слухавку і самостійно перетелефонуй на офіційний номер банку зі звороту своєї картки. Не переходь за лінком, а знайди цей сайт через Google.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Жоден антивірус не допоможе, якщо ви самі віддасте шахраям ключі від свого життя. Соціальна інженерія працює виключно завдяки людським емоціям — страху, жадібності та бажанню допомогти.

- **Ключові висновки:** Якщо в розмові чи повідомленні від вас вимагають прийняти рішення "прямо зараз і ні хвилиною пізніше" — це 100% шахрайство. Пауза — ваша найкраща зброя.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Здорова недовіра». Учасники по колу кажуть: «Найхитріший прийом шахраїв, про який я сьогодні дізнався/дізналася, — це... і тепер я буду від нього захищатися так: ...».

Методи та форми практичної роботи:

- Лінгвістичний та візуальний аналіз (робота з URL-посиланнями).
- Рольове моделювання (симуляція телефонного дзвінка).
- Створення алгоритму поведінки в стресовій ситуації.

Матеріали:

- Роздруківки з парами посилань (реальні та фішингові).
- Картки з інструкціями для "Шахрая" та "Жертви" у рольовій грі.
- Ватмани або фліпчарт для малювання "Світлофора безпеки".

Допоміжні матеріали:

- [Що таке фішинг?](#)
- [Що таке фішинг? | Захисний комплекс Microsoft](#)
- [Вішинг – що це, які особливості вішинга і популярні схеми. ESET.](#)
- [Вішинг – як не стати жертвою телефонного шахрайства?](#)
- [Соціальна інженерія | Кібер Брама](#)
- [Що таке доменне ім'я - Допомога | Хостинг-провайдер TheHost](#)

Заняття № 68

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Кіберзлочини навколо нас: Невидимі загрози для смартфона (Ransomware, шпигуни та пастки відкритих Wi-Fi).

Мета заняття: Роз'яснити механізми дії шкідливого програмного забезпечення (вірусів-вимагачів, шпигунських програм); продемонструвати вразливості та ризики відкритих публічних Wi-Fi мереж; навчити базовим правилам цифрової гігієни та аудиту безпеки смартфона.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між атакою Ransomware (блокування/шифрування) та Spyware (приховане стеження).
- Усвідомлюють механіку перехоплення даних через відкриті Wi-Fi мережі (Man-in-the-Middle) і знають, як цього уникнути.
- Вміють самостійно проводити аудит дозволів для додатків на власному смартфоні (доступ до камери, мікрофона, геолокації).
- Володіють алгоритмом перших дій на випадок підозри щодо зараження пристрою.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює картину: «Уявіть, ви сидите в улюбленій кав'ярні вашого міста, замовляєте лате і підключаєтесь до безкоштовного Wi-Fi "Cafe_Free_Guest", щоб швидко перевірити Instagram та зайти в Приват24. Ви впевнені, що ви самі у своєму телефоні. Але чи знаєте ви,

що хлопець із ноутбуком за сусіднім столиком саме в цей момент бачить кожен ваш пароль і повідомлення?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому ми так легко довіряємо безкоштовним мережам? Ваш смартфон сьогодні — це вже не просто телефон, це ваш гаманець, щоденник і фотоальбом. Яка ціна його втрати?

- **Ключові поняття:** Ransomware (програми-вимагачі), Spyware (шпигунські програми), атака "Людина посередині" (MitM), Evil Twin (злий двійник мережі).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Програми-вимагачі (Ransomware):** Це цифровий рекет. Ви завантажуєте "зламану" гру чи відкриваєте підозрілий файл, і екран блокується повідомленням: "Ваші файли зашифровано, перерахуйте \$300 у біткоїнах".

- *Головне правило:* Ніколи не платити шахраям. Вони рідко повертають доступ, а ваші гроші йдуть на фінансування нових кіберзлочинів. Єдиний порятунок — регулярне резервне копіювання (бекап) даних у хмару.

- **Шпигунське ПЗ (Spyware / Stalkerware):** Ця загроза діє абсолютно тихо. Вона збирає ваші паролі, читає переписки і відстежує GPS-координати. Часто такі віруси маскуються під безневинні додатки. Наприклад, ви завантажуєте застосунок "Ліхтарик" або "Гороскоп", а він просить доступ до ваших контактів та мікрофона. Навіщо ліхтарику мікрофон?

- **Пастка відкритого Wi-Fi:**

- *Перехоплення трафіку (Man-in-the-Middle):* У відкритій мережі (без пароля) дані передаються в незашифрованому вигляді. Хакери можуть "слухати" цей радіоефір.

- *Злий двійник (Evil Twin):* Хакер створює свою власну точку доступу Wi-Fi з назвою, яка імітує назву закладу (наприклад, [McDonalds_Free_WIFI](#) замість [McDonalds_Free](#)). Ваш телефон підключається автоматично, і весь ваш інтернет-трафік проходить через ноутбук злочинця.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Інтерактивний аудит «Господарі свого телефону» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники дістають свої смартфони. Тренер покроково показує, як зайти в налаштування приватності (для iOS та Android).

- *Дії:* Кожен має перевірити розділи «Доступ до мікрофона», «Доступ до камери» та «Служби локації». Учасники будуть шоковані, побачивши, скільки звичайних ігор чи додатків для обробки фото мають цілодобовий доступ до їхнього мікрофона чи камери. Завдання — безжально відкликати зайві дозволи, залишивши їх лише для месенджерів та камери.

- **Аналіз кейсів «Кібер-детектив» (25 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують картки з описами ситуацій і мають визначити тип загрози та алгоритм дій.

- *Ситуація 1:* Підліток завантажив "чит" для гри з неофіційного сайту. Телефон почав швидко розряджатися, сильно грітися, а на екрані з'явилася невідома програма, яку неможливо видалити. (Діагноз: вірус-майнер або Spyware. Дія: перехід у безпечний режим, видалення додатка або скидання до заводських налаштувань).

- *Ситуація 2:* Учаснику треба терміново оплатити покупку в інтернеті, але мобільного зв'язку немає, є лише відкритий Wi-Fi на вокзалі. Що робити? (Дія: якщо оплата критична, обов'язково увімкнути надійний платний VPN, який зашифрує трафік, і лише тоді заходити в банкінг. А краще — почекати до безпечної мережі).

- **Драфтинг «Правила безпечної кав'ярні» (20 хв):**

- *Завдання:* Команди розробляють інструкцію для відвідувачів публічних місць щодо безпечного користування інтернетом.

- *Очікувані пункти:* 1) Вимкнути функцію «Автоматично підключатися до відомих мереж». 2) Завжди запитувати точну назву мережі в баристи (щоб не

потрапити на "двійника"). 3) Ніколи не заходити в банківські додатки та не вводити паролі через публічний Wi-Fi без VPN.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Смартфон у вашій кишені потужніший за комп'ютери, які відправляли людей на Місяць. Але вся ця потужність стає вашим ворогом, якщо ви не контролюєте, яким програмам даєте доступ до свого життя.

- **Ключові висновки:** Кібербезпека — це не складно. Більшість проблем виникає через поспіх і бажання завантажити щось "безкоштовно". Найкращий антивірус — це ваша пильність.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Цифрова звичка». Учасники по черзі кажуть: «Сьогодні я вирішив/вирішила позбутися такої небезпечної цифрової звички як...» (наприклад: залишати Wi-Fi постійно увімкненим на вулиці, роздавати дозволи всім додаткам підряд).

Методи та форми практичної роботи:

- Практична робота з власними гаджетами (аудит налаштувань).
- Груповий аналіз ситуативних завдань (кейс-стаді).
- Драфтинг чек-листів безпечної поведінки.

Матеріали:

- Смартфони учасників.
- Роздруковані картки з описом кібер-інцидентів для аналізу.
- Ватмани або фліпчарт для фіксації правил.

Допоміжні матеріали:

- [Що таке ransomware, як з ними боротися та як захищатися?](#)
- [Програма-вимагач | ESET Glossary](#)
- [Що таке Spyware - Умови та визначення в кібербезпеці](#)

- [Що таке шпигунські програми - Nadiyno](#)
- [Людина посередині | ESET Glossary](#)
- [Невидимий збір даних: як застосунки шпигують за нами - META](#)
- [Злий двійник — Вікіпедія](#)

Заняття № 69

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Цифрова фортеця (Паролі та 2FA): Чому складний пароль легко зламати, а довгу фразу — ні.

Мета заняття: Спростувати міфи про "складні" короткі паролі; навчити учасників генерувати надійні паролльні фрази (Passphrases); пояснити принцип роботи менеджерів паролів та допомогти налаштувати двофакторну автентифікацію (2FA) через додаток на їхніх смартфонах.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють механіку атак методом перебору (Brute-force) і знають, чому довжина пароля важливіша за його складність.
- Розуміють ризики повторного використання паролів на різних сайтах.
- Знають різницю між 2FA через SMS (вразливий метод) та 2FA через додаток-автентифікатор (безпечний метод).
- Вміють створювати паролльні фрази та самостійно налаштовувати двофакторну автентифікацію для своїх соцмереж і месенджерів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер виводить на екран сайт для перевірки надійності паролів (наприклад, security.org/how-secure-is-my-password/). Тренер вводить типовий "складний" пароль: **1223G@u** і показує, що хакерська програма зламає його за лічені години. Потім вводить просту, але довгу фразу: **zhovtyi-kamin-na-moli-spyt**. Сайт показує, що на злам підуть мільйони років.

- **Запитання / міні-дискусія:** Що станеться, якщо ви використовуєте один пароль для Instagram, інтернет-магазину та пошти, а базу даних інтернет-магазину зламують хакери? (Вони отримають доступ до всього вашого життя).

- **Ключові поняття:** Brute-force (повний перебір), парольна фраза (passphrase), менеджер паролів, двофакторна автентифікація (2FA), резервні коди.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Математика зламу: Довжина б'є складність:** Комп'ютери хакерів перебирають мільярди комбінацій за секунду. Короткі паролі (навіть із спецсимволами) ламаються швидко, бо кількість комбінацій математично обмежена. Довга фраза з 4-5 випадкових слів є нездоланною стіною для сучасних комп'ютерів і при цьому легко запам'ятовується людиною.

- **Менеджери паролів (Сейф для ключів):** Головне правило безпеки: для кожного сайту — свій унікальний пароль. Щоб не тримати в голові 50 різних комбінацій, існують менеджери паролів (наприклад, *Bitwarden*, *1Password*, *KeePass*). Це захищена база даних. Вам потрібно запам'ятати лише **один** надзвичайно надійний майстер-пароль від самого менеджера, а решту він пам'ятатиме і вводитиме за вас.

- **Анатомія 2FA:** Пароль — це лише половина замка. Автентифікація працює за трьома принципами:

1. Щось, що ви *знаєте* (Пароль).

2. Щось, що ви *маєте* (Смартфон / токен).

3. Щось, чим ви *є* (Відбиток пальця / FaceID). Для надійного захисту треба поєднати хоча б два.

- **Чому SMS — це погано?** Шахраї можуть зробити дублікат вашої SIM-картки (SIM-свопінг) або перехопити повідомлення. Надійний спосіб — це додаток-автентифікатор (*Google Authenticator*, *2FAS*, *Aauthy*), який генерує коди локально на вашому пристрої кожні 30 секунд без участі мобільного оператора.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Генератор фраз» (20 хв):**

- *Завдання:* Учасники мають створити надійну парольну фразу за методом випадкових слів (Diceware).

- *Дії:* Якщо є гральні кубики — кидаємо і вибираємо слова зі спеціального списку. Якщо ні — тренер пропонує вибрати 4 випадкові предмети, які вони бачать в аудиторії, і об'єднати їх дієсловами (наприклад: *Stilets_Litaie_Nad_Zhovtym_Rukzakom*). Учасники тестують свої фрази на сайті-перевіральному і порівнюють результати.

- **Практикум «Мій перший сейф» (20 хв):**

- *Завдання:* Знайомство з менеджером паролів (на прикладі безкоштовного *Bitwarden* або вбудованих інструментів iOS/Google).

- *Дії:* Тренер показує, як менеджер може за 1 секунду згенерувати пароль на кшталт **xK9\$mP2@vL5#zT8!** і автоматично зберегти його. Учасники обговорюють, чому такий пароль неможливо зламати перебором і чому його не потрібно запам'ятовувати.

- **Майстер-клас «Налаштування 2FA» (40 хв):**

- *Завдання:* Перетворити теорію на практику прямо на занятті.

- *Дії:* Всі учасники встановлюють на свої смартфони додаток *Google Authenticator* (або інший на вибір). Далі вони відкривають свій Instagram або Telegram і під керівництвом тренера вмикають двофакторну автентифікацію через цей додаток.

- *Критичний момент:* Тренер змушує кожного зберегти (записати на папір або в захищену нотатку) **резервні коди**, які видає соцмережа під час налаштування. Пояснює: "Якщо ви загубите телефон, ці коди — ваш єдиний шанс повернути акаунт".

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Складність паролів більше не означає їхнє запам'ятовування. Довірте випадкові комбінації програмам, а для свого майстер-пароля використовуйте довгу, унікальну фразу.

- **Ключові висновки:** Якщо у вас немає 2FA, ви залишаєте двері своєї фортеці відчиненими. Паролі зливаються в мережу щодня під час зломів великих корпорацій. 2FA — це сигналізація, яка зупинить хакера, навіть якщо він знатиме ваш пароль.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Цифровий сейф». Учасники кажуть: «Акаунт, який я планую захистити через 2FA сьогодні ж увечері, прийшовши додому, — це...» (електронна пошта, ігровий акаунт, інші соцмережі).

Методи та форми практичної роботи:

- Демонстрація роботи алгоритмів злому на онлайн-тренажерах.
- Практичне налаштування додатків безпеки на власних пристроях.
- Тренінг зі створення паролівних фраз (асоціативний метод).

Матеріали:

- Смартфони учасників з доступом до інтернету для завантаження додатків-автентифікаторів.
- Екран/проектор для демонстрації сайту з перевірки паролів та інтерфейсу менеджера паролів.
- (Опціонально) Гральні кубики для створення фраз методом Diceware.

Допоміжні матеріали:

- [Diceware - Wikipedia](#)
- [How Secure Is My Password? | Password Strength Checker](#)
- [Пошук грубою силою — Вікіпедія](#)
- [Brute force атаки: Як вони працюють і як захистити дані](#)
- [Що таке двофакторна автентифікація? | Захисний комплекс Microsoft`](#)

Заняття № 70

Модуль: 7. Цифрова безпека та OSINT-розвідка

Тема: Безпека комунікацій та анонімність: E2EE, VPN та блокування трекерів.

Мета заняття: Сформувати розуміння концепції наскрізного шифрування (E2EE) у месенджерах; навчити критеріям вибору безпечного VPN-сервісу; відпрацювати навички блокування веб-трекерів для захисту від цифрового стеження.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розуміють різницю між звичайним хмарним листуванням та наскрізним шифруванням (End-to-End Encryption).
- Знають, які месенджери за замовчуванням є безпечними, а які вимагають додаткових налаштувань.
- Розуміють ризики використання безкоштовних VPN та знають 3 критерії вибору надійного сервісу.
- Вміють налаштовувати браузер та смартфони для блокування рекламних трекерів і збору аналітики.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер малює аналогію: «Уявіть, що ви відправляєте поштою лист у прозорому пластиковому конверті. Будь-який листоноша може його прочитати по дорозі. Так працюють звичайні повідомлення. А тепер уявіть, що ви кладете лист у залізний сейф, замикаєте його, відправляєте поштою, а ключ

від сейфа є лише у вашого друга. Листоноша несе сейф, але не знає, що всередині. Це і є наскрізне шифрування».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому Facebook показує нам рекламу кросівок одразу після того, як ми обговорили кросівки в чаті з другом? Хто нас підслуховує?

- **Ключові поняття:** Наскрізне шифрування (E2EE), VPN (віртуальна приватна мережа), трекери (підстеження), метадані листування.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Магія E2EE (End-to-End Encryption):** При цьому типі шифрування повідомлення кодується на вашому телефоні і розкодовується лише на телефоні співрозмовника. Сервер компанії бачить лише незрозумілий набір символів.

- **Міфи про месенджери:**

- *Signal та WhatsApp* мають наскрізне шифрування увімкненим за замовчуванням для всіх чатів.

- *Telegram* НЕ шифрує звичайні чати (вони лежать на серверах у відкритому вигляді). E2EE там працює лише у функції «Секретний чат», яку треба вмикати вручну.

- **Правда про VPN (Virtual Private Network):** VPN — це зашифрований тунель між вами та інтернетом. Він ховає вашу IP-адресу та захищає дані від перехоплення. Але головне правило: **якщо ви не платите за VPN, то ви самі є товаром**. Безкоштовні VPN-сервіси заробляють тим, що збирають усю історію ваших пошуків і продають її рекламним або брокерським компаніям. Надійний VPN завжди платний (або від перевірених правозахисних організацій, як *ClearVPN*).

- **Невидимі шпигуни (Трекери):** Коли ви заходите на сайт новин, разом зі статтею завантажуються десятки невидимих скриптів від Google, Facebook та інших корпорацій. Вони слідкують, на що ви клікаєте, як довго читаете, і формують ваш цифровий профіль для реклами та маніпуляцій.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Аудит месенджерів «Відкриті двері» (20 хв):**

- *Завдання:* Учасники дістають смартфони і відкривають Telegram (найпопулярніший месенджер серед молоді).

- *Дії:* Тренер показує, як створити «Секретний чат». Учасники в парах створюють такий чат, налаштовують таймер самознищення повідомлень (наприклад, на 10 секунд) і пробують зробити скріншот. Обговорюють, чому ці чати не синхронізуються на комп'ютері (бо ключ шифрування фізично знаходиться лише на смартфоні).

- **Аналітична вправа «Вибір тунелю» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер виводить на екран описи 3 різних VPN-сервісів (один повністю безкоштовний невідомого розробника, другий відомий платний, третій — сумнівний із рекламою в додатку).

- *Дії:* Команди мають проаналізувати їх за 3 критеріями: 1) Країна реєстрації компанії. 2) Політика «No-Logs» (чи зберігають вони журнали відвідувань). 3) Спосіб монетизації. Мета — обрати безпечний варіант і пояснити свій вибір.

- **Майстер-клас «Блокпост для трекерів» (25 хв):**

- *Завдання:* Навчити блокувати невидиме стеження в браузері на ноутбучі та смартфоні.

- *Дії:* Тренер демонструє встановлення розширення-блокувальника (наприклад, *uBlock Origin*). Учасники заходять на будь-який популярний новинний сайт і шокуються цифрою на іконці розширення (яка часто показує 20-40 заблокованих шпигунських скриптів на одній сторінці). Далі учасники вимикають функцію перехресного відстеження в налаштуваннях своїх мобільних браузерів.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Ваш телефон — це ваш особистий простір. Корпорації та хакери щодня намагаються туди зазирнути заради грошей або інформації. Але використання E2EE, надійного VPN та блокувальників трекерів перетворює вас на "невидимку" в цьому цифровому хаосі.

- **Ключові висновки:** Telegram — це зручно, але для передачі справжніх доказів чи таємниць використовуйте Signal або хоча б «Секретний чат». Безкоштовний сир буває лише в мишоловці, а безкоштовний VPN — це завжди крадіжка ваших даних.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Фінальний висновок». Оскільки це останнє заняття модуля, учасники відповідають на запитання: «Що з того, що ми вивчили в цьому модулі про OSINT та цифрову безпеку, ви вже почали застосовувати у своєму повсякденному житті?».

Методи та форми практичної роботи:

- Практичне налаштування функцій безпеки у власних смартфонах (Секретні чати, налаштування браузера).
- Критичний аналіз та порівняння цифрових продуктів (оцінка VPN).
- Демонстрація роботи антитрекінгових розширень у реальному часі.

Матеріали:

- Смартфони учасників з встановленим месенджером Telegram та Signal.
- Ноутбук з підключенням до екрана/проектора для демонстрації встановлення браузерних розширень.
- Роздруківки з характеристиками різних VPN-сервісів для аналітичної вправи.

Допоміжні матеріали:

- [uBlock Origin](#)
- [Український VPN - Онлайн Безпека в Один Дотик | ClearVPN](#)

- [Всі «за» та «проти» використання VPN в 2026 році](#)
- [Що таке хмарне сховище?](#)
- [Що таке наскрізне шифрування \(E2EE\)? - ForkLog UA](#)

Заняття № 71

Модуль: 8. Конфіденційність: Захист персональних даних та цифрова приватність

Тема: Право на тінь: Що таке персональні дані та чому приватність — це базова свобода.

Мета заняття: Сформувати чітке розуміння поняття «персональні дані»; пояснити, чому право на недоторканність приватного життя є фундаментальним правом людини; навчити розрізняти публічний та приватний простори в цифрову епоху.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що персональні дані — це не лише паспорт і ПІБ, а й геолокація, IP-адреса, біометрія та історія пошуку.
- Знають, що право на приватність закріплене в Загальній декларації прав людини.
- Розуміють різницю між публічною та приватною інформацією.
- Здатні аргументовано пояснити фразу «Мені є що приховувати», навіть якщо вони не роблять нічого протизаконного.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер починає з провокації: «Хто з вас згоден прямо зараз розблокувати свій телефон і пустити його по колу, щоб кожен міг почитати ваші повідомлення та подивитися галерею? Ніхто? Але ж ви не злочинці, вам нема чого приховувати! Чому ж тоді ви не хочете цього робити?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи є в нас потреба бути наодинці з собою?

Що означає «мати право на тінь» у світі, де все підсвічено екранами?

- **Ключові поняття:** Персональні дані, право на приватність, Загальна декларація прав людини (Стаття 12), публічний простір, біометрія.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Анатомія персональних даних:** Це будь-яка інформація, за допомогою якої можна ідентифікувати конкретну людину.

- *Очевидні:* ПІБ, номер телефону, адреса, паспорт, фотографія обличчя.

- *Неочевидні:* IP-адреса, дані про місцезнаходження (геолокація), історія хвороби, релігійні погляди, відбиток пальця, скан сітківки ока (біометрія), історія пошукових запитів у браузері.

- **Приватність як право людини:** Стаття 12 Загальної декларації прав людини ООН каже, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції. Приватність — це межа, яка відокремлює вас від держави, корпорацій та інших людей. Це право бути собою, коли ніхто не дивиться.

- **Парадокс «Мені нічого приховувати»:** Багато людей виправдовують тотальне стеження (камери на вулицях, збір даних корпораціями) цією фразою. Але Едвард Сноуден сказав: *«Стверджувати, що вам не потрібне право на приватність, бо вам нічого приховувати, — це те саме, що казати, що вам не потрібне право на свободу слова, бо вам нічого сказати».*

- **Публічне vs Приватне:** Де проходить межа? Вулиця — це публічний простір. Ваша закрита сторінка в Instagram — це ваш приватний простір. Але якщо ваш профіль відкритий для всіх — ви самі робите свої дані публічними.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Інтерактивне сортування «Світлофор даних» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер вішає на дошку три аркуші: Червоний (надсекретно), Жовтий (можна ділитися з обережністю), Зелений (публічна інформація).

- *Дії:* Команди отримують картки з різними типами даних: *улюблений колір, номер банківської картки, ПІБ, медичний діагноз, відгук про фільм, поточна геолокація, політичні погляди, відбиток пальця*. Учасники мають розподілити картки по кольорах та обґрунтувати свій вибір, дискутуючи між собою (наприклад, чому політичні погляди в деяких країнах є «червоною» зоною).

- **Дебати «Скляний будинок» (30-40 хв):**

- *Завдання:* Учасники діляться на три команди для проведення дебатів на гостру тему.

- *Тема:* «Держава хоче встановити камери з розпізнаванням облич у кожному класі школи та в усіх коридорах, щоб на 100% викоринити булінг і крадіжки».

- *Дії:* Одна команда має захищати цю ідею (фокус на безпеку), інша — критикувати (фокус на приватність і право на помилку). Третя команда — судді, що голосуватимуть і прийматимуть остаточне рішення. Це допомагає молоді зрозуміти складний баланс між безпекою суспільства та свободою особистості.

- **Кейс-аналіз «Де моя тінь?» (20 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують короткі життєві ситуації і мають визначити, чи було порушено право на приватність, і як саме.

- *Ситуація 1:* Однокласник сфотографував вас, коли ви спали на перерві, і виклав у загальний чат без вашого дозволу. (Порушення права на власне зображення).

- *Ситуація 2:* Ви шукали в Google інформацію про лікування акне, а наступного дня на всіх сайтах бачите рекламу мазей від прищів. (Використання неочевидних персональних даних корпораціями).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Персональні дані — це ваша цифрова кров. Ви б не стали роздавати свою кров на вулиці першому-ліпшому, тож так само треба ставитися до своєї інформації. Право на приватність — це не право на злочин, це право на особисту гідність і безпеку.

- **Ключові висновки:** Інформація про вас має цінність. Якщо ви не контролюєте свої персональні дані, хтось інший контролює вас.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Цінність тіні». Учасники завершують фразу: «Сьогодні я зрозумів/-ла, що моє право на приватність захищає мене від...».

Методи та форми практичної роботи:

- Дискусійні дебати (аргументація позицій).
- Командне сортування (категоризація понять).
- Аналіз побутових ситуацій (робота з кейсами).

Матеріали:

- Набір карток із різними типами інформації для вправи «Світлофор даних».
- Три кольорові аркуші (червоний, жовтий, зелений) та магніти/скотч для кріплення на дошку.
- Роздруковані кейси для аналізу ситуацій.

Допоміжні матеріали:

- [Персональні дані](#)
- [Персональні дані: це що таке? Що відноситься до персональних даних фізичної особи? | Stalirov&Co](#)
- [Загальна декларація прав людини](#) (ст 12)

Заняття № 72

Модуль: 8. Конфіденційність: Захист персональних даних та цифрова приватність

Тема: Економіка уваги: Як корпорації збирають, продають та використовують наші дані.

Мета заняття: Розкрити механізми монетизації «безкоштовних» цифрових сервісів; пояснити поняття «економіка уваги» та «брокери даних»; навчити молодь розуміти цінність власного цифрового профілю та критично ставитися до угод користувача.

Очікувані результати:

- Учасники глибоко розуміють зміст фрази: «Якщо ви не платите за продукт, значить, продукт — це ви».
- Знають, що таке файли cookie, трекери відстеження та тіньові профілі (shadow profiles).
- Розуміють, як працює ринок брокерів даних і як «невинна» інформація (лайки, час активності) використовується для створення психологічного портрета.
- Вміють аналізувати запити мобільних додатків на доступ до даних і розпізнавати надмірні вимоги.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер розпочинає з простого питання: «Скільки ви щомісяця платите за користування TikTok, Instagram або Google пошуком? Нуль. А чи знаєте ви, що, наприклад, компанія Meta (Facebook/Instagram) заробляє понад

100 мільярдів доларів на рік? Звідки беруться ці гроші, якщо для вас усе безкоштовно?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому алгоритм TikTok настільки ідеально підбирає відео, від яких неможливо відірватися? Що саме він намагається втримати? (Відповідь: вашу увагу).

- **Ключові поняття:** Економіка уваги, брокери даних, файли cookie, таргетована реклама, тіньовий профіль.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Економіка уваги (Увага як нова нафта):** У цифровому світі компанії змагаються не за ваші гроші безпосередньо, а за ваш час. Чим довше ви скролите стрічку, тим більше реклами вам можна показати. Ваш час, витрачений на перегляд екрана, конвертується в їхній прибуток.

- **Як нас вивчають (Цифрові крихти):** Кожного разу, коли ви шукаєте інформацію про кросівки, а потім ця реклама переслідує вас на всіх інших сайтах — працюють файли cookie та трекери. Алгоритми вивчають: скільки мілісекунд ви затримали погляд на фотографії, о котрій годині ви прокидаєтесь, як швидко друкуєте повідомлення і які місця відвідуєте на вихідних.

- **Ринок невидимих брокерів (Data Brokers):** Існують компанії, про які ви ніколи не чули (наприклад, Acxiom або Experian). Їхній єдиний бізнес — купувати дані про вас у різних додатків, об'єднувати їх у величезні бази і продавати. Кому? Банкам (щоб вирішити, чи давати вам кредит), страховим компаніям, політтехнологам та рекламодавцям.

- **Тіньові профілі:** «Я не зареєстрований у Facebook, тому вони нічого про мене не знають». Це міф. Якщо ваші друзі встановили додаток і дали йому доступ до своєї телефонної книги, де є ваш номер, і ви хоч раз потрапили до них на фото — у корпорації вже є ваш «тіньовий профіль».

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Вправа «Анатомія одного ранку» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер пропонує командам описати звичайний ранок підлітка (від будильника на смартфоні о 7:00, перегляду погоди, швидкого скролінгу стрічки за сніданком до побудови маршруту в навігаторі на зустріч молодіжного клубу).

- *Дії:* Команди мають виписати на фліпчарті всі точки даних (data points), які цей підліток згенерував і безкоштовно віддав корпораціям лише за перші 2 години свого дня. (Наприклад: геолокація дому, рівень доходу за моделлю телефона, харчові звички через доставку їжі, політичні/музичні інтереси через алгоритм стрічки).

- **Рольова гра «Аукціон даних» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники діляться на дві групи: «Брокери даних» та «Рекламодавці» (наприклад, політична партія, яка хоче виграти місцеві вибори).

- *Дії:* «Рекламодавці» роблять запит: «Нам потрібна аудиторія, яка найбільше схильна до паніки, щоб показати їм лякаючу рекламу». «Брокери даних» мають швидко придумати, які саме відкриті та невинні дані треба об'єднати, щоб знайти таку групу (наприклад: ті, хто часто купує ліки, читає кримінальні новини вночі і підписаний на канали про кінець світу). Це наочно демонструє, як із безпечних дрібниць складається маніпулятивний портрет. Потім команди міняються ролями.

- **Кейс-аналіз «Що ховається за галочкою "Я погоджуюсь"» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає спеціально підготовлені, спрощені роздруківки реальних «Угод користувача» або запитів на дозволи від популярних (але хитрих) додатків. (Наприклад, той самий додаток "Ліхтарик", який вимагає доступ до мікрофона, списку контактів та геолокації).

- *Дії:* Команди виступають у ролі кібер-слідчих. Вони мають знайти "пастки" в тексті і пояснити, як саме цей розробник збирається заробляти на користувачах. Далі учасники пропонують безпечні альтернативи таким додаткам.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Ви не можете повністю сховатися від алгоритмів, але ви можете перестати бути легкою здобиччю. Кожна галочка «Я погоджуюсь», кожне дозволене відстеження локації — це частинка вашої приватності, яку ви безкоштовно віддаєте корпораціям.

- **Ключові висновки:** Дані — це гроші. Ставтеся до доступу до своїх даних так само суворо, як ви ставитеся до свого фізичного гаманця. Читайте запити додатків і безжально забороняйте зайве.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Цифрова дієта». Учасники завершують фразу: «Щоб зменшити потік своїх даних до брокерів, сьогодні я зміню в налаштуваннях свого смартфона...» (наприклад, вимкну геолокацію для камери, забороню додаткам відстежувати мене тощо).

Методи та форми практичної роботи:

- Рольове моделювання (Аукціон даних).
- Аналітична робота з текстами (Угоди користувача).
- Груповий брейнштормінг та візуалізація рутинних процесів.

Матеріали:

- Фліпчарти та маркери для кожної команди (для вправи «Анатомія одного ранку»).
- Роздруківки з прикладами «Угод користувача» та запитів на дозволи для аналізу.

Допоміжні матеріали:

- [Що таке файли куки та навіщо вони потрібні](#)
- [Shadow profile - Wikipedia](#)
- [Як Google використовує файли cookie – Конфіденційність і умови](#)

Заняття № 73

Модуль: 8. Конфіденційність: Захист персональних даних та цифрова приватність

Тема: Епідемія витоків: Як дані опиняються в даркнеті та якими є реальні наслідки зламів.

Мета заняття: Пояснити механізми масових витоків даних (Data Breaches); демістифікувати поняття "даркнет"; продемонструвати реальні наслідки потрапляння особистої інформації до рук зловмисників; навчити алгоритму дій у разі компрометації даних.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють, що таке витік даних і чому від нього не застраховані навіть найбільші корпорації (банки, служби доставки, медичні лабораторії).
- Знають, що таке даркнет у контексті торгівлі даними (без романтизації хакерства).
- Усвідомлюють "ефект доміно" (як вкрадений пароль від старого ігрового форуму може призвести до втрати доступу до пошти та фінансів).
- Вміють безпечно перевіряти свої електронні скриньки в базах витоків та знають, що робити, якщо дані були скомпрометовані.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Кому з вас хоч раз телефонували шахраї, звертаючись до вас на ім'я та по батькові, знаючи ваш номер телефону або навіть адресу поштового відділення? Звідки вони це знають, якщо ви ніколи не залишали їм своїх контактів?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чия це провина, якщо ви замовили піцу, а базу даних піцерії зламали хакери і виклали в інтернет? Чи можемо ми якось цьому запобігти?

- **Ключові поняття:** Витік даних (Data breach), компрометація, даркнет, ефект доміно, крадіжка особистості (Identity theft).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Як стаються витоки:** Хакерам набагато вигідніше зламати один сервер популярного інтернет-магазину чи медичної клініки, ніж зламувати мільйон смартфонів окремо. Здобувши базу даних (де є ПІБ, телефони, паролі, історія покупок), вони її копіюють.

- **Що таке Даркнет (Тіньовий інтернет):** Це не якесь магічне місце з фільмів, а просто прихована частина інтернету, доступна через спеціальні браузері (наприклад, Tor). Саме там існують нелегальні форуми, де хакери продають вкрадені бази даних брокерам або іншим шахраям. Ваша інформація там — це товар, який продається оптом (наприклад, 1000 номерів телефонів за пару доларів).

- **Реальні наслідки (Чим це загрожує):**

- *Спрямований фішинг (Spear Phishing):* Знаючи, що ви здавали аналізи в конкретній лабораторії, шахрай надсилає вам лист: "Ваші результати готові, завантажте файл", і ви заражаєте комп'ютер вірусом, бо довіряєте джерелу.

- *Крадіжка особистості:* Оформлення мікрокредитів на ваші паспортні дані (якщо в базу потрапили скани документів).

- *Шантаж:* Якщо витекли дані з сайтів знайомств або медичних установ.

- **Ефект доміно (Чому ми вчили парольні фрази):** Якщо ви використали однаковий пароль для форуму любителів кіно у 2021 році і для своєї електронної пошти, то злам форуму автоматично дає хакерам ключі від вашої пошти. А через пошту можна скинути паролі від усіх ваших соцмереж.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Аудит безпеки «Чи не зламали мене?» (25 хв):**

- *Завдання:* Учасники використовують свої смартфони для перевірки власної пошти.

- *Дії:* Тренер показує легальний та безпечний сайт розслідувача Троя Ханта haveibeenpwned.com. Учасники вводять свої email-адреси (або номери телефонів у міжнародному форматі).

- *Обговорення:* Ті, чий екран засвітився червоним (а таких буде багато), досліджують, з яких саме сервісів (наприклад, Canva, старі ігри, додатки для фітнесу) стався витік, у якому році, і що саме було вкрадено (лише пошта, чи ще й паролі, IP-адреси, геолокації).

- **Аналітична гра «Шлях витоку» (20 хв):**

- *Завдання:* Команди отримують картки з «профілем» вигаданої людини та інформацією про те, які саме її дані витекли в мережу (наприклад: *Витік із сайту бронювання готелів — вкрадено ПІБ, телефон, дати поїздок, останні 4 цифри картки*).

- *Дії:* Учасники мають за 10 хвилин придумати найкреативнішу та найнебезпечнішу схему шахрайства, яку зловмисники можуть реалізувати, маючи лише цей конкретний набір даних. Це тренує здатність мислити як зловмисник, щоб краще захищатися.

- **Драфтинг «Протокол "Пожежа"» (25 хв):**

- *Завдання:* Скласти універсальний план дій на випадок, якщо компанія, сервісами якої ви користуєтесь, офіційно заявила про злам та витік даних користувачів.

- *Очікуваний алгоритм (команди фіксують на фліпчартах):*

1. Змінити пароль на зламаному сервісі.

2. Змінити цей самий пароль на ВСІХ інших сайтах, де він повторювався (і більше так не робити).

3. Переконалися, що на важливих акаунтах увімкнена 2FA (двофакторна автентифікація).

4. Попередити близьких про можливі дзвінки "від вашого імені".

5. Якщо витекли фінансові дані — заблокувати або перевипустити банківську картку через додаток.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Витоки даних — це не питання "якщо", це питання "коли". У цифровому світі не існує 100% безпечних компаній. Але те, чи стане цей витік для вас катастрофою, чи просто дрібною неприємністю, залежить виключно від вашої цифрової гігієни (різні паролі та 2FA).

● **Ключові висновки:** Мінімізація даних — ваше найкраще правило. При реєстрації в магазині для отримання знижки не пишть свою реальну дату народження і не давайте основний email. Чим менше правди ви залишаєте на дрібних сайтах, тим менше її потрапить у даркнет.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моя дія». Учасники кажуть: «Після того, як я сьогодні перевірів/-ла свою пошту на витоки, перше, що я зроблю вдома — це...» (зміню пароль, встановлю 2FA на конкретний сайт, створю окрему пошту для спаму).

Методи та форми практичної роботи:

- Практичний аудит власних даних через OSINT-інструменти.
- Командне моделювання загроз (мозковий штурм).
- Створення покрокових антикризових алгоритмів.

Матеріали:

- Смартфони або ноутбуки з доступом до інтернету для кожного учасника.
- Картки з умовами для гри «Шлях витоку».
- Ватмани/фліпчарти та маркери для розробки "Протоколу пожежі".

Допоміжні матеріали:

- [Термін «Компрометація» // Термінологія законодавства](#)
- [Have I Been Pwned](#)
- [Що таке даркнет і чим він небезпечний? Як потрапити в darknet? ✓ Блог Webpromo](#)
- [Що таке даркнет і чи справді він такий небезпечний](#)
- [Витік даних чи злам — в чому різниця | 10Guards](#)
- [Що таке витік даних, причини, наслідки та захист інформації - HackYourMom](#)

Заняття № 74

Модуль: 8. Конфіденційність: Захист персональних даних та цифрова приватність

Тема: Етика цифрового світу: Від випадкового репосту до доксингу.

Мета заняття: Окреслити межі етичної поведінки в цифровому середовищі; роз'яснити поняття доксингу, кібербулінгу та цифрової згоди; навчити учасників оцінювати наслідки публікації чужих персональних даних та нести відповідальність за поширення інформації.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між свободою слова та порушенням приватності (доксингом).
- Знають та застосовують правило «цифрової згоди» перед публікацією фото/відео інших людей.
- Усвідомлюють моральну та юридичну відповідальність за пересилання чужих листувань, контактів або інтимного контенту.
- Вміють етично реагувати на випадки доксингу чи булінгу у своєму оточенні, не стаючи співучасниками.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер описує ситуацію: «Ви гуляли компанією, зробили смішне селфі. Один із друзів вийшов там дуже кумедно, з напівзаплющеними очима. Ви викладаєте це в сторіз, бо це весело. Друг просить видалити, а ви кажете: "Та ладно, розслабся, це ж прикол!". Чи є в цьому порушення кордонів?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чия це фотографія — того, хто тримав камеру, чи того, хто на ній зображений? Чи маємо ми право розпоряджатися чужим цифровим образом?

- **Ключові поняття:** Цифрова згода, доксинг, аутинг, кібербулінг, ефект свідка онлайн.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Цифрова згода (Digital Consent):** Це запит дозволу перед тим, як зняти когось на відео, тегнути людину в пості, додати її номер до загальної групи або переслати її голосове повідомлення третій особі. Відсутність прямого «Ні» не означає «Так». Згода має бути активною.

- **Доксинг (Зброя розсекречення):** Це навмисний збір та публікація приватної інформації про людину (реального імені, домашньої адреси, місця роботи батьків, номеру телефону) без її згоди, з метою залякування, шантажу або цькування. Навіть якщо ця інформація була зібрана з відкритих джерел (OSINT), використання її для завдання шкоди є неетичним і часто незаконним.

- **Аутинг та пересилання листувань:** Розкриття чужих таємниць (орієнтації, діагнозів, сімейних проблем) або публікація скріншотів приватних переписок. Те, що людина довірила вам у приватному чаті, не належить публічному простору.

- **Ефект свідка (Чому лайк — це співучасть):** Якщо хтось у коментарях опублікував адресу однокласника із закликом "розібратися з ним", а ви просто поставили лайк або переслали це друзям "подивитися" — алгоритми соцмереж підіймають цей пост вище. Ви стаєте співучасником розповсюдження доксингу.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Дискусійний ринг «Сірі зони» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер зачитує неоднозначні ситуації. Команди повинні вирішити, чи є це неетичним, і аргументувати чому.

○ *Ситуації:*

1. Ви зняли на вулиці незнайому людину, яка кумедно танцює в навушниках, і виклали в TikTok. (Порушення: зйомка без згоди заради висміювання).

2. Ви знайшли сторінку шахрая, який обдурив вашу бабусю, і виклали його фото та телефон у місцеву групу, щоб попередити інших. (Порушення: це доксинг і самосуд, хоч і з благими намірами; дані треба передавати поліції).

3. Ви переслали подрузі скріншот переписки з хлопцем, щоб запитати поради. (Порушення: таємниця листування; етичніше переказати суть словами, не "зливаючи" оригінал тексту).

● **Моделювання кризи «Анатомія доксингу» (25 хв):**

○ *Завдання:* Команди отримують сценарій: «У місцевому Telegram-каналі анонімно опублікували фото та адресу підлітка з підписом, що він нібито вкрав велосипед. У коментарях починається цькування і заклики йти до його будинку. Ви знаєте цього хлопця і знаєте, що це неправда».

○ *Дії:* Команди мають скласти алгоритм етичного втручання та допомоги. Очікувані кроки: 1) Не сперечатися з натовпом у коментарях (це розганяє пост). 2) Масово поскаржитися на публікацію адміністратору та підтримці соцмережі за "порушення конфіденційності". 3) Написати хлопцю в приватні повідомлення слова підтримки. 4) Порадити звернутися до кіберполіції (ст. 182 ККУ - порушення недоторканності приватного життя).

● **Драфтинг «Маніфест цифрової поваги» (25 хв):**

○ *Завдання:* Команди мають розробити короткий кодекс із 5 правил спілкування для власного Молодіжного клубу (або будь-якої спільноти).

○ *Очікуваний результат:* Правила, написані мовою підлітків, які вони реально готові виконувати. Наприклад: "Що було в приваті — залишається в приваті", "Запитай перед тим, як тегати", "Не поширюй контент, який принижує інших, навіть якщо це ворог", "Поважаємо право на видалення фото".

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Свобода слова закінчується там, де починається право іншої людини на приватність. Вміння знаходити інформацію (OSINT) — це сила, але застосування цієї сили для публічного знищення людини (доксинг) перетворює дослідника на злочинця.

- **Ключові висновки:** Ставтеся до чужих персональних даних так, як ви хотіли б, щоб ставилися до ваших. Згода — це не формальність, а прояв базової поваги.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Мое нове правило». Учасники діляться: «Ситуація, в якій я раніше не бачив/-ла проблеми, але тепер буду діяти інакше — це...».

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз етичних дилем (вирішення "сірих зон").
- Кризове моделювання (розробка алгоритму протидії кібербулінгу).
- Нормотворення (створення власного кодексу правил).

Матеріали:

- Картки з описами ситуацій для "Сірих зон" та "Анатомії доксингу".
- Ватмани та маркери для створення маніфесту.

Допоміжні матеріали:

- [МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОТИДІЇ ДОКСИНГУ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ](#)
- [Що таке доксинг? | Teenergizer](#)
- [Що потрібно знати про захист персональних даних?](#)
- [Стаття 163. Порухення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер - Кримінальний кодекс України | Protocol](#)

- [Стаття 301. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів - Кримінальний кодекс України | Protocol](#)
- [Аутинг — що це таке і чому це не ок | Teenergizer](#)
- [Ефект свідка в епоху Інтернету: як цифрові технології змінили нашу реакцію на нещастя – Blog Imena.UA](#)

Заняття № 75

Модуль: 8. Конфіденційність: Захист персональних даних та цифрова приватність

Тема: Юридичний щит: Як закон захищає нашу інформацію та як вимагати її видалення.

Мета заняття: Ознайомити учасників із базовим законодавством у сфері захисту персональних даних (українським та європейським); розкрити суть поняття «право бути забутим»; навчити складати офіційний запит на видалення особистої інформації з баз даних корпорацій або державних органів.

Очікувані результати:

- Учасники знають про існування Закону України «Про захист персональних даних» та європейського регламенту GDPR.
- Розуміють суть «права бути забутим» (Right to be forgotten) і знають, у яких випадках воно застосовується.
- Вміють критично (і швидко) аналізувати Угоди користувача (Terms of Service) на предмет надмірного збору даних.
- Здатні самостійно скласти юридично грамотний запит до компанії з вимогою надати або видалити їхні персональні дані.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить запитання: «Уявіть, що ви зареєструвалися в додатку для обробки фотографій, погралися день і видалили його з телефону. Чи видалилися ваші фото і ваші дані з серверів

компанії-розробника? Ні. Вони можуть зберігатися там роками. А тепер головне питання: хто є власником ваших фотографій зараз — ви чи ця компанія?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Якщо хтось без дозволу опублікував вашу адресу чи номер телефону, як змусити адміністрацію сайту це видалити, якщо просте прохання не працює?

- **Ключові поняття:** GDPR (Загальний регламент захисту даних), Закон України «Про захист персональних даних», Угода користувача (TOS), Право бути забутим.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Закони, що нас захищають:**

- *В Україні:* Діє Закон «Про захист персональних даних». Головне правило: ніхто не має права збирати, зберігати чи передавати ваші дані без вашої ясної, добровільної згоди.

- *У Європі (GDPR):* Це найсуворіший у світі закон про захист даних. Чому він важливий для нас? Тому що якщо ви користуєтесь Instagram, TikTok чи сервісами Google, ці компанії підпорядковуються глобальним правилам. GDPR зобов'язує компанії писати угоди зрозумілою мовою, а не складними юридичними термінами, і дає вам право контролювати свої дані.

- **Право бути забутим (Right to be forgotten):** Це фундаментальне право людини в цифрову епоху вимагати від пошукових систем (наприклад, Google) або сайтів видалити інформацію про себе, якщо вона застаріла, неактуальна або порушує приватність.

- **Що таке «Угода користувача» (Терміни та умови):** Це юридичний договір. Коли ви ставите галочку «Я погоджуюсь», ви ставите електронний підпис. Часто там заховані пункти на кшталт: «Ми маємо право передавати ваші дані партнерам (третім особам)».

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Юридичний скан «Знайди пастку» (20 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає командам роздруківки фрагментів реальних Угод користувача (наприклад, TikTok, Telegram або випадкового додатку-ліхтарика).

- *Дії:* Використовуючи кольорові маркери, учасники мають за 10 хвилин знайти «червоні прапорці» — пункти, де компанія залишає за собою право стежити за користувачем, читати метадані або продавати інформацію брокерам. Мета: навчитися не читати всі 50 сторінок, а шукати ключові слова (треті особи, передача, збір метаданих, партнери).

- **Практикум «Вимагаю забути» (Складання запиту) (35 хв):**

- *Завдання:* Навчити молодь писати офіційні запити на видалення даних (Data Deletion Request) мовою, яку розуміють юристи корпорацій.

- *Дії:* Команди отримують фабулу справи: *«Платформа онлайн-курсів після вашого відрахування продовжує надсилати вам спам і передала ваш телефон своїм партнерам»*. Використовуючи шаблон-конструктор на фліпчарті, команди пишуть офіційного листа на пошту підтримки.

- *Обов'язкові елементи листа:* 1) Ідентифікація себе. 2) Вимога надати копію всіх даних, які є у компанії (Data Subject Access Request). 3) Вимога повністю видалити акаунт і дані з серверів на підставі Закону про захист персональних даних. 4) Попередження про звернення до омбудсмена у разі ігнорування.

- **Аудит «Відкриття згоди» (25 хв):**

- *Завдання:* Практична чистка цифрового сліду тут і зараз.

- *Дії:* Учасники беруть свої смартфони і заходять у налаштування облікового запису Google (myaccount.google.com). Тренер покроково показує, як знайти розділ «Дані та конфіденційність» і як видалити історію місцезнаходжень, історію пошуку на YouTube та відкликати дозволи у сторонніх додатків та сайтів, у які вони колись входили через кнопку «Увійти через Google».

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Ви не беззахисні перед корпораціями. Закон на вашому боці, але він працює лише тоді, коли ви вмієте ним користуватися. Ваша згода на обробку даних — це не довічний вирок, ви маєте право відкликати її в будь-який момент.

- **Ключові висновки:** Якщо сервіс не дає можливості легко видалити свій акаунт або ігнорує запити на видалення даних — це порушення закону. Ваші дані належать вам, і тільки ви вирішуєте, хто має право ними користуватися.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Мій щит». Учасники підбивають підсумки всього 8-го модуля, завершуючи фразу: «Головне правило приватності, яке я забираю з собою після цього блоку занять і буду використовувати в житті — це...».

Методи та форми практичної роботи:

- Аналіз юридичних текстів (швидке читання та пошук вразливостей в угодах).
- Практичний драфтинг (написання офіційних запитів на видалення даних).
- Робота з власними пристроями (аудит та чистка прив'язаних акаунтів).

Матеріали:

- Роздруківки з фрагментами Угод користувача популярних сервісів.
- Фліпчарти, папір А4 та ручки для написання запитів.
- Смартфони учасників з доступом до інтернету для налаштування Google-акаунтів.

Допоміжні матеріали:

- myaccount.google.com
- [Користувач надіслав запит на доступ або видалення даних: що робити? - AIN](#)
- [Про захист персональних даних | від 01.06.2010 № 2297-VI](#)
- [Стаття 17 !\[\]\(46ebcb24f2d5be186f8d48c62caf3de6_img.jpg\) GDPR. Право на стирання \("право бути забутим"\) | GDPR-Text.com](#)

Заняття № 76

Модуль: 9. Судовий процес

Тема: Шлях справедливості: Від місця злочину до зали суду.

Мета заняття: Ознайомити учасників із життєвим циклом кримінального провадження в Україні; чітко розмежувати зони відповідальності поліції, прокуратури та суду; зруйнувати популярні стереотипи про судову систему, нав'язані кінематографом.

Очікувані результати:

- Учасники знають базові етапи кримінального процесу (внесення до ЄРДР, досудове розслідування, вручення підозри, суд).
- Розуміють ієрархію українських судів (місцевий, апеляційний, Верховний).
- Чітко розрізняють повноваження слідчого поліції (збирає докази) та прокурора (керує розслідуванням та підтримує обвинувачення).
- Здатні критично оцінювати сцени судів у кіно та розуміти їх невідповідність реаліям українського законодавства.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер описує гіпотетичну ситуацію: «Уявіть, що ввечері в місцевому парку вашого міста сталася крадіжка. Хтось викликає 102. Приїжджає патрульна поліція. А що відбувається далі? Хто саме шукає злочинця? Хто вирішує, чи садити його за ґрати? Сьогодні ми пройдемо цей шлях крок за кроком».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому поліцейський, який затримав крадія на місці, не може сам одразу відправити його до в'язниці? Навіщо нам така складна і довга система?

- **Ключові поняття:** Кримінальне провадження, ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань), слідчий, прокурор, підозра, обвинувальний акт.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Хронологія справи (Від заяви до вироку):** Розбір етапів кримінального процесу.

- Заява про злочин та внесення даних до ЄРДР (момент, коли офіційно починається справа).

- Досудове розслідування (збір доказів, допити, експертизи).

- Оголошення про підозру (офіційне повідомлення особі, що вона ймовірний злочинець).

- Передача обвинувального акта до суду.

- Судовий розгляд та винесення вироку.

- **Хто є хто (Трикутник справедливості):**

- *Поліція (Слідчий):* Це «руки» правосуддя. Слідчий оглядає місце події, шукає свідків, збирає відео з камер та проводить допити.

- *Прокуратура:* Це «мозок» і контроль. Прокурор наглядає за тим, щоб поліція діяла законно, підписує важливі документи і, головне, виступає в суді від імені держави, доводячи вину злочинця.

- *Суд:* Це «терези». Суддя не шукає доказів. Суддя лише слухає прокурора, слухає адвоката і приймає незалежне рішення.

- **Архітектура судів України:** Як влаштована система оскаржень. Перша інстанція (місцевий суд, який встановлює факти), Апеляційний суд (якщо хтось не згоден із рішенням) та Верховний Суд (остання інстанція, яка перевіряє правильність застосування закону).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Командна гра «Склади пазл правосуддя» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає командам набір із 15 карток, на яких написані різні дії (наприклад: *зачитування вироку, виклик патрульних, допит свідка, внесення даних до ЄРДР, подача апеляції, виступ адвоката в дебатах*).

- *Дії:* Учасники мають на швидкість розкласти ці картки у правильній хронологічній послідовності на столі — від моменту скоєння злочину до фінальної крапки у Верховному Суді. Після завершення команди захищають свій алгоритм, а тренер виправляє помилки.

- **Аналітична вправа «Чия це робота?» (20 хв):**

- *Завдання:* Навчити розрізняти функції державних органів.

- *Дії:* Тренер зачитує короткі ситуації, а учасники мають підняти відповідну табличку: «ПОЛІЦІЯ», «ПРОКУРОР» або «СУДДЯ».

- *Приклади ситуацій:* Хто дає дозвіл на обшук у квартирі? (Суддя). Хто фізично збирає відбитки пальців на місці крадіжки? (Поліція). Хто зачитує обвинувачення в залі суду? (Прокурор). Хто приймає заяву від потерпілого? (Поліція).

- **Кінокритика «Голлівуд проти України» (25 хв):**

- *Завдання:* Зруйнувати міфи з американських серіалів.

- *Дії:* Тренер вмикає короткі фрагменти з відомих фільмів про суд або зачитує популярні кліше. Команди мають визначити, чи працює це в українському законодавстві.

- *Розбір міфів:* Стук дерев'яним молотком (в Україні судді не мають молотків). Присяжні у кожній справі (в Україні суд присяжних працює лише для найтяжчих злочинів і складається з 2 професійних суддів та 3 присяжних). Несподіваний свідок, який забігає в зал і кричить "Я знаю правду!" (всі свідки заявляються заздалегідь до початку розгляду справи по суті).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Справедливість — це не миттєвий результат, а чітко регламентований процес. Кожен етап і кожна роль існують для того, щоб уникнути помилок і не покарати невинного.

- **Ключові висновки:** Прокурор і слідчий роблять одну справу, але мають різні функції. Суддя стоїть над процесом і є нейтральним арбітром. Український суд відрізняється від кіношного, але його правила створені для захисту прав людини.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Зруйнований міф». Учасники по колу кажуть: «Найбільшим здивуванням щодо роботи правоохоронної чи судової системи сьогодні для мене стало те, що...».

Методи та форми практичної роботи:

- Хронологічне моделювання (робота з картками етапів процесу).
- Бліц-опитування з візуальними маркерами (таблички органів влади).
- Критичний аналіз медіаконтенту (кінокритика).

Матеріали:

- Набори карток із надрукованими етапами кримінального провадження для кожної команди.

- Надруковані таблички з написами «ПОЛІЦІЯ», «ПРОКУРОР», «СУДДЯ» для кожної команди.

- Ноутбук або екран для демонстрації (або усного опису) фрагментів із фільмів.

Допоміжні матеріали:

- [!\[\]\(b1438d3fe7dd87044d295fc205ca5f6a_img.jpg\) Права та обов'язки слідчого за КПК України - Адвокат по уголовным делам Харьков Геннадий Бережной](#)
- [Повноваження прокурора – процесуального керівника по керівництву досудовим розслідуванням](#)

- [ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ](#)
- [Які є стадії кримінального провадження? @ Закарпаття онлайн?](#)
- [КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС](#)
- [ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ](#)
- [Судова система України — Вікіпедія](#)

Заняття № 77

Модуль: 9. Судовий процес

Тема: Судовий театр: Хто є хто в процесі і як виграти дебати.

Мета заняття: Детально розібрати ролі та завдання кожного учасника кримінального процесу; навчити будувати міцну юридичну аргументацію за формулою «Теза – Аргумент – Доказ – Висновок»; підготувати учасників до фінального моделювання судового засідання.

Очікувані результати:

- Учасники чітко розрізняють функції сторін обвинувачення та захисту.
- Розуміють принцип «змагальності сторін» (суд не шукає істину сам, він слухає тих, хто краще її доведе).
- Вміють структурувати свій виступ для судових дебатів, уникаючи емоційних маніпуляцій без доказів.
- Володіють базовими техніками перехресного допиту (вміння ставити закриті та відкриті запитання).

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер починає з метафори: «Кримінальний процес — це шахова партія. Тут недостатньо просто знати, що ваш клієнт не винен. Якщо ви не вмієте грати за правилами і переконувати, ви програєте партію. Суддя — це не вчитель, який підкаже правильну відповідь. Він лише оцінює ваші ходи».
- **Запитання / міні-дискусія:** Чому адвокат зобов'язаний захищати навіть ту людину, яка зізналася йому у злочині? Чи чесно це? (Відповідь: адвокат захищає не сам злочин, а права людини на законний суд і недопущення свавілля).

- **Ключові поняття:** Змагальність процесу, презумпція невинності, перехресний допит, судові дебати.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Анатомія процесу (Хто є хто):**

- *Головуючий (Суддя):* Арбітр. Стежить за процедурою, знімає некоректні запитання, ухвалює вирок.

- *Сторона обвинувачення (Прокурор):* На ньому лежить "тягар доказування". Підозрюваний не повинен доводити, що він невинуватий. Прокурор повинен довести, що він винуватий на 100%.

- *Сторона захисту (Адвокат):* Його мета — знайти помилки в роботі прокурора і посіяти «обґрунтований сумнів» у вині підзахисного.

- *Свідки та експерти:* Джерела фактів. Говорять лише те, що бачили/знають, без власних оцінок.

- **Мистецтво запитань (Прямий та перехресний допит):**

- *Прямий допит (допитуєш свого свідка):* Відкриті запитання. Мета — дати свідку розповісти історію ("Що ви бачили?", "Куди ви пішли потім?").

- *Перехресний допит (допитуєш свідка опонентів):* Закриті запитання. Мета — зловити на брехні або невпевненості ("Тобто ви стверджуєте, що...", "Відповідайте лише 'так' або 'ні'").

- **Формула перемоги в дебатах (Т.А.Д.В.):**

- **Теза** (Що я хочу довести: "Підсудний не був на місці злочину").

- **Аргумент** (Чому це так: "Бо він фізично перебував у іншому місці").

- **Доказ** (Чим я це підтверджую: "Ось відео з камер спостереження кав'ярні в Ірпені, де видно його обличчя в той самий час").

- **Висновок** (Тому обвинувачення є безпідставним).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Розминка «Вгадай роль» (15 хв):**

○ *Завдання:* Тренер швидко зачитує фрази, а команди мають вигукнути, кому в суді вони належать.

○ *Приклади:* «Протестую, запитання наводить на відповідь!» (Адвокат/Прокурор). «Протест відхилено, свідок, відповідайте» (Суддя). «Я вимагаю відшкодувати мені вартість розбитого вікна» (Потерпілий). «Я відмовляюся свідчити проти себе» (Обвинувачений - ст. 63 Конституції).

● **Тренінг «Майстерня допиту» (25 хв):**

○ *Завдання:* Відпрацювання перехресного допиту.

○ *Дії:* Тренер викликає одного добровольця на роль «Свідка». Свідок отримує коротку легенду (наприклад: *бачив крадіжку ввечері, був без окулярів, йшов додому з вечірки*). Команди по черзі ставлять йому запитання. Завдання адвокатів — за допомогою навідних запитань змусити свідка визнати, що він міг помилитися і не розгледіти обличчя.

● **Дебатний міні-ринг (40 хв):**

○ *Завдання:* Практика побудови промов за формулою Т.А.Д.В.

○ *Дії:* Команди отримують фабулу простої, але суперечливої справи (наприклад: *учень розбив шкільний комп'ютер; він стверджує, що спіткнувся через мокру підлогу, яку не витерла прибиральниця; школа звинувачує його в навмисному хуліганстві*).

○ Одна половина команди готує промову Прокурора, інша — Адвоката. Виділяється по 3 хвилини на виступ. Оцінюється не театральність, а залізна логіка, опора на факти та відсутність емоційної «води».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Суд — це не місце для істерик, це місце для фактів. Виграє не той, хто говорить голосніше, а той, чия логічна конструкція не має дірок. Уміння переконувати за допомогою доказів — це навичка, яка знадобиться не лише юристам, а й у будь-якій життєвій суперечці.

- **Ключові висновки:** Процес спеціально побудований так, щоб сторони сперечалися одна з одною — тільки в такому конфлікті суддя може побачити слабкі місця обох версій і прийняти справедливе рішення.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Моя суперсила». Учасники діляться: «З усіх судових ролей мені найближча роль [назвати роль], тому що я вмію...» (наприклад: слухати і приймати рішення, ставити гострі запитання, захищати слабших).

Методи та форми практичної роботи:

- Рольове моделювання (перехресний допит).
- Структуровані дебати (виступи з аргументацією).
- Інтерактивний бліц-опит.

Матеріали:

- Фліпчарт або дошка для запису формули дебатів (Т.А.Д.В.).
- Роздруковані короткі фабули (легенди) для свідка та для дебатного рингу.
- Секундомір для контролю часу виступів під час дебатів.

Допоміжні матеріали:

- [Побудова доведення, Теза доказу, Аргументи, Демонстрація - Логіка - Підручники для вузів онлайн](#)
- [Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини під час кримінального провадження](#)
- [Презумпція невинуватості: що треба знати - Юридична Газета](#)

Заняття № 78

Модуль: 9. Судовий процес

Тема: Вага правди: Що таке докази та чому суд вірить не всьому.

Мета заняття: Ознайомити учасників із поняттям судових доказів та їхніми ключовими властивостями; пояснити доктрину «плодів отруєного дерева»; навчити критично оцінювати інформацію через призму її юридичної сили та допустимості.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між простою "інформацією" та юридичним "доказом".
- Знають 4 золоті правила оцінки доказів (належність, допустимість, достовірність, достатність).
- Усвідомлюють, чому докази, зібрані з порушенням закону (наприклад, обшук без ухвали суду), руйнують усю справу.
- Здатні аналізувати джерела доказів і знаходити слабкі місця в аргументації.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить запитання: «Уявіть, що ви точно знаєте, хто розбив вікно в школі, бо вам про це по секрету сказав друг, який нібито це бачив, але він категорично відмовляється йти до директора. Чи є ваші слова доказом? Ні. Або уявіть, що ви вкрали телефон підозрюваного, зламали його і знайшли там переписку про злочин. Чи прийме це суд? Теж ні. Чому правда іноді програє в суді?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому судді не можуть просто повірити людині на слово, якщо вона плаче і клянеться, що каже правду?

- **Ключові поняття:** Доказ, джерело доказів, доктрина «плодів отруєного дерева», презумпція невинності.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Що таке доказ:** Це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність злочину. Доказом є не сам ніж, а *факт* того, що на ньому є відбитки.

- **Чотири фільтри правосуддя (Критерії доказів):**

- *Належність:* Доказ має стосуватися саме цієї справи. (Те, що підозрюваний 10 років тому вкрав цукерку, не доводить, що він зараз вкрав машину).

- *Допустимість:* Доказ має бути зібраний виключно законним шляхом.

- *Достовірність:* Доказ має бути правдивим і не підробленим (експертиза підпису, перевірка метаданих фото).

- *Достатність:* Одного доказу мало. Має бути сукупність, яка виключає будь-які інші версії подій.

- **Доктрина «Плодів отруєного дерева»:** Це правило, яке прийшло з практики США і активно діє в Україні. Якщо дерево (метод збору доказів) отруєне (незаконне), то і всі його плоди (знайдені докази) також отруєні.

- *Приклад:* Поліція без дозволу суду увірвалася в будинок і знайшла там карту з планом пограбування банку. Через те, що обшук був незаконним, цю карту не можна використовувати в суді. Злочинця можуть виправдати. Це робиться для того, щоб держава не перетворювалася на монстра і грала за правилами.

- **Види доказів:** Показання свідків (найбільш ненадійні через людську пам'ять), речові докази (предмети), документи (паперові та електронні), висновки експертів.

3. Практична частина (60-80 хв)

• Юридичний сортувальник «Кошик доказів» (20 хв):

○ *Завдання:* Тренер зачитує різні види інформації, зібраної під час розслідування умовної крадіжки.

○ *Дії:* Учасники піднімають зелену картку, якщо це "Належний і допустимий доказ", і червону — якщо це "Інформаційне сміття", обґрунтовуючи свій вибір.

○ *Приклади для сортування:* Плітки сусідки про те, що підозрюваний "завжди був підозрілим" (Червона - неналежність). Відео з камери спостереження магазину, офіційно вилучене слідчим (Зелена). Зізнання, яке підозрюваний підписав після того, як йому погрожували (Червона - недопустимість).

• Кейс-стаді «Отруєне дерево» (25 хв):

○ *Завдання:* Команди отримують фабулу складної справи.

○ *Сценарій:* Слідчий підозрював людину в незаконній вирубці лісу біля вашого міста, але не мав доказів. Він таємно, без ухвали суду, встановив GPS-трекер на машину підозрюваного. Трекер показав, що машина їздила до лісу і на таємний склад. Слідчий отримав ордер на обшук складу (використавши дані трекера) і знайшов там крадений ліс.

○ *Дії:* Команди діляться на прокурорів та адвокатів. Адвокати мають застосувати доктрину «плодів отруєного дерева» і довести, що знайдений ліс — це отруєний плід, бо першопричина (трекер) була незаконною. Прокурори намагаються знайти контраргументи.

• Практикум з OSINT та МГП «Доказ чи просто скріншот?» (25 хв):

○ *Завдання:* Зв'язати попередні модулі з судовим процесом, фокусуючись на документуванні злочинів (зокрема, воєнних).

○ *Дії:* Тренер показує роздрукований скріншот із Telegram-каналу, де видно зруйновану цивільну будівлю в Бучі (будь-якому іншому місті). Запитує: "Чи прийме це Міжнародний кримінальний суд?". Команди обговорюють алгоритм

легалізації: чому звичайний папірець не працює (бо його можна відфотошопити), і що потрібно додати (архівація метаданих, геолокація, хронолокація, залучення свідка, який зробив оригінальне фото).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Правосуддя — це не пошук абстрактної істини, це перевірка фактів за суворими правилами. Навіть найочевидніший злочинець може уникнути покарання, якщо той, хто документував злочин, порушив процедуру або проігнорував правила збору доказів.

- **Ключові висновки:** Мета завжди НЕ виправдовує засоби. Якщо ми дозволимо правоохоронцям порушувати закон заради затримання винних, завтра вони зможуть порушити закон проти невинних. Доктрина "отруєного дерева" захищає кожного з нас.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Адвокатський фільтр». Учасники завершують фразу: «Після цього заняття, коли я почую в новинах фразу "у поліції є залізні докази", я в першу чергу поставлю собі запитання...» (наприклад: як вони їх отримали, чи є вони достатніми).

Методи та форми практичної роботи:

- Сортування аргументів (робота з картками).
- Аналіз правових прецедентів (кейс-стаді).
- Групова дискусія щодо легалізації цифрових даних.

Матеріали:

- Червоні та зелені картки для вправи «Кошик доказів».
- Роздруковані кейси про «Отруєне дерево».
- Роздрукований зразок скріншоту для розбору методів документування.

Додаткові матеріали:

- [Доктрина заборони використання «плодів отруйного дерева» та винятки з неї: судова практика Великої Палати Верховного Суду в кримінальних провадженнях](#)
- [СУТНІСТЬ ДОКТРИНИ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ ЗАСТОСУВ](#)
- [Особливості доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції](#)

Заняття № 79

Модуль: 9. Судовий процес

Тема: Голос народу: Як працює суд присяжних в Україні.

Мета заняття: Розвінчати кінематографічні міфи про суд присяжних; пояснити українську модель залучення громадян до здійснення правосуддя; проаналізувати переваги та ризики участі непрофесіоналів у винесенні вироків.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють відмінності між класичною англосаксонською моделлю (12 присяжних) та українською моделлю (2 професійні судді + 3 присяжних).
- Знають критерії відбору: хто з громадян може стати присяжним, а кому це заборонено.
- Усвідомлюють, які саме категорії справ (найтяжчі злочини) розглядаються за участю присяжних в Україні.
- Здатні аргументовано дискутувати про те, чи може емоційний інтелект і життєвий досвід замінити юридичну освіту під час оцінки доказів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер ставить запитання: «Уявіть, що вас несправедливо звинуватили у дуже тяжкому злочині. Хто, на вашу думку, судитиме вас чесніше: один професійний суддя, який бачить такі справи щодня і для якого ви — просто чергова папка на столі, чи троє звичайних мешканців вашого міста (вчителів, лікарів, продавців), які будуть слухати вашу історію як люди людину?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи маємо ми право довіряти долю людини тим, хто не знає законів?

- **Ключові поняття:** Суд присяжних, колегія, вердикт, відвід присяжного, право на справедливий суд.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Руйнування міфів:** У кіно ми бачимо 12 людей, які сидять у закритій кімнаті і вирішують "Винен" чи "Не винен", а суддя лише призначає строк. В Україні все інакше. Наш суд присяжних — це колегія: **2 професійні судді + 3 присяжних**. Вони сидять разом, разом слухають справу і мають однакові голоси при винесенні вироку (рішення приймається простою більшістю, наприклад, 3 проти 2).

- **Хто може бути присяжним:** Громадянин України віком від 30 до 65 років, який постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція суду.

- **Кому заборонено:** Людям із судимістю, народним депутатам, поліцейським, суддям, військовим, адвокатам, нотаріусам (щоб зберегти "незамулений" народний погляд).

- **Які справи вони слухають:** Лише злочини, за які передбачене найсуворіше покарання — довічне позбавлення волі (наприклад, умисне вбивство за обтяжуючих обставин). Причому суд присяжних збирається лише тоді, коли сам обвинувачений про це попросить.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Симуляція «Кастинг у присяжні» (25 хв):**

- *Завдання:* Відбір присяжних для гіпотетичної справи про резонансне вбивство у місцевому парку.

- *Дії:* Тренер роздає 5-6 учасникам картки з «легендами» кандидатів (наприклад: *Марія, 32 роки, вчителька; Іван, 40 років, колишній поліцейський; Олег, 25 років, програміст; Олена, 66 років, пенсіонерка*). Команди обвинувачення

та захисту мають поставити їм запитання і заявити "відвід" тим, хто не підходить за законом або може бути упередженим.

- **Аналітичні дебати «Закон проти Емоцій» (35-40 хв):**

- *Завдання:* Зважити всі "за" і "проти" системи присяжних.
- *Дії:* Одна команда формує аргументи на захист присяжних (це захист від корупції, це голос народу, судді професійно вигорають). Інша команда нападає на інститут присяжних (вони не розуміють складних експертиз, ними легко маніпулювати через емоції, вони можуть судити людину за зовнішність, а не за докази).

- **Кейс-стаді «Голосування в нарадчій кімнаті» (30 хв):**

- *Завдання:* Відчутти відповідальність за рішення.
- *Дії:* Тренер зачитує дуже суперечливу справу. Усі докази непрямі. Два професійні судді (їх ролі грають обрані учасники) вважають, що сухих доказів достатньо для обвинувачення. Троє присяжних відчувають, що людина може бути невинною, хоч і поводитися підозріло. Відбувається моделювання суперечки в нарадчій кімнаті. Мета — показати, як важко дійти згоди, коли на кону чиесь життя.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Суд присяжних — це міст між холодною державною системою та суспільством. Він існує не для того, щоб підмінити закон емоціями, а для того, щоб не дозволити правосуддю перетворитися на бездушний конвеєр.

- **Ключові висновки:** Якщо ви колись отримаєте запрошення стати присяжним — це не просто формальність. Це ваша реальна можливість вершити правосуддя у своїй громаді.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Вага молотка». Учасники завершують фразу: «Сьогодні я зрозумів/-ла, що бути присяжним — це...».

Допоміжні матеріали:

- [Суд присяжних: загальна характеристика та особливості імплементації в Україні - sud.ua](#)
- [Бути присяжним це не право, а обов'язок громадянина | Вища школа адвокатури НААУ](#)

Заняття № 80

Модуль: 9. Судовий процес

Тема: Пастка для розуму: Психологія доказів та ілюзії пам'яті в залі суду.

Мета заняття: Продемонструвати ненадійність показань очевидців; розібрати ключові когнітивні упередження та механізми хибної пам'яті; навчити критично підходити до опитування свідків, щоб не "заразити" їхні спогади.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють нейробіологічну природу пам'яті (пам'ять — це реконструкція, а не відеозапис).
- Знають про ефект «фокусування на зброї» та ефект хибної пам'яті.
- Усвідомлюють, як навідні запитання слідчого чи адвоката можуть назавжди змінити спогади свідка.
- Вміють правильно формулювати нейтральні запитання для збору фактів без спотворення істини.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Тренер раптово виводить на екран на 5 секунд фотографію людної вулиці, де відбувається якась метушня, і вимикає її. Одразу запитує: «Якого кольору була куртка в чоловіка з ножем?». (Більшість почне вгадувати колір, хоча насправді на фото не було жодного чоловіка з ножем).

● **Запитання / міні-дискусія:** Чому ми так легко "згадали" те, чого не було? Якщо троє свідків присягаються в суді, що бачили одне й те саме, чи означає це, що вони кажуть правду?

- **Ключові поняття:** Когнітивні упередження, ефект Мандели (хибна пам'ять), фокусування на зброї, навідні запитання.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Як працює наша пам'ять:** Пам'ять — це не жорсткий диск відеокамери. Це скоріше сторінка у Вікіпедії, яку ваш мозок постійно переписує. Щоразу, коли ви згадуєте подію, ви не відтворюєте оригінал, ви відтворюєте свій останній спогад про неї.

- **Чому свідки помиляються (Стрес і фокус):** Якщо на людину наставляють зброю, її мозок переходить у режим виживання і 100% уваги фокусує на дулі пістолета або лезі ножа (Weapon focus effect). Людина може детально описати подряпини на зброї, але абсолютно не запам'ятає обличчя нападника.

- **Зараження спогадів:** Найбільша загроза правосуддю — це навідні запитання. Якщо слідчий запитає свідка аварії: «З якою швидкістю їхала машина, коли вона *розтрощила* паркан?», свідок назве вищу швидкість, ніж якби слідчий запитав: «З якою швидкістю їхала машина, коли вона *вдарилася* об паркан?». Слово змінює пам'ять.

- **Реальний приклад: Справа Дженніфер Томпсон та Рональда Коттона.** Найвідомішим у світовій криміналістиці є реальний випадок із Дженніфер Томпсон.

1. Злочин: У 1984 році на Дженніфер скоїли жорстокий напад. Під час інциденту вона намагалася максимально детально розглянути обличчя злочинця, щоб допомогти поліції.
2. Помилка слідства: Під час першого впізнання за фотокартками поліцейські підсвідомо підштовхнули її до вибору Рональда Коттона. Коли вона вагалася, їй сказали: "Ви впевнені? Це він?", що зафіксувало цей образ у її голові.
3. Суд: На суді Дженніфер впевнено вказала на Коттона, заявивши, що пам'ятає його обличчя на 100%. Чоловіка засудили до довічного ув'язнення.

4. Правда: Через 10 років тест ДНК довів, що Коттон був абсолютно невинуватим. Справжнім нападником виявився чоловік на ім'я Боббі Пул. Феномен: Найстрашніше те, що коли Дженніфер згодом подивилася на Пула, вона його не впізнала. Її мозок за 10 років повністю змінив спогад про справжнього нападника обличчям невинуватого Коттона.

3. Практична частина (60-80 хв)

● Експеримент «Сліпа зона» (20 хв):

- *Завдання:* Довести, що ми не помічаємо очевидного.
- *Дії:* Тренер вмикає відомий психологічний тест (відео, де команди кидають баскетбольний м'яч, і треба порахувати кількість пасів; під час гри на задньому плані проходить людина в костюмі горили). Ті, хто зосереджений на підрахунку, горилу не помічають. Це ідеально ілюструє суду, чому свідок, який стояв за метр від злочину, міг реально нічого не бачити, бо його увага була зайнята іншим.

● Рольова гра «Злам свідка» (25 хв):

- *Завдання:* Відпрацювати вплив стресу на перехресному допиті.
- *Дії:* Один учасник грає роль «100% впевненого свідка». Два інші — адвокати, чия мета — посіяти сумнів. Адвокати використовують швидкий темп запитань, звертають увагу на дрібниці («Яка була погода?», «Яка музика грала в кафе?», «Ви носите окуляри? Коли ви їх востаннє протирали перед інцидентом?»). Свідок починає плутатися, демонструючи, як легко адвокати в суді руйнують впевненість непідготовленої людини.

● Драфтинг «Золоті правила допиту» (25 хв):

- *Завдання:* Команди мають розробити чек-лист для учасників Молодіжного клубу правосуддя про те, як правильно опитувати очевидців подій (наприклад, під час документування руйнувань чи правопорушень).
- *Очікуваний результат:* 1) Ставити лише відкриті запитання («Опишіть, що ви бачили»). 2) Ніколи не підказувати варіанти відповідей. 3) Не перебивати. 4)

Записувати показання якомога швидше після події, поки мозок свідка не "дописав" деталі з новин чи пліток.

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Людський фактор — найслабша ланка кримінального процесу. Саме тому в сучасному правосудді, і тим більше в OSINT-розвідці, цифрові сліди та матеріальні докази (біометрія, камери, геолокація) завжди мають більшу вагу, ніж слова 10 дуже впевнених очевидців.

- **Ключові висновки:** Якщо ви стали свідком злочину, найкраще, що ви можете зробити — негайно записати все на диктофон чи в нотатки, поки ваш мозок не почав грати з вами в ігри.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа «Пастка розуму». Учасники кажуть: «Після цього заняття, якщо я побачу аварію, я буду довіряти не лише своїм очам, а обов'язково пошукаю...» (камери на будівлях, відеореєстратори тощо).

Методи та форми практичної роботи:

- Психологічні експерименти (перевірка обсягу уваги та навіюваності).
- Рольове моделювання (допит свідка в стресових умовах).
- Розробка практичних інструкцій (чек-лист для інтерв'ю).

Матеріали:

- Проектор або екран для демонстрації відео з експериментом на вибірккову увагу.
- Фотографія-провокація для актуалізації (вступної частини).

Допоміжні матеріали:

- [8.3: Проблеми з пам'яттю - LibreTexts - Ukrayinska](#)

- [Механізми пам'яті та уваги | Український психологічний ХАБ | ПСИХОЛОГ](#)
- [5.12: Фокус зброї - LibreTexts - Ukrayinska](#)
- [Ефект Мандели: хибна пам'ять, причини та відомі приклади | Laba \(Лабa\)](#)

Заняття № 81

Модуль: 10. Психологія

Тема: Анатомія конфлікту та невидимі нитки: Як захиститися від маніпуляцій.

Мета заняття: Навчити розпізнавати приховані маніпуляції в спілкуванні; проаналізувати ролі в конфліктних ситуаціях за моделлю трикутника Карпмана; відпрацювати навички асертивної (впевненої та екологічної) комунікації.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють природу конфлікту та відрізняють конструктивну суперечку від деструктивної маніпуляції.
- Знають свої типові реакції в конфлікті та вміють виходити з ролей «Жертви», «Рятівника» або «Переслідувача».
- Здатні розпізнавати базові маніпулятивні техніки (газлайтинг, почуття провини, емоційні гойдалки).
- Вміють застосовувати техніку «Я-повідомлень» для захисту власних кордонів.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер наводить типову ситуацію: «Ви домовилися з другом разом робити проєкт, але він нічого не зробив. Ви робите зауваження, а він відповідає: "Ой, ну звісно, я ж завжди у всьому винен, міг би й допомогти, ти ж такий розумний!". Щойно відбулася маніпуляція. Ваш друг перетворив вас із постраждалого на винного».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому люди маніпулюють замість того, щоб прямо попросити про те, чого хочуть?

- **Ключові поняття:** Конфліктоген, маніпуляція, газлайтинг, Трикутник Карпмана, асертивність.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Трикутник драми Карпмана:** Як ми потрапляємо в пастку.

- *Жертва:* «Бідний я, від мене нічого не залежить».

- *Переслідувач:* «Це все через тебе!».

- *Рятівник:* «Давай я все зроблю за тебе» (справжня мета рятівника — самоствердитися, а не допомогти). Головне правило трикутника: ролі постійно змінюються. Жертва швидко стає Переслідувачем, якщо Рятівник не впорався.

- **Анатомія маніпуляцій:**

- *Газлайтинг:* «Тобі здалося», «Ти надто гостро реагуєш», «Я такого не казав». Мета — змусити людину сумніватися у власній адекватності.

- *Гра на почутті провини:* «Я заради тебе стільки зробив, а ти...».

- *Штучна терміновість:* «Вирішуй зараз, або ніколи» (вимкнення критичного мислення).

- **Щит від маніпуляцій (Асертивність):** Вміння сказати «Ні» без почуття провини та агресії. Заміна звинувачень («Ти мене дратуєш») на Я-повідомлення («Коли ти так кажеш, я відчуваю злість, тому що...»).

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Сцена «Драматичний трикутник» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає трьом учасникам картки з ролями (Жертва, Рятівник, Переслідувач) та задає ситуацію: розробка ідеї для молодіжного заходу, де один нічого не встиг.

○ *Дії:* Учасники мають розіграти діалог, чітко дотримуючись своїх ролей. Інші спостерігають і фіксують моменти, коли ролі міняються місцями (наприклад, коли Жертва починає кричати на Рятівника).

● **Аналітична гра «Перекладач з токсичної» (20 хв):**

○ *Завдання:* Команди отримують список типових маніпулятивних фраз.
○ *Дії:* Вони мають «перекласти» їх на мову чесних намірів і запропонувати правильну асертивну відповідь. *Приклад:* Фраза: «Якби ти мене дійсно поважав, ти б це зробив». Переклад: «Я хочу, щоб ти зробив це, бо мені так зручно». Асертивна відповідь: «Я поважаю тебе, але це завдання я виконати не зможу».

● **Драфтинг «Конструктор Я-повідомлень» (20 хв):**

○ *Завдання:* Відпрацювання екологічної реакції на конфлікт.
○ *Дії:* Учасники згадують недавні дрібні конфлікти (без переходу на особистості) і переписують свої реакції за формулою: *Факт (без оцінки) + Моя емоція + Потреба/Прохання*.

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Конфлікт — це нормально, це точка росту відносин. Але маніпуляція — це руйнування довіри. Найкращий спосіб виграти в маніпулятора — не грати в його гру і вийти з Трикутника.

● **Ключові висновки:** Якщо в розмові ви раптом відчули різке почуття провини, страху або обов'язку — зупиніться. Швидше за все, вами зараз маніпулюють.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа. Учасники кажуть: «Фраза-маніпуляція, яку я іноді сам/сама використовую (навіть несвідомо) — це..., і відтепер я намагатимусь замінити її на пряме прохання».

Методи та матеріали: Рольове моделювання, лінгвістичний аналіз. Фліпчарт, картки з ролями для трикутника, роздруківки маніпулятивних фраз.

Допоміжні матеріали:

- [▶ Що таке газлайтинг?](#)
- [Що таке газлайтинг і як розпізнати, що ти став жертвою газлайтера? - AIM Consult](#)
- [Sekabet](#)
- [Емоційні гойдалки: хто їх розкачує та як зменшити амплітуду - Фонд Маша](#)
- [Я — повідомлення](#)
- [Словами через рот: як донести свою думку й не образити людей](#)
- [Конфліктоген це | Український психологічний ХАБ | ПСИХОЛОГ](#)
- [Трикутник Карпмана: ролі та як вийти?](#)
- [Що таке асертивність та як розвивати асертивну поведінку? | Блог психолога](#)

Заняття № 82

Модуль: 10. Психологія

Тема: По різні боки межі: Психологія злочинця та пастки віктимблеймінгу.

Мета заняття: Розкрити психологічні та соціальні передумови злочинної поведінки; розібрати концепцію віктимблеймінгу (звинувачення жертви) та його причини; сформувати навички емпатійної підтримки постраждалих.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють складові «Темної тріади» та соціальні чинники, що сприяють правопорушенням.
- Знають, що таке синдром набутої безпорадності та цикл насильства (чому жертва не йде).
- Розуміють психологічний механізм віктимблеймінгу (віра у справедливий світ).
- Вміють екологічно спілкуватися з людиною, яка зазнала несправедливості чи насильства, уникаючи токсичних порад.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Тренер ставить питання: «Коли ми читаємо новину, що в когось вкрали гроші з картки, який перший коментар ми часто бачимо? "Сама винна, не треба було переходити за посиланнями". Чому суспільство так часто нападає на того, хто постраждав, замість того, щоб засуджувати злодія?».

● **Запитання / міні-дискусія:** Чи існують люди, які "народжені бути злочинцями", чи злочинцями стають?

- **Ключові поняття:** Темна тріада, віктімблеймінг, цикл насильства, гіпотеза справедливого світу.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Профіль злочинця:** Ніхто не прокидається зранку з думкою «стану лиходієм». Це мікс факторів:

- *Соціальні:* Середовище, бідність, нормалізація насильства в сім'ї.
- *Особистісні (Темна тріада):* Нарцисизм (егоцентризм), Макіавеллізм (люди як інструменти), Психопатія (відсутність емпатії та страху).

- **Психологія жертви (Чому вона не йде?):** Розбір циклу насильства (Наростання напруги → Вибух → Медовий місяць/Примирення). Пояснення феномену «набутої безпорадності» (коли після тривалого тиску людина перестає вірити, що може щось змінити).

- **Пастка Віктімблеймінгу:** Чому ми кажемо «не треба було там ходити»? Це захисний механізм нашої психіки — *Гіпотеза справедливого світу*. Мозок хоче вірити: «Якщо я буду поводитися правильно, зі мною нічого поганого не станеться. Вона повелася неправильно, тому й постраждала». Це ілюзія контролю.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Аналітична робота «Межа відповідальності» (25 хв):**

- *Завдання:* Тренер роздає кілька кейсів. Наприклад: хлопець залишив дорогий велосипед непристебнутим біля магазину, його вкрали. Або дівчині в клубі підсипали щось у напій.

- *Дії:* Команди мають провести чітку межу: де закінчується "необережність" і де починається 100% вина злочинця. Мета — довести, що жодна необачність не дає іншій людині права скоювати злочин. Відповідальність за злочин завжди несе той, хто його скоїв.

- **Вправа «Анти-блеймінг» (20 хв):**

- *Завдання:* Змінити фокус суспільного осуду.

○ *Дії:* Тренер зачитує типові фрази звинувачення жертви («Навіщо вона так одяглася?», «Чому він не дав здачі?»). Завдання учасників — перефразувати ці питання так, щоб вони були спрямовані на кривдника («Чому він вирішив, що має право торкатися її?», «Чому агресор вирішив застосувати силу?»).

● **Драфтинг «Протокол підтримки» (25 хв):**

○ *Завдання:* Розробити чек-лист екологічного спілкування з постраждалою людиною.

○ *Очікувані правила:* Не казати «Я ж тобі казав/ла», «Треба було думати раніше». Замінити це на «Мені дуже шкода, що це сталося», «Ти не винен/не винна в тому, що хтось порушив закон», «Чим я можу зараз допомогти?».

4. Підсумок (10-15 хв)

● **Узагальнення результатів:** Розуміння мотивів злочинця потрібне для профілактики та розслідування, але воно ніколи не є виправданням злочину. А розуміння психології жертви робить нас суспільством, яке лікує, а не добиває.

● **Ключові висновки:** Звинувачення жертви робить вас невидимим співучасником кривдника. Єдиний, хто винен у злочині — це злочинець.

● **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа. «Найважливіше правило підтримки, яке я сьогодні усвідомив/-ла — це...».

Методи та матеріали: Аналіз кейсів, групова дискусія, рефреймінг тверджень. Роздруковані кейси, фліпчарт.

Додаткові матеріали:

- Темна тріада: нарцисизм, макіавелізм та психопатія (Sprouts українс...)
- Темний емпат - найнебезпечніший тип особистості (Psych2Go)
- [Цикл насильства — Вікіпедія](#)
- [Що таке віктимблеймінг? | Teenergizer](#)
- [Екологічне конфліктування: правила для здорових стосунків](#)

- [Гіпотеза справедливого світу: як віра в справедливість світу веде до несправедливості - nauka.ua | Наука українською](#)
- [Соціальна складова як основна причина правопорушень – Освіта.UA](#)
- [Синдром набутої безпорадності — Накипіло | Харків](#)
- [Цикл домашнього насилля | Національна соціальна сервісна служба України](#)
- [Темна тріада: темні сторони особистості](#)

Заняття № 83

Модуль: 10. Психологія

Тема: Внутрішня броня: Емоційна регуляція та стресостійкість у кризових умовах.

Мета заняття: Дослідити фізіологічні та психологічні реакції організму на гострий та хронічний стрес; навчити практичним технікам саморегуляції, «заземлення» та першої психологічної допомоги; закласти основи життєвої резильєнтності.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють механізми реакції «бий, біжи, замри» та знають, чому під час паніки «вимикається» логіка.
- Вміють застосовувати швидкі техніки зниження тривожності (дихання по квадрату, техніка 5-4-3-2-1).
- Відрізняють здорову стресостійкість від токсичного позитиву.
- Мають індивідуальний план відновлення ресурсу після важких емоційних навантажень.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

● **Актуалізація теми:** Тренер описує ситуацію: «Ви готувалися до важливого виступу чи іспиту, і раптом лунає сигнал тривоги. Серце б'ється, долоні пітніють, думки плутаються. Ви кажете собі "Заспокойся!", але це не працює. Чому слова не діють на наш мозок у стані стресу?».

● **Запитання / міні-дискусія:** Чи можна взагалі перестати нервувати? І чи корисний стрес?

- **Ключові поняття:** Амигдала (мигдалеподібне тіло), реакція «бий-біжи-замри», резильєнтність, заземлення, перша психологічна допомога (ППД).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Біологія тривоги:** Знайомство з амигдалою — нашою внутрішньою «сигналізацією». Коли вона фіксує загрозу, вона фізично блокує префронтальну кору (ту частину мозку, яка відповідає за логіку). Саме тому людині в паніці марно пояснювати щось логічно — з нею треба працювати через тіло.

- **Три реакції (Бий, біжи, замри):** Чому хтось під час кризи починає активно діяти (бий), хтось тікає (біжи), а хтось впадає у ступор і не може поворухнутися (замри). Всі три реакції є нормальними біологічними механізмами виживання.

- **Стресостійкість vs Токсичний позитив:** Стресостійкість (резильєнтність) — це не вміння завжди посміхатися і казати «все буде добре». Це здатність визнати біль, прожити негативну емоцію, спиратися на власні цінності і продовжувати діяти попри страх.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Майстер-клас «Швидка допомога для мозку» (30 хв):**

- *Завдання:* Навчитися "вмикати" логіку назад через тілесні практики.
- *Дії:* Тренер фізично відпрацьовує з групою три техніки. 1) *Дихання по квадрату* (вдих-пауза-видих-пауза на 4 рахунки). 2) *Техніка заземлення 5-4-3-2-1* (назвати 5 речей, які бачиш, 4, які можеш торкнутися, 3, які чуєш, 2 запахи, 1 смак). 3) *Техніка "Сейф"* (візуалізація місця спокою).

- **Симуляція «Командна криза» (20 хв):**

- *Завдання:* Застосувати навички в штучно створеній стресовій ситуації.
- *Дії:* Команди отримують стресову фабулу (наприклад: "Ви координуйте захід, світло зникло, спікер запізнюється, а в залі 50 людей починають

панікувати"). Команда має за 5 хвилин скласти план дій, де першим пунктом буде швидка стабілізація власного стану (хто що робить, як дихає), а вже другим — алгоритм вирішення проблеми.

- **Драфтинг «Мій аптечка ресурсу» (20 хв):**

- *Завдання:* Створити персональний план відновлення після тривалого (хронічного) стресу.

- *Дії:* Учасники на окремих аркушах малюють «аптечку» і заповнюють її простими, але дієвими для них речами. (Наприклад: прогулянка в лісі без телефону, розмова з конкретним другом, приготування улюбленої страви, фізичні вправи, прослуховування подкасту).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Стрес неможливо скасувати, особливо в наших реаліях. Але можна навчитися не дозволяти йому керувати вашим життям. Ваша внутрішня броня кується не з уникнення проблем, а зі знання інструментів, як допомогти собі та тим, хто поруч.

- **Ключові висновки:** Якщо ви не в ресурсі — ви нікому не допоможете. Правило літака: «Спочатку надягни кисневу маску на себе, потім — на дитину» є головним правилом волонтерів, юристів та громадських активістів.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа. «Техніка саморегуляції, яка мені сьогодні найбільше відгукнулася і яку я точно використаю під час найближчого іспиту чи стресу — це...».

Методи та матеріали: Тілесно-орієнтовані вправи (дихальні практики), симуляція кризи, індивідуальна візуалізація. Аркуші паперу, кольорові маркери для "аптечки".

Допоміжні матеріали:

- [Сучасні техніки релаксації для боротьби з хронічним стресом - Галичина](#)

- [Три вправи для зниження тривожності](#)
- [Як подолати тривогу й стрес: дієві поради та вправи | Центр громадського здоров'я](#)
- [Токсична позитивність: коли \(надмірний\) оптимізм стає шкідливим](#)
- [Амігдала це | Український психологічний ХАБ | ПСИХОЛОГ](#)
- [Резильєнтність: 10 способів стати стійкішими до стресу](#)
- [Перша психологічна допомога: що це і чого вона не включає. - Новини](#)

Заняття № 84

Модуль: 11. Волонтерство

Тема: Сила небайдужих: Волонтерство та громадянська активність як інструменти захисту прав.

Мета заняття: Сформувати чітке розуміння понять «волонтерство» та «громадянська активність»; показати, як ініціатива знизу здатна впливати на дотримання прав людини; надихнути молодь на проактивну позицію у своїй громаді.

Очікувані результати:

- Учасники розуміють різницю між разовою благодійністю та системною громадянською активністю.
- Знають легальні інструменти впливу громадян на владу (петиції, громадські слухання, мирні зібрання).
- Розуміють свою роль як правозахисників на місцевому рівні.
- Здатні ідентифікувати порушення прав у своєму місті та пропонувати шляхи їх адвокації.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер починає з прикладу: «Коли почалося повномасштабне вторгнення, хто першим почав евакуювати людей, діставати ліки та плести сітки в окупованих та інших містах? Це були не лише державні служби, це були звичайні сусіди. Чому звичайні люди часто діють швидше і ефективніше за великі інституції?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чи обов'язково мати багато грошей або владу, щоб захищати права інших?

- **Ключові поняття:** Волонтерство, громадянське суспільство, адвокація, правозахисник, локальна ініціатива.

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Анатомія небайдужості:**

- *Волонтерство* — це добровільна, безоплатна праця на благо суспільства (від прибирання парку до плетіння сіток).

- *Громадянська активність* — це трохи ширше. Це коли ви не просто прибираєте парк, а пишете петицію до міської ради, щоб там встановили смітники і призначили двірника. Це усунення причини проблеми, а не лише її наслідків.

- **Громадянин як щит (Захист прав):** Держава гарантує права, але саме громадяни контролюють їх виконання. Якщо в школі холодно, а директор ігнорує скарги — це порушення права на здорові умови навчання. Громадянська активність тут — це об'єднання учнів, батьків та звернення до управління освіти.

- **Інструменти впливу:** Електронні петиції, запити на публічну інформацію (OSINT у дії!), громадські організації, молодіжні ради, соціальні мережі як інструмент розголосу.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Інтерактивний мапінг «Радар громади» (25 хв):**

- *Завдання:* Виявити реальні правові та соціальні проблеми у своєму регіоні.

- *Дії:* Команди отримують великі аркуші (ватмани) та маркери. Вони мають намалювати умовну карту свого міста чи району і позначити "гарячі точки" (наприклад: відсутність пандусів біля лікарні, забруднене озеро, небезпечне перехрестя без світлофора, булінг у школі). Далі команди презентують свої карти.

- **Адвокаційна гра «Від скарги до дії» (35 хв):**

- *Завдання:* Перетворити виявлену проблему на план захисту прав.
- *Дії:* Кожна команда обирає одну проблему з попередньої вправи і розробляє міні-кампанію за алгоритмом:

1. *Чиє право порушено?*
2. *До кого треба звернутися?* (мерія, поліція, директор).
3. *Який інструмент використаємо?* (петиція, флешмоб, юридичний запит).
4. *Як залучимо інших?* (пости в Instagram, плакати).

- **Дискусія «Волонтерське вигорання» (20 хв):**

- *Завдання:* Зв'язати з попереднім модулем про психологію.
- *Дії:* Обговорення того, чому волонтери вигорають (синдром рятувальника, відсутність видимого результату) і як активістам захищати власні кордони та ресурс, щоб допомагати "в довгу".

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Волонтерство — це не обов'язок, це привілей вільного суспільства. Кожен великий правозахисний рух у світі починався з кількох людей, яким було "не все одно".

- **Ключові висновки:** Якщо ви бачите несправедливість, найгірше, що можна зробити — це промовчати і чекати, поки хтось інший це виправить. Ваша громадянська активність — це ваш голос.

- **Зворотний зв'язок:** Рефлексійна вправа. Учасники завершують фразу: «Проблема мого міста, яка мене найбільше хвилює і яку я хотів/-ла б спробувати вирішити — це...».

Методи та матеріали: Мозковий штурм, мапінг (соціальне картографування), розробка алгоритмів. Ватмани, кольорові маркери, стікери.

Зауваження: Цей модуль, ці заняття з модулю “Волонтерство” радше засвоїти практично, аніж теоретично. Оберіть місце разом із учасниками, де ви

б могли прийти хоча б на разову допомогу. Це можуть бути мережеві БФ, як, до прикладу [Starenki](#) , або притулок, або створіть власну ініціативу, власний благодійний захід. Також, у документі “Корисні контакти” в папці “Допоміжні матеріали” ви можете знайти наступний сайт [Шкільний урок волонтерства](#). Тут ви можете отримати чимало сценаріїв занять, зокрема і про волонтерство. Також можна обговорити і залучення спікера від них.

Допоміжні матеріали:

- [Свобода мирних зібрань: у чому суть цього права та які особливості його реалізації](#)
- [Термін «Громадські слухання» // Термінологія законодавства](#)
- [Петиція як механізм впливу на владу: можливості, обов'язки, результат - ГО Всеукраїнська організація "Союз осіб з інвалідністю України"](#)

Заняття № 85

Модуль: 11. Волонтерство

Тема: Від емпатії до дії: Соціальні ініціативи та реальна допомога вразливим групам.

Мета заняття: Деталізувати поняття "вразливі групи населення"; проаналізувати успішні волонтерські кейси; навчити учасників створювати власні дієві соціальні ініціативи на основі дизайн-мислення.

Очікувані результати:

- Учасники вміють ідентифікувати вразливі групи у своєму оточенні та розуміють їхні специфічні потреби (без стигматизації).
- Розуміють життєвий цикл соціальної ініціативи (від ідеї до реалізації).
- Здатні аналізувати помилки та успіхи реальних волонтерських кейсів.
- Мають готовий концепт (драфт) власного соціального проєкту.

Структура заняття (2 години / 120 хв з перервою):

1. Вступ (10-15 хв)

- **Актуалізація теми:** Тренер запитує: «Уявіть, що ви зібрали 10 000 гривень для дитячого будинку. Що краще: купити їм 10 кілограмів цукерок на свято чи оплатити курси англійської мови для кількох підлітків звідти? Чому "заподіювати добро" треба з розумом?».

- **Запитання / міні-дискусія:** Чому деякі волонтерські ініціативи, зроблені з найкращими намірами, насправді можуть шкодити?

- **Ключові поняття:** Вразливі групи населення, соціальна ініціатива, екологічна допомога, соціальний імпакт (вплив).

2. Теоретичний блок (20-30 хв)

- **Хто такі вразливі групи:** Це люди, які через життєві обставини мають вищий ризик порушення їхніх прав або обмежений доступ до ресурсів. (ВПО, люди з інвалідністю, люди літнього віку, діти-сироти, ветерани, безхатченки). Головне правило: ставитися до них не з жалістю, а з повагою до їхньої гідності.

- **Екологічна допомога (Правило вудки, а не риби):** Найкраща волонтерська ініціатива — та, яка дає людині інструмент для самостійного життя. Розбір кейсів токсичної благодійності (разові подарунки заради фотографій) та системних соціальних ініціатив (створення інклюзивного простору, навчання професіям).

- **Анатомія соціальної ініціативи:** Як і в таких освітніх проєктах, як «Справедливість для української молоді», все починається з чіткої структури: 1) Визначення цільової аудиторії та її болей. 2) Формування ідеї проєкту. 3) Пошук ресурсів (люди, простір, фінанси). 4) Реалізація.

3. Практична частина (60-80 хв)

- **Розбір польотів «Кейс-стаді» (25 хв):**

- *Завдання:* Проаналізувати успішні українські волонтерські проєкти.
- *Дії:* Тренер ділить групу на команди і дає кожній роздруківку з реальним кейсом (наприклад: *проєкт «Агенти волонтерства», ініціативи з відбудови житла, молодіжні простори для ВПО, зоозахисні ініціативи UAnimals*). Команда має визначити: яку саме проблему вразливої групи вирішував проєкт, які методи використав, і що зробило його успішним.

- **Хакатон ідей «Молодіжний стартап добра» (35 хв):**

- *Завдання:* Створити власну соціальну ініціативу, яку Молодіжний клуб міг би втілити в життя найближчим часом.

- *Дії:* Команди обирають одну вразливу групу і заповнюють "Паспорт проєкту" на фліпчарті:

- *Назва ініціативи.*

- *Для кого ми це робимо? (Конкретна група).*

- *Яка їхня потреба? (Чого їм не вистачає).*
- *Що саме ми пропонуємо зробити? (Формат: майстер-клас, збір речей, юридична консультація, еко-толока).*
- *Які ресурси в нас уже є? (Наші знання, руки, приміщення).*
- **Пітчінг проєктів (20 хв):**
 - *Завдання:* Захистити свою ідею перед аудиторією.
 - *Дії:* Кожна команда має 3 хвилини, щоб презентувати свій проєкт. Інші учасники задають питання та дають конструктивний зворотний зв'язок (що можна покращити, які можуть бути ризики).

4. Підсумок (10-15 хв)

- **Узагальнення результатів:** Бути волонтером — це не означає робити все і для всіх. Найефективніша соціальна ініціатива — та, яка сфокусована на конкретній проблемі і вирішує її системно, з повагою до тих, кому допомагає.
- **Ключові висновки:** Ваші знання з кібербезпеки, вміння виступати публічно та працювати з інформацією — це вже величезний ресурс для створення крутих соціальних проєктів. Ви вже маєте все необхідне, щоб діяти.
- **Зворотний зв'язок (Фінал курсу):** Оскільки це завершальне заняття всього циклу, кожен учасник по колу каже: «Найцінніше знання або навичка, яку я отримав/-ла за весь час навчання в Молодіжному клубі правосуддя, і яку я заберу в своє життя — це...».

Методи та матеріали: Аналіз реальних кейсів, проєктний хакатон, пітчінг. Роздруковані кейси українських волонтерських рухів, фліпчарти, маркери, "Паспорти проєктів" (шаблони).

Допоміжні матеріали:

- [10 найпопулярніших напрямків екологічного волонтерства - Екодія](#)

- [Хто такий імпакт-підприємець та як визначити вплив від бізнес діяльності?](#)
- [Term «Вразливі групи населення» // Terminology of Legislation](#)

Зміст:

Пояснювальна записка	2
Тематичний план.....	3
Практична реалізація програми.....	4
Блок 1. Вступ до правосуддя	
№ 1. Що таке право і правосуддя.....	7
№ 2. Як працює держава як система захисту прав.....	10
№ 3. Основні правові інститути: поліція, прокуратура, суд.....	13
№ 4. Роль громадянина в правовій системі.....	17
№ 5. Вступ до логіки правових рішень (як виникає справа).....	21
Блок 2. Права дитини	
№ 6. Конвенція ООН про права дитини.....	24
№ 7. Основні права: життя, освіта, захист, розвиток.....	28
№ 8. Права в цифровому середовищі: приватність, використання персональних даних, онлайн-безпека.....	32
№ 9. Що таке сім'я та шлюб: яку роль відіграє сім'я в житті людини, права та обов'язки подружжя.....	36
№ 10. Батьки і діти: коли і як виникають права та обов'язки між батьками і дітьми.....	40
№ 11. Освіта — право чи обов'язок: права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, як уникнути конфлікту між учнем і вчителем.....	44
№ 12. Дебати «Чи має школа готувати більше до життя, ніж до тестів?»....	48
№ 13. Трудові права неповнолітніх (частина 1).....	52

№ 14. Трудові права неповнолітніх (частина 2).....	56
№ 15. Дебати: «Чи варто дозволити підліткам офіційно працевлаштовуватись із 14 років».....	60
№ 16. Права споживачів: хто такі споживачі та якими законами передбачено їхні права в Україні.....	64
№ 17. Гендер та гендерна рівність: історія жінок, які виборювали право голосу, рівні права та можливості жінок і чоловіків, гендерна політика.....	68
№ 18. Сексуальна освіта, стосунки та комунікація: згода (консент), як говорити про свої потреби та як встановлювати і поважати особисті кордони.....	72
№ 19. Цивільна дієздатність та фінансові права неповнолітніх: власні гроші, банківські картки та договори.....	76
№ 20. Медичні права підлітків: вік самостійних рішень, медична таємниця та турбота про здоров'я.....	80

Блок 3. Злочини проти дітей

№ 21. Класифікація злочинів проти дітей.....	84
№ 22. Воєнні злочини РФ (частина 1): Депортація, примусове переміщення та зміна громадянства українських дітей.....	88
№ 23. Воєнні злочини РФ (частина 2): Наслідки збройного конфлікту — сирітство, руйнування шкіл та лікарень, мінна небезпека.....	92
№ 24. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	97
№ 25. Домашнє насильство: Види (фізичне, психологічне, економічне), алгоритм дій та куди звертатися за допомогою.....	102
№ 26. Гендерно зумовлене насильство: Як стереотипи призводять до злочинів і як суспільство може цьому протидіяти.....	107
№ 27. Шкільний булінг: Відповідальність учнів, батьків та вчителів. Правові інструменти попередження та вирішення конфліктів.....	112

№ 28. Кіберзлочини проти дітей (частина 1): Кібербулінг, сталкінг (переслідування) та тролінг. Як захистити свою гідність в онлайні.....	116
№ 29. Кіберзлочини проти дітей (частина 2): Онлайн-грумінг (втирання в довіру з метою експлуатації), секстинг та цифровий шантаж.....	120
№ 30. Економічні злочини проти дітей: Експлуатація дитячої праці та сучасне рабство (торгівля людьми).....	125
№ 31. Втягнення молоді у злочинну діяльність: Маніпуляції в Telegram, вербування підлітків для диверсій або роботи "кур'єрами" шахраїв.....	130
№ 32. Наркозлочинність у молодіжному середовищі: Юридичні наслідки розповсюдження ("закладки") та вживання наркотичних речовин.....	135
№ 33. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: З якого віку настає, за які саме злочини та які існують види покарань для молоді.....	140
№ 34. Роль держави у розслідуванні: Як працюють ювенальні прокурори та поліція. Ознайомлення з методикою «Зелена кімната».....	145
№ 35. Практикум, підсумки 3-х модулів.....	150

Блок 4. Система захисту прав дитини

№ 36. Соціальний захист дітей: знайомство з роботою служби у справах дітей та сім'ї.....	154
№ 37. Ювенальна поліція та основи слідства: Як розслідують злочини....	159
№ 38. Ювенальна юстиція та її правозахисна функція.....	163
№ 39. Як комплексно працює система захисту прав дітей в Україні.....	168
№ 40. Правозахисні органи та громадські організації України.....	172
№ 41. Правоохоронні органи як інструмент вирішення конфліктів.....	176
№ 42. Опіка, піклування та механізми соціального захисту.....	180

№ 43. Механізми подання скарги та початок офіційного розслідування...	184
№ 44. Роль міжнародних організацій у захисті дітей.....	188
№ 45. Цифровий щит: Як працює Кіберполіція та механізми захисту прав в інтернеті.....	192

Блок 5. Міжнародне гуманітарне право

№ 46. Правила війни (Основи МГП).....	196
№ 47. Хто є хто на полі бою: Статуси в МГП.....	201
№ 48. Щит для цивільних та інфраструктури: Захищені об'єкти.....	206
№ 49. Заборонена зброя та методи ведення війни.....	211
№ 50. Поза боєм (Hors de combat): Права військовополонених, поранених та хворих.....	216
№ 51. Діти у збройних конфліктах: Особливий захист, проблема дітей-солдатів та незаконні депортації.....	221
№ 52. Невідворотність покарання (Трибунали та МКС).....	226
№ 53. Життя після конфлікту: Основи перехідного правосуддя.....	230

Блок 6. Документування злочинів

№ 54. Анатомія правопорушення: Як фіксуються порушення прав людини.....	235
№ 55. Збір доказів на місці події: Правила фото- та відеофіксації.....	239
№ 56. Цифрові докази та їхня достовірність: Що робить файл юридичним аргументом.....	243

№ 57. Ланцюг збереження доказів (Chain of Custody): Захист від втрати та маніпуляцій.....	247
№ 58. Етика документування: Принцип "Не нашкодь" та інформована згода.....	251
№ 59. Свідчення людей: Як проводити опитування без ретравматизації.....	255
№ 60. Основи OSINT для верифікації.....	259

Блок 7. OSINT ТА ЦИФРОВА БЕЗПЕКА

№ 61. Вступ до професійного OSINT: Розширений пошук за допомогою операторів Google Dorks.....	264
№ 62. Анатомія цифрового сліду.....	269
№ 63. Розвідка в соцмережах (SOCMINT).....	273
№ 64. Просунута перевірка медіа: Геолокація та Хронолокація.....	278
№ 65. Ера штучного інтелекту: Розпізнавання дипфейків.....	283
№ 66. Інформаційні віруси та маніпуляції: Як працює ІПСО.....	286
№ 67. Соціальна інженерія: Психологія обману.....	291
№ 68. Кіберзлочини навколо нас: Невидимі загрози для смартфона.....	295
№ 69. Цифрова фортеця (Паролі та 2FA).....	300
№ 70. Безпека комунікацій та анонімність: E2EE, VPN та блокування трекерів.....	304

Блок 8. Конфіденційність

- № 71. Право на тінь: Що таке персональні дані та чому приватність — це базова свобода.309
- № 72. Економіка уваги: Як корпорації збирають, продають та використовують наші дані.....313
- № 73. Епідемія витоків: Як дані опиняються в даркнеті та якими є реальні наслідки зламів.....317
- № 74. Етика цифрового світу: Від випадкового репосту до доксингу.....322
- № 75. Юридичний щит: Як закон захищає нашу інформацію.....327

Блок 9. СУДОВИЙ ПРОЦЕС

- № 76. Шлях справедливості: Від місця злочину до зали суду.....331
- № 77. Судовий театр: Хто є хто в процесі як виграти дебати.....336
- № 78. Вага правди: Що таке докази та чому суд вірить не всьому.....340
- № 79. Голос народу: Як працює суд присяжних в Україні.....345
- № 80. Пастка для розуму: Психологія доказів та ілюзії пам'яті.....349

Блок 10. Психологія

- № 81. Анатомія конфлікту та невидимі нитки: Як захиститися від маніпуляцій.....354

№ 82. По різні боки межі: Психологія злочинця та пастки віктимблеймінгу.....358

№ 83. Внутрішня броня: Емоційна регуляція та стресостійкість.....362

Блок 11. Волонтерство

№ 84. Сила небайдужих: Волонтерство та громадянська активність.....366

№ 85. Від емпатії до дії: Соціальні ініціативи та реальна допомога вразливим групам.....370

Додаткові матеріали, а саме: презентації, корисні посилання, спікери дивіться за QR-кодами:

